

TERMINOLOGIA REȘEDINȚELOR BOIEREȘTI ÎN DOCUMENTELE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLELE XIV-XVI

DE

CRISTIAN NICOLAE APETREI

CUVINTE CHEIE: *Terminologia reședințelor boierești în istoriografia română.*

În istoriografia românească, aspectele privitoare la terminologia medievală a locuinței, în general, și a celei boierești, în mod special, nu au constituit o preocupare specială, absența unui corpus unitar¹ de izvoare interne făcând deosebit de dificil un astfel de demers. În aceste condiții, istorici ca Ioan Bogdan², Gheorghe Ghibănescu³, Alexandru D. Xenopol⁴, Ioan C. Filitti⁵ și Mihai Costăchescu⁶ s-au rezumat la semnalarea terminologiei locuinței prezente în cadrul expresiilor stereotipe ГАР МОУ ЕСТ ДОМЪ (ДВОРЪ) sau ГАР БЫИ ДОМЪ (ДВОРЪ) din documentele moldovenești, considerând că se referă la reședințe boierești, în vreme ce alții, precum Nicolae Iorga⁷, au opinat că este vorba despre locuințe părăsite ale primilor locuitori care au întemeiat satele menționate de actele respective.

Valorificând colecțiile documentare publicate în perioada anterioară, la care s-au adăugat cele două monumentale serii *Documente privind istoria României* și *Documenta Romaniae Historica*, istoriografia postbelică a acordat o atenție sporită acestei probleme. Astfel, Valeria Costăchel, într-o serie de studii⁸, a introdus problema terminologiei reședințelor boierești din Moldova în cadrul, mai larg, al discuțiilor privitoare la instituțiile medievale românești. Atenția reputei cercetătoare s-a canalizat asupra termenului ДОМЪ, pe care l-a pus în legătură cu existența instituției beneficiului în Țările Române. În acest sens, se afirma că expresii ca ГАР МОУ ЕСТ ДОМЪ(Ъ) sau ГАР БЫИ ДОМЪ(Ъ) din documentele moldovenești se utilizează atunci când acestea se refereau la o danie inițială (beneficiu) a domnului, acordată unui slujitor pentru credincioasa lui slujbă, având

¹ Importanța acestora a fost circumscrisă de I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, în idem, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, prefată de E. Petrovici, București, 1968, p. 109-110: „dintre izvoarele istoriei noastre, acestea sunt cele mai împrăștiate și cele mai greu de adunat; importanța lor constă mai ales în precizarea datelor cronologice din istoria domnilor și a celor biografice și genealogice din istoria boierilor și a celorlalți dignitari ai țărilor. Ele ne dau un material interesant și pentru studiul paleografiei și al artelor decorative”.

² *Despre cnejii români*, în idem, *Scrieri alese*, ed. cit., p. 187.

³ *Uricariul*, XVIII, Iași, 1892, p. 141; *Surete*, II, p. 11, 167.

⁴ *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, București, 1986, II, p. 163.

⁵ *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, în idem, *Opere alese*, cuvânt înainte, text stabilit, bibliografie, tabel cronologic și note de G. Penelea, București, 1985, p. 266.

⁶ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 180, 198, 283, 370, 471-472; II, Iași, 1932, p. 580 etc.; în continuare: Costăchescu, *Documente Ștefan*.

⁷ *Ostașii de la Prut, cu un nou act de la Alexandru cel Bun. Răzeși româșcani*, în (A)ARMSI, seria a II-a, tom XXXVI, 1913-1914, p. 133.

⁸ *La formation du bénéfice en Moldavie*, în RHSEE, XXIII, 1946, p. 118-128; *Termenul ДОМЪ*, p. 244-247; eadem, *capitolul Domeniul feudal*, în V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1957, p. 257.

menirea de a indica gospodăria beneficiarului daniei, privită ca o unitate economică. În ceea ce privește termenul *дворъ*, aceeași autoare remarca, de asemenea, faptul că era întrebuițat pentru desemnarea reședințelor cu pretenții ale marilor boieri, atât în documentele moldovenești, cât și în cele muntene. Concluzia referitoare la sensul de „gospodărie” conferit termenului *дворъ* de documentele slavo-române din Moldova se va impune, fiind însușită și de către alți cercetători⁹ ai realităților evului mediu românesc. Pe lângă valoroasele concluzii formulate, studiile terminologice ale Valeriei Costăchel au meritul de a fi manifestat o permanentă preocupare pentru analizarea realităților românești în contextul mai larg al instituțiilor europene.

Perspectiva instituțională a fost adoptată în continuare și de către Gheorghe Diaconu, care, într-o analiză¹⁰ statistică a curților boierești din Moldova, menită a argumenta teoria centralizării¹¹ statului moldovenesc în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a luat în discuție termenul *дворъ*, afirmând că reședințele boierești, astfel desemnate, căruțuiau puncte fortificate, având o importantă funcție militară în organizarea statului moldovenesc, în vreme ce *дворъ* era considerat ca având semnificația unui simplu edificiu cu caracter rezidențial. Concluziile acestui studiu, care au neglijat complet potențialul semantic al termenului *дворъ*, s-au impus și în marile sinteze de istorie românească¹² ulterioare publicării sale, unde se fac referiri exclusiv la termenul *дворъ*, acesta din urmă având accepțiunea de complex rezidențial fortificat, asimilat castelelor feudale din Europa Occidentală.

Terminologia reședințelor boierești s-a bucurat și de atenția lui Petre P. Panaitescu¹³, care afirma în lucrările sale că reședințele unora dintre boierii moldoveni se numeau în actele slavo-române *дворъ*, având sensul de loc întărit sau cetățuie, în vreme ce reședințele altora erau desemnate prin termenul slav *городъ*, însemnând cetate. Aceluiași erudit istoric i se datorează introducerea termenului românesc *curte* în discuția referitoare la terminologia locuinței medievale românești, termenul beneficiind de o competență analiză interdisciplinară istorico-lingvistică¹⁴.

Reluarea discuției asupra terminologiei locuinței medievale românești de către Corina Nicolescu¹⁵, din perspectiva mai largă a corelării acestora cu izvoarele arheologice, a condus la o recuperare a termenului *дворъ*, prin raportarea sensului său la cel al lui *дворъ*. Din această perspectivă, cei doi termeni se diferențiază net din punct de vedere semantic, primul referindu-se la un ansamblu de construcții și de sisteme de apărare de amploare, iar cel de-al doilea – la o reședință de mici proporții, cu posibilități defensive reduse. Astfel, așa

⁹ C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în *SCȘlasi, Istorie*, VI, 1955, 3-4, p. 8, deși neagă legătura dintre beneficiu și expresia *дворъ* ero, sfârșește prin a accepta că aceasta din urmă „nu arată altceva decât centrul gospodăriei feudale a beneficiarului (daniei – o. n.)”; H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, ediția a II-a, București, 1998, III, p. 264; idem, *Controverse de istorie socială românească*, București, 1969, p. 249-250.

¹⁰ *Despre rolul curților boierești în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV-XV*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1954, p. 551-571.

¹¹ Teza a fost introdusă și impusă în circuitul științific de către B. Cămpina, *Dezvoltarea economiei feudale și încercările luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească*, extras din „*Lucrările sesiunii generale științifice a Academiei R.P.R.*”, din 2-12 iunie 1950, p. 5-37.

¹² *Istoria României*, II, comitetul de redacție al volumului: M. Berza, B. T. Cămpina, Ș. Pascu, redactori responsabili; Ș. Ștefănescu, secretar, București, 1962, p. 316; capitolul *Economie și societate*, în *Istoria românilor*, IV. *De la universalitatea creștină la Europa „patriilor”*, comitetul de studii al volumului: Ș. Ștefănescu și C. Mureșanu, redactori responsabili; T. Teoteoi, secretar, București, 2001, p. 125-126.

¹³ Capitolul *Producția și viața economică*, în V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 59; *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 82. Existența cetăților boierești (*городъ*) a fost combătută pertinent din punct de vedere lingvistic, arătându-se că termenul slav *городъ* a fost întrebuițat în actele de cancelarie moldovenești cu sensul de „grădină de zarzavat”. Cf. C. Cihodaru, *Recenzie la Viața feudală*, în *SCȘlasi, Istorie*, VIII, 1957, p. 259; idem, *Note și discuții pe marginea volumului Viața feudală*, în *SCȘlasi, Istorie*, IX, 1958, p. 173-174.

¹⁴ P. P. Panaitescu, *Influențe semantice latine medievale în limba română*, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, I, 1950, 2, p. 238-242; în continuare: Panaitescu, *Influențe semantice*.

¹⁵ C. Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii*, volum îngrijit de M. Berza, București, 1964, p. 282-284; în continuare: Nicolescu, *Ștefan cel Mare: Case, conace și palate vechi românești*, București, 1979, p. 14-15.

(*домъ*) constituia doar o parte componentă a unui ansamblu de tipul curții (*дворъ*), un edificiu de sine stătător în raport cu aceasta din urmă. Un element, de asemenea, important, îl constituie aducerea în discuție a terminologiei latine, în acest sens arătându-se că paleoslavului *дворъ* îi corespunde în documentele redactate în limba latină termenul *curia*.

Un moment de cotitură în problematica terminologiei slavo-române a locuinței îl constituie analiza lexicală realizată de Lucia Djamo¹⁶ asupra documentelor emise de cancelariile Țării Românești și Moldovei în secolele XIV – începutul secolului XVI. Studiul, care face parte dintr-o întreagă serie de contribuții ale acestei cercetătoare în domeniul lexicului documentelor și cronicilor slavo-române¹⁷, are meritul de a fi reușit să discute întreaga terminologie slavo-română a locuinței, atât din Moldova, cât și din Țara Românească¹⁸, așa cum s-a reflectat aceasta în documentele interne și externe de cancelarie. Trebuie remarcate, de asemenea, evidențierea elementelor comune, a diferențelor terminologice existente în domeniul locuinței între cele două Țări Române și, în mod special, discutarea acestora în cadrul general al limbilor slave.

Fără a-și fi propus o analiză sistematică a termenilor utilizați în documente pentru indicarea locuințelor boierești, Manole Neagoe¹⁹, preocupat de demonstrarea caducității teoriei centralizării statelor medievale românești în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a insistat, printre altele probleme, și asupra curțiilor boierești. Plecând tocmai de la aspectele lexicului documentelor slavo-române, autorul respectiv se oprește asupra termenului slav *дворъ* și a derivatului său *дворниче*, ajungând la concluzia că aceștia reflectă reședința boierească mai curând din perspectiva unei funcționalități cu rosturi administrative decât a uncia de factură militară.

Viziunea instituțională inaugurată de studiile Valeriei Costăchel a fost reluată, de pe alte poziții, de către Alexandru I. Gonja²⁰. În cazul său, termenul *домъ*, pe care l-a limitat doar la actele moldovenești, desemnează o reședință a unui jude sau a unui cneaz, având sensul unei instituții unde locuitorii din două sau mai multe sate se adunau ca străjeri sau vânători de urme și se concentrău bunurile necesare întreținerii luptătorilor și comandantului lor. Acesta din urmă, prin privilegiu acordat de domnie, primește pentru „dreapta și credincioasa slujbă” dreptul de administrare a obligațiilor militare și administrativ-fiscale ale celorlalți membri ai comunității sătești. Termenul *дворъ* are o semnificație asemănătoare, desemnând casele fortificate de pe anumite poziții dominante, aflate în responsabilitatea unui comandant, care concentrează autoritatea asupra mai multor *домъ*-uri, ceea ce îi permite acestuia să transforme „slujba dreptă și credincioasă” într-un drept de „proprietate” asupra teritoriului aflat sub autoritatea sa. Față de *домъ*-uri, prin poziția geografică dominantă pe care o are, *дворъ* capătă și o funcție specifică, de punct de desfacere a produselor, de tranzit și de percepere a taxelor vamale pentru cei ce doreau să comercializeze diverse bunuri. Unele astfel de centre întărite vor deveni după întemeierea statului, datorită pozițiilor lor privilegiate, târguri pe care domnia le va controla prin dregători proprii.

Trecerea în revistă a preocupărilor privitoare la terminologia reședințelor boierești din Țările Române nu poate fi încheiată fără menționarea unui important studiu pentru cercetarea locuinței medievale românești, semnat de Vasile Neamțu²¹. Subliniind necesitatea unor studii interdisciplinare lingvistico-aratheologice, care să valorifice în mod simultan rezultatele obținute pe baza metodelor diferite de cercetare ale acestor științe,

¹⁶ L. Djamo, *Contribuții la studiul lexicului documentelor slavo-române*, în *Romanoslavica*, VIII, 1963, p. 137-155; în continuare: Djamo, *Contribuții*.

¹⁷ *Terminologia economică și comercială din documentele slavo-române din secolele XIV-XV*, în *AUBucurești, Filologie*, IX, 1960, 18, p. 363-390; *Terminologia comercială a documentelor slavo-române din secolele XIV și XV. (Termeni pentru produse de import)*, în *AUBucurești, Filologie*, X, 1961, 23, p. 581-618; *Din terminologia socială a documentelor slavo-române din secolele XIV și XV*, în *Romanoslavica*, VI, 1962, p. 61-92, (în colaborare cu O. Stoicovici); *Din terminologia comercială a documentelor slavo-române din secolul XV. (Termeni pentru produse de export)*, în *AUBucurești, Filologie*, XIII, 1964, 26, p. 233-246; *Terminologia militară în cronicile slavo-române și în învâțăturile lui Neagoe Basarab*, în *AUBucurești, Filologie*, XIV, 1965, 27, p. 263-282; *Contribuții la studiul terminologiei social-politice a slavonei românești. (Termeni și sensuri specifice cronicilor)*, în *Romanoslavica, Filologie*, XII, 1965, p. 91-108.

¹⁸ În pofida valorii sale incontestabile, studiul a rămas fără ecou în rândurile istoricilor. Cf. D. C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XV*, București, 1973, p. 245-246, care se referă exclusiv la termenul „curte” pentru a desemna reședințele boierești.

¹⁹ *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova, 1977, p. 67-77.

²⁰ *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, introducere de D. C. Giurescu, București, 1986, p. 156-183; *De la curțile cnejilor la târgurile medievale moldovenești*, în idem, *Studii de istorie medievală*, ediție îngrijită de M. M. Székely și Ș. S. Gorovei, Iași, 1998, p. 167-172.

²¹ *Bordei și semibordei. Mod de locuire în vremea feudalismului timpuriu*, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, Cluj-Napoca, 1985, p. 64-70, publicat în limba franceză în *AJIAI*, XXIV, 1987, nr. 1, p. 9-16.

contribuția respectivă, deși nu și-a propus o analiză metodică a terminologiei locuinței medievale, a introdus, în schimb, un principiu metodologic de care cercetătorul acestui gen de realități trebuie să țină seama. Este vorba despre necesitatea existenței unei adecvări a jargonului tehnic, utilizați în special de arheologi, la valențele semantice pe care le pune la dispoziția cercetării istorice studiind vechea terminologie privitoare la locuință²². Astfel, prin aceste considerații se consacră necesitatea unor studii lexicale care să însoțească cercetarea pe cale arheologică a locuințelor medievale românești.

În ceea ce ne privește, în ceea ce urmează ne propunem să luăm în discuție termenii referitori la reședințele boierilor din Țara Românească și Moldova, utilizați în secolele XIV-XVI de documentele de cancelarie cu caracter public sau privat, redactate în cele două Țări Române. Din acest punct de vedere, demersul nostru vizează o terminologie variată, rezultantă a diferitelor limbi în care acestea au fost redactate: slavo-română, latină medievală, poloneză și română. În consecință, lucrarea de față își propune, în raport cu contribuțiile anterioare, la care ne-am referit, să pună în valoare o serie de termeni discutați, proveniți din limbile respective. Pentru o mai bună înțelegere a semnificării termenilor discutați, aceștia vor fi raportați la sensurile relevate, pe de o parte, de limba slavă veche și de limbile de cancelarie ale statelor medievale care au exercitat influențe asupra celor utilizate în Țările Române, pe de altă parte, la eventuale alte contexte semantice evidențiate de documentele românești. În cazul actelor slavo-române, am considerat utilă, de asemenea, realizarea unei comparații cu terminologia locuinței din cronicile slavo-române. Dat fiind că numărul documentelor redactate în limbile latină, poloneză și română, care conțin astfel de termeni, este redus în raport cu cel al documentelor slavo-române, am considerat necesar să însoțim analiza de față cu două anexe, în care se vor regăsi exclusiv termenii paleoslavi din documentele slavo-române, urmând ca documentele și termenii corespunzători celorlalte limbi să fie evidențiați odată cu discutarea lor.

CRITERIUL DE DEFINIRE A BOIERIMII ROMÂNE

Abordarea sectorială a problemei din perspectiva socială ridică, în mod firesc, problema precizării conținutului principalului concept cu care vom opera pe parcursul acestei lucrări, acela de „boier”. În istoriografia română nu s-a ajuns, încă, la un consens privitor la un criteriu universal valabil pentru definirea celei mai importante categorii sociale a trecutului românesc, aceasta datorându-se, probabil, faptului că în chiar sânul societății medievale românești criteriile de apartenență la clasa dominantă au rămas relativ imprecise²³. În ceea ce ne privește, considerăm că orice încercare de clarificare a acestuia va trebui să evidențieze, în mod special, statutul social al acelor categorii de stăpâni mărunt din sate menționate, cu precădere începând cu documentele secolului al XVI-lea, fără nici un determinant care să ofere indicii privitoare la apartenența socială a acestora. Pentru problema aflată în discuție, lămurirea acestor aspecte este cu atât mai importantă, cu cât volumul de documente interne, selectate ca fiind apte să potențeze discuția de față, depinde de statutul acestor categorii sociale.

Cărturarii moldoveni Miron Costin și Dimitrie Cantemir, cei care furnizează prețioase informații despre configurația societății medievale moldovenești, nu pot fi urmați în explicarea unor realități sociale din secolele XIV-XVI, fără un examen atent al afirmațiilor făcute, întrucât acestea nu pot fi rupte de contextul istoric în care au trăit și au scris, respectiv a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Pentru primul, boierii erau asimilați dregătorilor²⁴, celelalte categorii sociale existente în Moldova fiind slujitorii și țărani sau „pământeni”, care se ocupau „de hrana pământului”, de unde se conturează concluzia că,

²² Această exigență de ordin metodologic a fost însoțită de o parte a istoriografiei actuale. Cf. V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 103; D. Țicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timișoara, 1998, p. 102.

²³ B. Murgescu, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1999, p. 56: „este evident că în spațiul extracarpatic criteriile de apartenență la clasa dominantă au rămas relativ imprecise, spre deosebire de nobilimea occidentală, care cel puțin în principiu s-a închis în secolele XI-XII în spatele criteriului genealogic.” V. și Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)*, ediție îngrijită de G. Lazăr, București, 1998, p. 144: „Ce era boierul în secolul al XVIII-lea? Întrebați, contemporanii nu știu să ofere un răspuns categoric.”

²⁴ Miron Costin, *Opere*, ediție critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 113: „domniile la domnii pre feciorii săi poftesc să-i vadă ieșiți, boierii la boierii, slujitorii săi la cură să-și vadă de slujitorie pre ficiorul său hamic, pementeanul de hrana pământului pre ficiorul său destoinic poftesc să-i vadă”. Cf. și *ibidem*, p. 89 unde schema tripartită se prezintă cu menționarea „țaranilor” în locul „pământenilor”.

pentru oamenii epocii, criteriul de apartenență la elita socială era deținerea unei dregătorii. La rândul său, Dimitrie Cantemir prezintă o societate moldovenească divizată în nobili, târgoveți și țărani²⁵. În ceea ce privește elita socială (*nobiles*), învățatul domn distingea între ei năi multe categorii. Prima dintre acestea este aceea: a boierilor (*barones*)²⁶, constituită din cei care au fost ridicați de domnitori la dregătoriile cele mai înalte, precum și din urmașii acestora. Cea de-a doua o formează curtenii, care posedă unul sau două sate moștenite de la părinți, iar cea de-a treia o constituie călărășii care, în schimbul dreptului de folosință asupra pământului primit de la domnie, îl însoțesc pe domn în războaie. Ultima categorie menționată este aceea a răzeșilor, considerați a fi „mai degrabă țărani liberi decât nobili”, care locuiesc mai mulți într-un singur sat lucrându-și pământurile, fie singuri fie cu ajutorul slugilor plătite²⁷. Concluzia care se impune este că și pentru epoca lui Cantemir criteriul apartenenței fa categoria socială a boierimii moldovene rămâne deținerea unei dregătorii.

Nicolae Bălcescu, cel care deschidea seria studiilor sociale românești, fără a intenționa discutarea unui principiu de felul celui aflat în discuție, afirma că boierimea română a fost o aristocrație de bani și de stare²⁸. În viziunea istoricului pașoptist, alături de boieri, societatea medievală românească înregistrează existența unei țărănimii dependente formată din coloni străini, precum și o numeroasă țărănime liberă cu proprietăți alodiale formată din răzeși și moșneni²⁹.

Meritul de a fi pus, pentru prima dată, problema criteriilor după care se poate defini boierimea română îi revine, însă, lui Constantin Giurescu. În cunoscutul său studiu privitor la boierimea română, plecând de la lipsa de claritate a lui Dimitrie Cantemir în problema răzeșilor, atrăgea atenția asupra faptului că nu pot fi luate în discuție decât două criterii, cel al proprietății și cel al deținerii unei dregătorii, decurgând din includerea, respectiv excluderea răzeșilor și a moșnenilor din rândurile boierilor³⁰. Distința operată a funcționat mai departe în întreaga istoriografie a problematicei sociale românești, unde au fost invocate și argumentate ambele criterii.

Teoria conform căreia boierimea română s-a limitat doar la persoanele care dețineau dregătorii la curtea domnească a fost susținută de Nicolae Iorga³¹ și Ion Nistor³² care, în corolar, au văzut în micii stăpâni devălmași, răzeșii și moșnenii de mai târziu, o țărănime liberă cu proprietăți alodiale.

²⁵ *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul lui G. Guțu, introducere de M. Hoibăan, comentariu istoric de N. Stoicescu, studiu cartografic de V. Mihăilescu, indice de I. Constantinescu, cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, București, 1973, p. 297.

²⁶ *Ibidem*, p. 199.

²⁷ *Ibidem*, p. 281.

²⁸ *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, în idem, *Opere*, București, 1952, p. 150.

²⁹ *Ibidem*, p. 147-148.

³⁰ *Studii de istorie*, antologie, îngrijire de ediție și introducere de D. C. Giurescu, București, 1993, p. 386.

³¹ Într-o primă fază de evoluție a concepției sale, boierimea este alcătuită din juze și viteji cărora domnia le-a conferit drepturi regale asupra unuia sau mai multor sate, prin intermediul unei danii, care este de fapt în multe cazuri, un act de imunitate (*Constatări cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908, p. 18-19). Postularea existenței țărănimii libere și proprietare asupra terenurilor lucrate (v. *ibidem*, p. 26-27; *Istoria poporului românesc*, ediție îngrijită de G. Penelea, București, 1985, p. 426-427) l-a condus la concluzia unei situații similare celei a boierimii: „această boierime a începuturilor, de organizare românească n-a fost și stăpână de moșii mari și nu era nevoie ca să stăpânească o bucată de pământ mai întinsă (...). În adevăr boierii erau, sau foști țărani, sau străini.” (*Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ediție îngrijită de R. Mihăilă, București, 1999, p. 10). În acest context diferențierea acestor categorii sociale se face prin deținerea de către boieri a dregătoriilor de la curtea domnească, astfel încât boier devine sinonim cu dregător: „domniile dăruiesc dregătorilor, boierilor” (subl. N. Iorga) pământuri pustii, fără stăpân și pământuri confiscate. Aceste pământuri ajungeau prin danie urice, adică erau de acum înainte scutite, ca pământurile mănăstirești” (*Istoria românilor în chipuri și icane*, București, 1992, p. 228). Din acest motiv, atunci când se referă la boieri, Iorga are în vedere corpul general al dregătorilor domnești, indiferent de rang, v. *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită de A. Angheliescu, București, 1981, p. 75; *Istoria românilor. III. Călătorii*, ediția a II-a, volum îngrijit de V. Spinei, București, 1993, p. 219, 225, 163.

³² *Clasele boieresti din Moldova și privilegiile lor*, în (*A)ARMSI*, seria a III-a, tom XXVI, 1943-1944, p. 514-517, boierimea moldovenească era formată din boieri (dregători), curtenii și călărășii. Boierii moldoveni provin din rândurile nobilimii de merit sau de slujbă, cnezii și jupanii din perioada antestatală, care sunt înzestrați cu moșii de către domnie, după întemeierea statului, pentru serviciile militare aduse acesteia, de unde un accentuat caracter de boierime de slujbă. Răzeșii sunt excluși din rândurile boierimii, considerându-i a fi foști țărani liberi proprietari pe ocinile lor. Când vreunul dintre aceștia, bucurându-se de încrederea domnului, era chemat să îndeplinească o slujbă oarecare în folosul țării, atunci el devenea boier, (cf. *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 42-43, 152-154).

După cel de-al doilea război mondial, necesitatea găsirii unui „panteon” de personalități ale istoriei românești necompromise din punct de vedere ideologic, a condus la o revalorizare a personalității și a operei lui Nicolae Bălcescu. Teza acestuia referitoare la țărani liberi, răzeși și moșneni, proprietari de tip alodial, a fost însușită de Barbu Cîmpina³³, care, fiind pus în fața situației de a distinge între boierime și țărănimea liberă, al cărei rol în epoca lui Ștefan cel Mare trebuia demonstrat, a recurs la soluția formulării unui criteriu care să permită deocelarea celor două categorii sociale. Acesta ar avea la bază dimensiunile „proprietății” și potrivit lui, au fost considerați țărani liberi cei care stăpâneau sub o cincime dintr-un sat, respectiv boieri, aceia care posedau mai mult de o treime dintr-un sat. Era vorba, în mod evident, de un criteriu ales arbitrar, fără nici o bază științifică³⁴.

Teza lui Bălcescu, preluată și oficializată de Barbu Cîmpina, a găsit susținere din partea unui însemnat segment al istoriografiei marxiste postbelice, care, sesizând faptul că în documente se întâlnesc în anurite situații boieri fără dregătorie, a încercat să depășească legătura instituită de Constantin Giurescu între criteriul dregătoriei și problema răzeșilor, respectiv a moșnenilor. Astfel, cercetările lui Petre P. Panaiteșcu³⁵, precum și cele ale lui Henri H. Stahl³⁶, au încercat să introducă un alt criteriu de diferențiere socială, aflat în legătură cu modul de cultivare a pământului. În conformitate cu acesta, boierii sunt cei care stăpânesc sate în care țărani dependenți lucrează pentru întreținerea lor, în vreme ce țărani liberi, răzeși și moșnenii, își lucrează singuri ocinile. Cei doi cercetători au evitat, în acest mod, limitarea categoriei sociale a boierilor exclusiv la sfera dregătorilor. Acestor aserțiuni li s-au raliat, ulterior, Vladimir Hanga³⁷ și Vaianțiu Al. Georgescu³⁸. Acesta din urmă, într-o radiografie făcută instituțiilor românești prin prisma celor bizantine, a manifestat o tendință nouă, de a defini boierimea română prin intermediul criteriilor specifice nobilimii bizantine: participarea la cultura slavo-bizantină, ulterior greco-bizantină, atașamentul profund față de ortodoxie și rosturile sale predominant militare.

Cea de-a doua teorie, care are în vedere includerea răzeșilor și a moșnenilor în rândurile boierimii, are la bază criteriul proprietății, așa cum l-a formulat Constantin Giurescu³⁹ sau, mai precis, existența unui drept de stăpânire exercitat în baza unui act domnesc. La momentul publicării studiului său, acest mod de înțelegere a boierimii române fusese deja adoptat de istorici precum Ioan Bogdan⁴⁰, Alexandru D.

³³ B. T. Cîmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 11-111; idem, Ș. Ștefănescu, capitolul *Fărămișarea feudală în Țara Românească și Moldova în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în *Istoria României*, II, comitetul de redacție al volumului: M. Berza, B. T. Cîmpina, Ș. Pascu, redactori responsabili; Ș. Ștefănescu, secretar, București, 1962, p. 305-308. Teoria țărănimii libere a fost dusă mai departe de către Ș. Ștefănescu, cf. *Despre terminologia țărănimii dependente din Țara Românească în sec. XIV-XVI*, în *Studii*, an XV, nr. 5, 1962, p. 1157; *Țărănimea din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea*, în *Revst*, tom 32, nr. 12, 1979, p. 2285-2288 (în colaborare cu D. Mioc); *Istoria medie a României. Principatele Române, secolele XIV-XVI*, București, 1992, p. 40-41.

³⁴ Cf. C. Cihodaru *Recenzie la B. Cîmpina, Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *SCSlași. Istorie*, VII, 1956, I, p. 169-182, care amendează sever metoda de cercetare adoptată de acest autor.

³⁵ *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 66-73; *Problema originii clasei boierești*, în idem, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, ediția a II-a, îngrijită de Ș. S. Gorovei și M. M. Székely, București, 1994, p. 32-33; *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (până la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *SMIM*, I, 1956, p. 73; *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 77; *Introducere la istoria culturii românești*, ediție îngrijită de D. H. Mazilu, București, 2000, p. 168.

³⁶ *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, ed. cit., III, p. 63, 223. În rândurile boierimii se înscriu și urmașii sârăciți ai boierilor, cetele devălmașe boierești din Moldova și cetele de neam din Țara Românească, care trebuie înțelese ca fiind distincte de țărani liberi constituți în obști libere neaservite, atâta vreme cât nu își lucrează ei înșiși pământurile, aceasta chiar dacă la nivelul terminologiei documentelor nu se poate sesiza această diferență notabilă, (*ibidem*, p. 220).

³⁷ *Capitolul Caracteristicile proprietății feudale asupra pământului*, în *Istoria dreptului românesc*, București, 1980, I, p. 235; *Les institutions du droit coutumier roumain*, București, 1988, p. 61.

³⁸ *Bizanzul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980, p. 52-53. Afirmările autorului sunt însă contradictorii, în măsura în care, pe de altă parte, remarcă rolul sporit care revine boierilor reprezentând aristocrația funciară în raport cu cea de dregătorie, realitate care contravine modelului bizantin considerat a fi un criteriu aplicabil în cazul Țărilor Române. Despre țărănimea liberă, v. *ibidem*, p. 64-67.

³⁹ *Op. cit.* p. 408: „clasa boierească (subl. C. Giurescu) cuprindea prin urmare pe toți proprietarii agrari, indiferent dacă ei erau mari ori mici, bogați ori săraci, cu dregătorie ori fără”.

⁴⁰ *Cultura veche română*, București, 1898, p. 44-49; *Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV*, în (A)ARMSI, seria a II-a, tomi XXX, 1908, p. 368.

Xenopol⁴¹, Gheorghe Panu⁴², Radu Rosetti⁴³, Gheorghe Ghibănescu⁴⁴, ultimii doi aducând în discuție, pe baza documentelor din secolele XVII-XVIII, argumentul originii boierești a răzeșilor. Acestora din urmă, Constantin Giurescu le-a adăugat concluziile cercetărilor sale: micii proprietari apar în documente cu denumiri diferite în funcție de punctul de vedere din care sunt priviți, însă sunt considerați boieri ori de câte ori figurează ca proprietari în calitate de hotarnici, beneficiari ai dreptului de *protimissis*, jurători sau martori⁴⁵. Cele două argumente au fost ulterior însușite de către Ioan Ūrsu⁴⁶, Dinu C. Arion⁴⁷, Ioan C. Filitti⁴⁸, Alexandru Boldur⁴⁹, Constantin C. Giurescu⁵⁰, Dinu C. Giurescu⁵¹, care fac apel la principiul proprietății în definirea boierimii române. Începând cu studiile Valeriei Costăchel⁵², prin care se atrage atenția asupra importanței actului domnesc pentru dreptul de stăpânire al boierului, și continuând cu cele ale lui Nicolae Grigoraș⁵³ și Dimitrie Ciurea⁵⁴, accentul se deplasează de la dreptul de „proprietate” la actul domnesc în virtutea cărui se exercitau drepturile de stăpânire ale boierului. Noi elemente au fost aduse în discuție de către Constantin Cihodaru⁵⁵ și Alexandru I. Gonța⁵⁶, care au reluat argumentul originii boierești

⁴¹ *Op. cit.*, II, p. 176. Preluând informația lui Dimitrie Cantemir, face distincția între cele două sensuri ale cuvântului boier: sensul de dregător domnesc și cel de nobil. Conform acesteia, prima accepțiune se referă la boierii aflați în dregătoriile înalte ale statului, în timp ce a doua are în vedere întreaga nobilime moldovenească formată, pe lângă marii dregători, din curteni, călărăși și răzeși sau megieși, Ultima categorie este considerată a fi constituită din țărani cu proprietăți alodiale, datând din perioada anterioară întemeierii statelor medievale românești, dar și din urmași ai boierilor, (*ibidem*, p. 166, 364). Xenopol apelează însă la criteriul ereditat, vorbind despre o „nobilime de sânge”.

⁴² *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute*, I, București, 1910, p. 94-116, 141; *O încercare de mistificare istorică*, București, 1910, p. 37 și urm; 147 și urm.

⁴³ *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, București, 1907, p. 232-235, 253.

⁴⁴ G. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, p. III: „răzeșimea fiind clasa din care se alegea boierimea, marea majoritate a boierilor cumpărători îi găsim cumpărători în cutare sat. (...) mai toți marii boieri ai țării au ieșit din răzeși și s-au contopit cu răzeșii”; în continuare: Ghibănescu, *Surete*.

⁴⁵ *Op. cit.*, 398-438.

⁴⁶ *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 21 iulie 1504*, București, 1925, p. 338-339.

⁴⁷ *Două studii de istorie a dreptului românesc. Despre prerogativele marilor boieri moldoveni înainte de Ștefan cel Mare. Ce înfeles au avut actele de donațiuni domnești de pământ la începuturile voievodatelor*, București, 1942, p. 16; *Caractere juridice și sociale ale proprietății rurale în voievodatele românești*, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani de la moartea lui (1875-1918)*, București, 1944, p. 114-115.

⁴⁸ *Proprietarii solului în Principatele Române*, în (A)ARMSI, seria a III-a, tom XVI, p. 3, 22; idem, *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, în loc. cit., p. 200-201, 284-286.

⁴⁹ *Istoria Basarabiei*, ediția a II-a, București, 1992, p. 184-190.

⁵⁰ *Noi contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV și XV*, București, 1925, p. 28-29; *Istoria românilor*, ediția a III-a, București, 1940, II/2, p. 468; *Cine era boier în vechime?*, în idem, *Din trecut*, București, 1942, p. 172-181.

⁵¹ *Op. cit.*, p. 220-222.

⁵² „Beneficial” în sud-estul Europei, în RI, XXX, 1944, p. 69-77; *La formation du bénéfice en Moldavie*, în RHSEE, XXIII, 1946, p. 120 și urm.; *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, București, 1947, p. 7-8; capitolul *Imunitatea*, în eadem, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 298-307, stăpânirea satelor se face în virtutea unui act scris, numit uric în Moldova și ohabă în Țara Românească, care consemnează privilegiile de care se bucură posesorul acestuia, interpretate ca fiind purtătoare de imunități. Cf., însă, V. Hanga, *Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre*, în *Studii Universității Babeș-Bolyai*, seria a III-a, fasc. 2, Jurisprudentia, 1960, p. 41; idem, *Les institutions du droit coutumier roumain*, București, 1988, p. 62, care afirmă, pe bună dreptate, că cele două noțiuni aveau menirea de a garanta dreptul de proprietate al beneficiarului împotriva oricăror pretenții pe care puteau să le ridice terții, și nu de a sintetiza un formular de cancelarie în care sunt precizate imunitățile, acestea din urmă fiind menționate de fiecare dată analitic. Într-o fază ulterioară a activității sale, V. Costăchel a ajuns la un compromis, acceptând și teza țăranimii libere, constituită din răzeși și moșneni, v. *Contribuții la istoria socială a Moldovei în secolele al XIV-lea - al XVI-lea*, în *Romanoslavica, Istorie*, XI, 1965, p. 163.

⁵³ *Instituții feudale din Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1971, p. 14.

⁵⁴ *Quelques considérations sur la noblesse féodale chez les Roumains*, în NÉH, IV, 1970, p. 83-90; *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, în AIIAI, XVII, 1980, p. 186-190.

⁵⁵ *Câteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țăranimii din Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în SCSIași, XII, 1961, 1, p. 42-49; *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399-1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984, p. 76-77, 83.

⁵⁶ *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986, p. 214-248, 289.

a răzeșilor⁵⁷, pe baza documentelor din secolele XV-XVII, arătând că această categorie socială se formează în secolele XVI-XVII, fiind constituită din stăpâni devălmași, descendenți ai unor boieri din primele două secole ale existenței statelor medievale românești.

În istoriografia mai recentă, principiul dreptului de stăpânire bazat pe actul domnesc, de danie sau de confirmare, utilizat drept criteriu al stratificării societății medievale românești, a fost receptat diferit. Astfel, în timp ce unii istorici, precum Ștefan Ștefănescu⁵⁸, îl acceptă concomitent cu existența unei țărâni libere proprietare, ramanentă din perioada prestatală, alții, precum Paul Cernovodeanu⁵⁹ și Iolanda Țighiliiu⁶⁰, acceptă funcționarea sa pentru o perioadă limitată de timp, după care consideră că este înlocuit cu principiul dregătoriei, iar în cele din urmă, o ultimă categorie⁶¹ ilustrată de Ștefan S. Gorovei⁶² și Bogdan Murgescu⁶³, își însușește fără rezerve acest punct de vedere.

Discutarea criteriului de definire a boierimii române prin prisma dreptului de stăpânire, trebuie întregită cu o serie de elemente noi, evidențiate de cercetarea realităților sociale din alte entități politice în care românii au deținut o elită socială proprie. Un astfel de caz este Țara Făgărașului care, pentru o bună perioadă de timp, a constituit o parte componentă a Țării Românești. Studiile lui David Prodan⁶⁴ și Antal Lukács⁶⁵ asupra societății făgărașene au demonstrat că, după intrarea sa definitivă în componența regatului maghiar și mai apoi în cea a Principatului Transilvaniei, Țara Făgărașului și-a conservat structura socială configurată în perioada în care a făcut parte din statul românesc de la sud de Carpați. Este vorba despre o structură bipolară alcătuită din stăpânii de pământ, numiți „boieri”, și supușii acestora, țărâni dependenți, numiți „vecini”. Existența unei alte categorii sociale, de felul țărâniilor libere, nu este atestată de izvoarele referitoare la realitățile acestei țări românești. Încheierile la care au ajuns cei doi istorici vin să confirme odată în plus schema socială propusă pentru Țara Românească și Moldova de către Constantin Giurescu⁶⁶.

Cercetările asupra boierimii române au fost întregite prin studierea realităților sociale românești din celelalte „țări românești” din Transilvania, care și-au menținut până târziu un anumit grad de autonomie, în

⁵⁷ Valorificarea toponimiei românești a adus noi argumente de factură lingvistică în sprijinul acestor idei. I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 154-161, 183-187 și I. Dan, *Aspecte ale toponimiei românești, cu privire specială asupra văii Soloneșului (Suceava)*, în *AȘUI*, SN, s. III, științe sociale, lingvistică, t. XVI, 1970, p. 193-194, 113-114, analizând antroponimicele cu forma de plural în *-ești* și *-eni*, concluzionează că acestea derivă de la numele unui cneaz sau boier, stăpân satul întemeiat al satului respectiv, a cărui funcție era aceea de a indica originea personală a locuitorilor, adică a descendenților celui care a întemeiat ori stăpânit satul, răzeșii și moșnenii.

⁵⁸ Capitolul *Economie și societate*, în *Istoria românilor, IV. De la universalitatea creștină la Europa „patriilor”*, comitetul de redacție al volumului: Ș. Ștefănescu și C. Mureșanu, redactori responsabili; T. Teoteoi, secretar, București, 2001, p. 113, 119-120.

⁵⁹ *Clanuri, familii, autorități, puteri. (Țara Românească, secolele XV-XVII)*, în *AG*, I (VI), 1991, 1-2, p. 78: „de la întemeierea statului și până în secolul XV, pentru apartenența la clasa boierească a precumpănit calitatea de proprietar funciar.” V. și *ibidem*, p. 81: „din a doua jumătate a secolului XV, odată cu afirmarea puterii domnești, încep să prevaleze tot mai mult boierii cu dregătorii, cei fără dregătorii fiind treptat înlăturați din sfat, astfel încât, după Neagoș Basarab, acesta ajunge a fi alcătuit numai din boieri cu funcții sau foști dregători, ceea ce se va statornici de acum înainte ca o regulă. Astfel boierimea începe să fie tot mai mult legată de dregătorie, care în secolul următor și în epoca fanariotă devine elementul precumpănit, dacă nu exclusiv, în identificarea acestei clase.”

⁶⁰ *Boierimea din Țara Românească (secolele XIV-XVII). Componență și evoluție structurală*, în *RI*, 11-12, 1991, p. 651-665; *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova. Secolele XV-XVII*, București, 1998, p. 146: „rezultatul dînr-un îndelungat și complex de stratificare economică și socială, clasa conducătoare, surprinsă documentar sub forma de *maiores terrae* încă din 1247, va continua, în secolul al XIV-lea, să cunoască un fennrtien de stratificare internă în condițiile existenței unei autorități centrale în plină afirmare. Boierimii funciare i se va adăuga, mai ales éin a doua jumătate a veacului, boierimea de dregătorie; pe de altă parte, acestor feudali laici li se vor alătura, sub puterea protectoare a domniei, reprezentanții feudalității ecleziastice, deplin cristalizată și ea în deceniile 6-8 ale secolului XIV”. Limitarea valabilității sale, la perioada de timp ce precede mijlocul secolului al XIV-lea, practic îl anulează complet din punct de vedere funcțional, reieșind că autorea adoptă mai curând criteriul dregătoriei în definirea boierimii, concluzie întărită și de constatarea că își însușește teoria obștilor compacte de țărâni liberi, supraviețuitoare ale procesului de așevrire feudală (cf. *ibidem*, p. 147).

⁶¹ O. Saehelarie, N. Stoicescu (coordonatori), *Instituții feudale din Țările Române*, București 1988, p. 52-54.

⁶² *Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII)*, în *AG*, I (VI), 1991, nr. 1-2, p. 87.

⁶³ *Op. cit.*, p. 56.

⁶⁴ *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII*, în idem, *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări*, București, 1991, p. 22-41.

⁶⁵ *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, București, 1999, p. 111-118.

⁶⁶ *Op. cit.*, p. 316.

cadrul statului medieval maghiar. Aici, cercetările au evidențiat existența aceleiași trăsături fundamentale a feudalității locale românești – stăpânirea asupra pământului și a supușilor. Dreptul de stăpânire este pivotul în jurul căruia se produc evoluțiile din sâmul societății românești din Transilvania: pierderea lui conduce la o degradare socială a cnezilor, până la stadiul de simpli *villici*, primari ai satelor cu populație românească, în vreme ce confirmarea sa în scris, de către autoritatea centrală, deschidea drumul ascensiunii către vârfurile ierarhiei nobilimii maghiare⁶⁷. Mai mult decât atât, studierea comparativă a structurilor sociale din statele medievale învecinate spațiului locuit de români a evidențiat faptul că postularea existenței unei țărănimii libere ar reprezenta o excepție a cazului românesc⁶⁸, dificil de argumentat și de acceptat.

În termeni economici, desigur, trebuie acceptată ideea că distanța între nivelul de trai al boierului dregător de la curtea domnească și cel al stăpânului mărunț, pauperizat începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, este mai mare decât cea care îl desparte pe cel din urmă de nivelul de trai al țaranului dependent⁶⁹. Însă, așa cum au arătat unele cercetări recente⁷⁰, trebuie înțeleasă disincția pe care o fac documentele între aspectul *social* și cel *economic-fiscal* al terminologiei medievale românești. Faptul că anumite categorii sociale datorau dări statului, pe care le achitau *țărănește*, nu indică decât existența unei similitudini de natură fiscală între acestea și țărani dependenti, întrucât din punct de vedere juridic și social documentele precizează cu claritate statutul lor complet diferit de cel al țărănimii aservite:

Argumentele de ordin istoric expuse și-au găsit confirmarea prin intermediul unei recente cercetări interdisciplinare lingvistico-istorică realizată de Aurelia Bălan-Mihailovici⁷¹. Cercetarea lexicului medieval românesc referitor la structurile sociale ale Țărilor Române i-a prilejuit autoarei citate concluzia că termenul *boier* a avut sensul inițial de proprietar de casă și de moșie. Acesta a conservat forma și sensul unui termen comun întregului spațiu în care a fost vorbită latina dunăreană, preluat probabil încă din secolul al IV-lea prin filieră gotică, și a avut la origine menirea de a diferenția pe autohtonul proprietar de însușirea de *străin* sau *rob*⁷². Deosebit de importantă pentru înțelegerea semnificării termenilor sociali prezenți în limba română veche este evidențierea, în cadrul aceluiași demers științific, a termenilor și sintagmelor alcătuite cu un determinant, prin care erau nominalizate boierii ca proprietari de casă și pământ. În această postură se află termeni ca: *megiaș*, *moșnean*, *răzeș*, *cneaz*, *jupan*, *pan* și *țaran*⁷³. Dacă în majoritatea lor, aceștia au făcut obiectul unei analize cu rezultate similare datorată lui Constantin Giurescu, o atenție specială trebuie acordată ultimului dintre aceștia, care, atât prin sensul primar de „locuitor și posesor al moșiei”, cât și prin cel derivat de „băștinaș, autohton, pământean, rîmân”, demonstrează raportul de sinonimie în care se află cu cel de boier⁷⁴. Concluzia care se desprinde este că limba română a utilizat drept criteriu pentru selectarea

⁶⁷ D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) români. Contribuții la studiul lor*, București, 1938, p. 169-239; R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ediția a II-a îngrijită de A. Ioniță, București, 1997, p. 161-172; idem, *La începuturile Evului Mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 188-198; I. A. Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, 1991, p. 47-57; idem, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV (origine, statut, evoluție)*, în vol. *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, 1997, p. 36-53; A. A. Rusu, *Ioan de Hunedoara și românii din vremea lui*, Cluj-Napoca, 1999, p. 165-196; I. Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*, București, 2000, p. 227-262.

⁶⁸ Faptul este recunoscut chiar de unul dintre istoricii care au articulat argumentația în jurul acestei categorii sociale, v. P. P. Panătescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 84. Asupra importanței acestei concluzii de istorie comparată, v. C. Chiodaru, *Câteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii din Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *SCȘIași*, XII, 1961, I, p. 32-33.

⁶⁹ R. Rosetti, *op. cit.* p. 168; C. Giurescu, *op. cit.*, p. 413; I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, în *loc. cit.*, p. 285.

⁷⁰ I. Caproșu, *Structuri fiscale și administrative într-un catastif moldovenesc de visterie din 1606*, în *AILA*, XXX, 1993, p. 264-265; G. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, Iași, 1994, p. 115-117.

⁷¹ Poartă spre „sanctuarul” limbii române. *Lingvistică și istorie în studiul lexicului medieval românesc. (Terminologie socială)*, București, 2001.

⁷² *Ibidem*, p. 245-246. Cf. și I. Popescu-Sireteanu, *Originea cuvântului „boier” în limba română*, în *Suceava*, XVII-XVIII, 1990-1992, p. 62-80, care consideră termenul a fi un românism cu sensul inițial de „păstor bogat”, „stăpân de oi și de vite mari”, a cărui semantică evoluează pe parcursul Evului Mediu spre accepțiunea de „proprietar de pământ și de vite mari și mici”.

⁷³ A. Bălan-Mihailovici, *op. cit.*, p. 261-322.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 320.

termenilor referitori la elita socială românească, prezența unor sensuri legate organic de relațiile de proprietate asupra pământului, relații care astfel caracterizează modul în care societatea medievală românească își autodefiniște structurile componente.

În încheierea discuției, trebuie să menționăm un merit deosebit al acestei concepții explicative privitoare la boierimea română, și anume caracterul său practic. Nici unul dintre celelalte criterii adoptate în istoriografia română de-a lungul vremii nu reușește să demonstreze, cu precizie, unde este linia de demarcație între boierimea mică și presupusa țărănie liberă. Dacă teoria dregătoriei lăsa în afara discuției boierii fără dregătorii, cea a țărănimii libere cu proprietăți alodiale este nesatisfăcătoare prin faptul că documentul de cancelarie nu menționează, decât cel mult accidental, dacă micii stăpâni din sate își lucrează ocina singuri sau prin intermediul țăranilor dependenți. În fața acestor dificultăți, principiul utilizării actului domnesc, de danie sau de confirmare, drept criteriu al diferențierii sociale, oferă marelui avantaj de a putea fi întrebuițat în radiografierea din perspectivă socială a aproape oricărui act emis de cancelariile statelor medievale românești extracarpatice, motiv pentru care va sta la baza demersului nostru de față.

TRĂSĂTURI ALE LIMBILOR DE CANCELARIE UTILIZATE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLELE XIV-XVI

În Țările Române, cancelaria domnească a constituit un serviciu instituționalizat, aflai într-o strânsă legătură cu instituțiile centrale pe lângă care a funcționat, domnia și sfatul domnesc, având ca domeniu fundamental de activitate înscrierea în actele publice a hotărârilor luate de acestea⁷⁵. Limba pe care aceasta au utilizat-o, atât în redactarea actelor cu caracter extern, dar mai ales în cazul celor cu caracter intern, a fost preponderent cea slavă, introdusă inițial în forma sa veche ca limbă de cult în biserică, ulterior, începând cu secolul al XIV-lea, în varianta sa mai nouă, medio-bulgară, adoptată în Țările Române ca urmare a vecinătății cu vastele spații geo-politice de cultură slavă⁷⁶. Slavona românească⁷⁷, prin reflectarea realităților statelor feudale românești, ca și prin trăsăturile de limbă care prezintă o multitudine de elemente eterogene, se conturează ca o unitate foarte bine delimitată, distinctă de producțiile similare din țările slave⁷⁸. Fiind o limbă cultă, specifică bisericii, creațiilor literare și relațiilor externe, care a marcat diferența dintre boieri și oamenii de rând, până la impunerea limbii române în viața culturală și cea politică, limba slavă a jucat un rol similar celui avut de limba latină în Europa Centrală și Occidentală, la popoarele care au adoptat creștinismul în limba latină⁷⁹.

⁷⁵ L. Șimanschi, G. Ignat, *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc*, I, în *AIIAI*, IX, 1972, I, p. 107-108; II, în *AIIAI*, X, 1973, p. 146-148; C. Cihodaru, *Începuturile cancelariei domnești în Moldova*, în vol. *Civiltățile medievale și modernă românească. Studii istorice*, Cluj Napoca, 1985, p. 191-192.

⁷⁶ N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat*, în *Codrul Cosminului*, IX, 1935, p. 131; P. P. Panaitescu, „Perioada slavonă” la români și ruperea de cultura Apusului, în idem, *Înțepetări românești. Studii de istorie economică și socială*, ed. cit., p. 20-21; P. Olteanu (coord.), G. Mihăilă, E. Lința, L. Djamo, M. Mitu, O. Stoicovici, *Slava veche și slavona românească*, București, 1975, p. 15-16; în continuare: *Slavona românească*.

⁷⁷ Caracterizarea limbii slave, a scrierilor cu conținut religios și a celor cu caracter laic din Țările Române, a fost făcută de către I. Bogdan care, motivând că acestea că au fost redactate într-una din Țările Române, în redacțiile târzii ale limbii slavone, numește aceste scrieri ”slavo-române” (*Câteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială de la Viena*, extras din *(A)ARMSI*, seria a II-a, tom XI, 1889, p. 1-2). Sintagma a fost adoptată și s-a impus ulterior ca parte a aparatului conceptual al cercetării în domeniul slavisticii mondiale (v. D. P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, în *DIR. Introducere*, I, București, 1956, p. 81; G. Mihăilă, *Influența slavonă în vocabularul limbii române literare*, în idem, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 118).

⁷⁸ I. Bărbulescu, *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, București, 1928, p. 353-358; în continuare: Bărbulescu, *Curentele literare; Slavona românească*, p. 263-264; O. Stoicovici, *Limba documentelor slavone din Moldova (sec. al XIV-lea și prima jumătate a sec. al XV-lea)*, *Morfologia*, București, 1978, p. 2.

⁷⁹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. XXXI-XXXIV; în continuare: Bogdan, *Relațiile*; D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în *DIR. Introducere*, II, București, 1956, p. 66-67; E. Stănescu, *Cultura scrisă moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, culegere de studii îngrijită de M. Berza, București, 1964, p. 12-13; P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 18; în continuare: Panaitescu, *Începuturile scrisului*; L. Djamo, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în secolele XIV-XV*, București, 1971, p. 10, 377; în continuare: Djamo, *Limba documentelor*; G. Mihăilă, *Contribuții la istoria literaturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 18; *Slavona românească*, p. 15-16, 257; N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 25-26.

Din punct de vedere structural, este caracterizată de întrepătrunderea de forme fonetice, morfologice și lexicale slave vechi cu cele medio-bulgare, sârbo-croate, ruso-ucrainene (în proporții diferite în funcție de caracterul textelor, regiunea unde au fost scrise și epocă) precum și românești⁸⁰. Asupra limbii în care au fost redactate, în special, documentele interne, un factor determinant de influență a fost limba română. Așa cum au arătat studiile asupra caracterului limbii acestor documente, factorul de colportare a elementelor românești l-au constituit scriitorii acestora, respectiv grămăticii, diecii sau pisarii. Aceștia, deși se străduiau să redacteze actele de cenzurare într-o limbă cât mai corectă, eoniteau, totuși, numeroase greșeli, rezultat al punonsterii incomplete a limbii slave cărturărești. Domeniul de materializare a acestora l-a constituit în special lexicul, care a suferit, mai ales în ceea ce privește cuprinsul documentelor, puternice influențe din partea limbii vii, vorbite de către populația Țărilor Române. În acest fel se explică prezența în textele slavone a numeroși termeni românești în flexiune siavă și, uneori, chiar și în flexiune românească⁸¹.

Existența unor diferențe între textele redactate, în special în Țara Românească și Moldova, a fost remarcată de către numeroși cercetători ai limbii documentelor de cancelarie, în unele cazuri ajungându-se până la postularea existenței unor dialecte diferite⁸². Cercetările lingvistice din ultima vreme au arătat însă că elementele eterogene, care s-au suprapus peste baza medio-bulgară a slavonei în redacția românească, au condus la conturarea a trei subtipuri ale acesteia: moldovean, muntear și transilvănean⁸³.

În ceea ce privește subtipul moldovean, analizele istoricilor au condus spre concluzia că marea majoritate a documentelor s-au aflat sub influența limbilor slave răsăritene. O primă categorie de cercetători a considerat că fiind fundamentală influența uneia dintre aceste limbi. Astfel, Ioan Bogdan⁸⁴ și C. Jireček au așezat accentul pe limba rusă, I. Venelin⁸⁵ pe dialectul sudic al limbii ruse, V. A. Ulianițki și

⁸⁰ D. P. Bogdan, *Caracterul limbii textelor slavo-române*, București, 1946, p. 43; în continuare: Bogdan, *Caracterul limbii*; Panaitescu, *Începuturile scrisului*, p. 16; Djamo, *Limba documentelor*, p. 10, 377; G. Mihăilă, *Influența slavonă în vocabularul limbii române literare*, în *loc. cit.*, p. 118; *Slavona românească*, p. 15; O. Stoicovici, *op. cit.*, p. 2-3.

⁸¹ Astfel de influențe lexicale ale limbii române au fost sesizate cazual încă de către Miklosich, *Lexicon*, p. 11 s.v. *ВАНЬ*; p. 156, s.v. *ВОРНИК*; p. 565, s.v. *ПИТЬ*; B. P. Hașdeu, *Cuvete den bătrâni. Tom I. Limba română vorbită între 1550-1600*, ediția G. Mihăilă, București, 1983, p. 240-297, cu un glosar de termeni românești; Bogdan, *Relațiile*, p. XXXIII, cu un glosar de cuvinte, fetre care sunt introduse numeroase românisme, p. 382-396; idem, *Documente Ștefan*, II, cu listele de termeni și forme gramaticale românești p. 595-611; G. Ghibănescu, *Prefață*, la *Uricariul*, XVIII, p. VI-VII, idei reluate în *Prefață* la T. Codrescu, *Uricariul*, XXIII, p. XCV-XCIX; idem, *Slavar slavo-român*, Iași, 1911, p. I-IV; A. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, Târgu-Jiu, 1905, p. 6; în continuare: Ștefulescu, *Documente Gorj*; S. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. IV; N. Iorga, *Notes de diplomatique roumaine*, extras din *Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique*, t. XVII, 1930, p. 5-6; Costăchescu, *Documente Ștefan*, I, p. V; M. Ștefănescu, *Urme de limbă românească în documentele româno-slave (moldo și valaho-slave) din secolele XIV și XV-lea*, în *Arhiva Societății Științifice și Literare*, Iași, XXXVIII, 1931, p. 609-642; G. Nandriș, *Documente slavo-române din Mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)*, București, 1936, p. 11; Ș. Ciobanu, *Începuturile scrisului în limba românească*, în *(Analele) ARMSL*, s. III, t. X, 1940-1941, p. 25-31; Bogdan, *Caracterul limbii*, p. 7, 14-43; idem, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946; idem *Date noi privind românismele din documentele slavo-române de până la mijlocul secolului al XVI-lea*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, II, București, 1971, p. 1055-1058; S. B. Berstein, *Razyskaniia v oblasti bolgarskoj istoričeskoj dialektologii, t. 1: Jazyk valaškich gramot XIV-XV vekov, Moscova-Leningrad*, 1948, p. 240-241, apud G. Mihăilă, *Studii de lingvistică și filologie*, Timișoara, 1981, p. 206; I. D. Negrescu, *Limba slavă veche*, București, 1961, p. 101-115; A. Rosetti, *Slavo-romanica. Despre limba slavă a hrisoavelor muntești din sec. al XIV-lea*, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, an XII, 1961, nr. 1, p. 91-93; Djamo, *Limba documentelor*, p. 359; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. al X-lea-începutul secolului al XVI-lea)*, București, 1974, p. 31-50, cu un istoric al contribuțiilor la studierea problemei lexicului românesc din documentele slavo-române; *Slavona românească*, p. 264, 289-301; O. Stoicovici, *op. cit.*, p. 213-242 *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374-1600*, București, 1981, passim.

⁸² Despre concluziile lui I. Venelin, referitoare la limba textelor moldovenești și a celor muntene, v. D. P. Bogdan, *Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești. III. Studii de limbă și ortografie*, în *Analele româno-sovietice, Istorie*, 1957, nr. 3-4, p. 63.

⁸³ P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slavo-române din Biblioteca Academiei R.P.R.*, București, 1959, I, p. X-XI; I. D. Negrescu, *op. cit.*, p. 271; *Slavona românească*, p. 264.

⁸⁴ *Despre limba celor mai vechi documente moldovenești*, în idem, *Scrieri alese*, ed. cit., p. 570-574, cu o prezentare a principalelor puncte de vedere convergente cu ale sale, exprimate până la momentul apariției studiului său.

⁸⁵ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 63; Bărbulescu, *Curentele literare*, p. 331; M. Mitu, *Termeni de origine poloneză în documentele slavo-moldovenești*, în *Romanoslavica*, VIII, 1963, p. 163.

A. I. Iațimirski⁸⁶ au avut în vedere dialectul bielorus iar S. B. Bernstein⁸⁷ a indicat drept zonă de iradiere lingvistică întregul grup răsăritean de limbi slave. Un alt grup de cercetători a subliniat faptul că este vorba despre limba slavă veche, în redacția inedio-bulgară, peste care s-au suprapus diferite influențe: ruso-apusene în viziunea lui L. Miletić⁸⁸ și O. Markov⁸⁹, slave răsăritene – ruse, ucrainene și bielorus la Grigore Nandriș⁹⁰, rutene și polone la Petre P. Panaitescu⁹¹ și Gheorghe Ghibănescu⁹², sârbe medii și ruse medii la Ilie Bărbulescu⁹³, Damian P. Bogdan⁹⁴ și I. D. Negrescu⁹⁵. Cercetările mai recente au pus în evidență faptul că limba doenmentelor slavo-române din Moldova a fost redacția medio-bulgară a limbii slave vechi, care a asimilat o serie întreagă de influențe predominante ruso-ucrainene, la care trebuie adăugate cele poloneze⁹⁶. Limba documentelor, așa cum a fost definită de lingviști, este diferită de cea a literaturii, în special a celei cu caracter religios și istoric⁹⁷. Trebuie remarcat, de asemenea, că între documentele cu caracter intern și cele cu caracter extern se constată deosebiri rezultând dintr-o influență mai accentuată a limbii române asupra primelor și o influență mai consistentă a limbii poloneze în documentele externe și, în special, în cele care reflectă legăturile Moldovei cu Polonia și Lituania⁹⁸.

În ceea ce privește subtilul muntean, părerea cercetătorilor au caracter unitar, subliniind că acesta are trăsăturile de bază ale mediobulgareii, continuând în parte pe cele din slava veche, peste care s-au suprapus elemente sârbo-croate, în acest sens fiind aduse ca argumente lexicul, fonetica și morfologia⁹⁹.

Deși utilizată într-o măsură mai restrânsă decât cea în limba slavă, scrierea în limba latină a corespuns în Țările Române atât nevoilor interne, cât mai ales celor de factură externă. Dacă pentru necesitățile interne a fost folosită mai ales de către biserica catolică, de locuitorii catolici de origine străină, maghiari și germani, din orașele moldovene și muntene, pentru cele externe, alfabetul și limba latină au fost folosite de serviciile cancelariale domnești și boieresti într-o măsură mult mai mare, așa cum o arată materialul bogat care s-a păstrat¹⁰⁰. Ca urmare a intereselor și multiplelor legături, de natură economică, politică și culturală, pe care Țările Române le-au dezvoltat pe parcursul evului mediu cu Ungaria, Polonia, Curia papală, Curtea habsburgică și orașele transilvănene, documentele latine românești reflectă un formular de inspirație occidentală, care se individualizează în secolele XV-XVI, suferind influențe din partea limbii vorbite, similare

⁸⁶ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 64, 70-71; M. Mitu, *op. cit.*, p. 165, nota 3; p. 167-168.

⁸⁷ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 82.

⁸⁸ Bărbulescu, *Curentele literare*, p. 332; M. Mitu, *op. cit.*, p. 166.

⁸⁹ D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 76.

⁹⁰ *Op. cit.*, p. 12-13.

⁹¹ *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la români*, extras din *Buletinul Comisiei Istorice a României*, VII, 1928, p. 8.

⁹² *Permanența limbii slavone în Țările Române ca rațiune juridică de stat*, în *Anuarul Școlii Normale „Vasile Lupu”*, Iași, 1927-1928, nr. 3, p. 52.

⁹³ *Curentele literare*, p. 346. Fondul comun Moldovei și Țării Românești îl constituie în viziunea acestuia nu medio-bulgara ci macedo-slava, limba vorbită în nordul și centrul Macedoniei, cu trăsături apropiate mai curând de limba sârbă, v. *ibidem* p. 300-301.

⁹⁴ *Contribuțiuni la studiul diplomatiei vechi moldovenești*, extras din *RIR*, III, 1934, fasc. 1-4, p. 11; *idem*, *Caracterul limbii*, p. 7.

⁹⁵ *Op. cit.*, p. 287.

⁹⁶ O. Stoicovici, *op. cit.*, p. 241.

⁹⁷ Definită ca medio-bulgară de Bărbulescu, *Curentele literare*, p. 259; bulgară medie și sârbă medie de D. P. Bogdan, *Caracterul limbii*, p. 7; o limbă mai apropiată de slava bisericească de către Panaitescu, *Începuturile scrisului*, p. 15.

⁹⁸ Pentru o evaluare a rezultatelor lui A. Iațimirski în această direcție, v. M. Mitu, *op. cit.*, p. 168; pentru rezultatele propriilor cercetări, v. *ibidem*, p. 220.

⁹⁹ Bogdan, *Relațiile*, p. XXX-XXXIV; Bărbulescu, *Curentele literare*, p. 269-270, 325, cu o prezentare a istoricului cercetărilor în care a fost accentuată influența exclusivă a limbii bulgare; G. Nandriș, *op. cit.*, p. 9-10; Bogdan, *Caracterul limbii*, p. 6-7; *idem*, *Diplomatica slavo-română*, în *DIR. Introducere*, II, București, 1956, p. 67-68, adăugând elemente ale limbii neobulgare; S. B. Berstein, *loc. cit.*, p. 206; I. D. Negrescu, *op. cit.*, p. 286-287; Djarmo, *Limba documentelor*, p. 377; G. Mihăilă, *Influența slavonă în vocabularul limbii române literare*, în *loc. cit.*, p. 118.

¹⁰⁰ R. Manolescu, *Scrierea latină în Țara Românească și Moldova în evul mediu*, în *Revista Arhivelor*, an IX, nr. 2, 1966, p. 67-68; S. Jakó, R. Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971, p. 134-135; L. Șimanschi, G. Ignat, *op. cit.*, I, p. 112-113. Este probabil ca în primele decenii de existență a statelor medievale românești limba latină să fi manifestat o ascendență asupra celei slave, raportul fiind răsturnat odată cu înființarea mitropoliilor sub autoritatea canonică constantinopolitană, *ibidem*, p. 122.

celor sesizate în cazul documentelor slavo-române¹⁰¹. Din acest punct de vedere, cele mai numeroase și mai caracteristice sunt scrisorile adresate de domni, dregători, sfaturi municipale și persoane particulare sfaturilor municipale din Brașov, Sibiu și Bistrița¹⁰².

Începând cu secolul al XVI-lea, în cancelariile Țărilor Române de la sud și est de Carpați, încep să fie utilizate pentru redactarea corespondenței externe, limbile poloneză, maghiară, greacă și turcă, motiv pentru care acestea își asigurau serviciile unor dieci specializați¹⁰³. În acest context, un loc important revine limbii poloneze, care va fi utilizată cu precădere în Moldova, în paralel cu limba latină, pentru corespondența cu caracter oficial și privat, ca o consecință a relațiilor strânse pe care le-a întreținut cu Polonia¹⁰⁴.

Izvoarele istorice demonstrează că începând cu secolul al XV-lea în Țările Române începe să fie întrebuințată pentru necesități scripturale și limba română¹⁰⁵. Primele exemple de texte redactate în această limbă, păstrate până astăzi, datează din secolul al XVI-lea, îmbrăcând două forme: texte laice cu caracter public și privat, și texte religioase, reprezentând traduceri din limba slavă. Spre deosebire de textele religioase traduse, în cazul cărora s-au admis influențe străine, mai mult sau mai puțin determinante¹⁰⁶, în cazul textelor cu caracter laic, începuturile își au explicația într-o serie întreagă de transformări interne de factură economico-socială, pe care le prurorje societatea românească la începutul secolului al XVI-lea¹⁰⁷. În istoriografia română importanța textelor laice (scrisori, zapise de vânzare-cumpărare, acte de danie, testamente, etc.) a fost uneori ignorată, în beneficiul celor cu caracter religios¹⁰⁸, însă majoritatea cercetătorilor în domeniul limbii consideră că ambele tipuri de texte reflectă stadiul corespunzător de evoluție a limbii române, în care aceasta nu are capacitatea de a exprima cu claritate noțiuni și sentimente superioare, ceea ce nu îi conferă, încă, acces la diferitele compartimente ale culturii¹⁰⁹.

¹⁰¹ N. Grămadă, *op. cit.*, p. 154, 183; D. Ciurea *Observații pe marginea documentelor latine românești*, în *Apulum*, II, 1943-1945, p. 219, 249; idem, *Diplomatica latină în Țările Române. Noi contribuții*, în *IIIAI*, VIII, 1971, p. 18.

¹⁰² M. Holban, *Accente personale și influențe locale în unele scrisori latinești ale domnilor români*, în *RI*, XXIX, 1943, nr. 1-6, 1943, p. 51-86.

¹⁰³ N. Grămadă, *op. cit.*, p. 183-187; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, III, București, 1931, p. VII; în continuare: Veress, *Documente*; M. A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României 1455-1774*, București, 1976, I, p. XVII, pentru cel al Hmbii osmane; A. Elian, *Elemente de paleografie greco-română*, în *DIR*, *Introducere*, București, 1956, I, p. 365, pentru documentele redactate în limba greacă.

¹⁰⁴ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 232.

¹⁰⁵ T. Palade, *Când s-a scris întâi românește?*, în *Arhiva Societății Științifice și Literare*, Iași, an XXVI, 1915, p. 191; N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ediție îngrijită de R. Constantinescu; București, 1985, p. 182; Ș. Ciobanu, *op. cit.*, p. 31-32, 39; Bogdan, *Caracterul limbii*, p. 43, presupune utilizarea limbii române în broiuloanele după care se traduceau în limba slavă actele de cancelarie în secolele XIV-XV; Panaitecu, *Începuturile scrisului*, p. 62-65; N. Cartoian, *op. cit.*, p. 81; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, București, 1980, p. 499-505; S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de M. Vulpe, București, 1987, p. 50-51; I. Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 18-20; idem, A. Mares, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 54. În istoriografia mai veche s-au formulat și alte opinii care au plasat începuturile scrierii în limba română înainte de această dată, cf. P. Cancel, *Când au împrumutat românii alfabetul chirilic*, în vol. *Lui Nicolae Iorga omagiu*, Craiova, 1921, p. 69 și Ș. Pașca, *Contribuții la istoria începutului scrisului românesc*, în *Cercetări de lingvistică*, I, 1956, p. 86-88, care susțin că momentul respectiv se plasează la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea; O. Densușianu, *Istoria limbii române, II. Secolul XVI*, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1961, p. 9, împreună cu I. Minea, *Din istoria scrisului românesc*, în *Cercetări*, an XIII-XVI, nr. 1-2, 1940, p. 712, plasează același moment la o dată anterioară secolului al XV-lea; A. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 468, consideră că pentru necesitățile de zi cu zi s-a scris românește din totdeauna.

¹⁰⁶ Istoriografia română a acordat o atenție deosebită primelor texte religioase traduse în limba română, unde s-au configurat mai multe teorii cu privire la posibilele influențe externe care au stat la baza acestora. Pentru istoricul preocupărilor și discutarea principalelor aspecte ale problemei, v. I. Gheție, A. Mares, *op. cit.*, p. 23-65, cu întreaga bibliografie a problemei.

¹⁰⁷ O. Densușianu, *op. cit.*, p. 9; P. P. Panaitecu, *Literatura română în secolele XV-XVI*, în *Istoria literaturii române, I. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, comitetul de redacție al volumului: A. Rosetti, redactor responsabil; M. Pop, I. Pecvain, redactori responsabili adjuncți; A. Piru, secretar, București, 1964, I, p. 249; Panaitecu, *Începuturile scrisului*, p. 6-7, 43-54, 168-171; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 511; I. Gheție, A. Mares, *op. cit.*, p. 54, 68.

¹⁰⁸ Cf. Bărbulescu, *Curențele literare*, p. 54-59, 369-393; Ș. Ciobanu, *op. cit.*, p. 31-75; N. Cartoian, *op. cit.*, p. 81-85; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 499-507, care discută exclusiv problemele traducerilor religioase.

¹⁰⁹ O. Densușianu, *op. cit.*, p. 14-15; Panaitecu, *Începuturile scrisului*, p. 62-65; A. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 584; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 511-513; I. Gheție, A. Mares, *op. cit.*, p. 67-68.

TERMINOLOGIA REȘEDINTELOR BOIEREȘTI REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTELE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI ÎN SECOLELE XIV-XVI

Termenul *домъ* provine din limba slavă comună¹¹⁰, având în textele paleoslave sensul fundamental de „casă”¹¹¹, precum și multiple sensuri derivate, cum sunt cele de „familie”, „slujitori”, „avere”, „biserică”¹¹². În limba bulgară, termenul desemnează noțiunile de „locuință” și „familie”¹¹³, în vreme ce în documentele emise de cancelariile țărilor bulgari, rămase, din păcate, puține la număr, este întâlnit cu sensul de „biserică” sau „casă a Domnului”¹¹⁴. În limba sârbo-croată, termenul înregistrează sensurile de „locuință”¹¹⁵, „familie” și „patrie”¹¹⁶, însă monumentele literare medievale sârbo-croate îl utilizează în special cu accepțiunile de hram al unei mănăstiri sau biserici¹¹⁷ și de „locuință”¹¹⁸. Cu referire la vârfurile societății sârbo-croate, termenul este utilizat atât cu înțelesul de locuință regală¹¹⁹ și nobiliară¹²⁰, cât și cu acela de „domeniu feudal”, complex economic sau „gospodărie”, menit să asigure acestora mijloacele necesare de existență¹²¹.

Sensuri similare, precum cele de „biserică”, „familie” sau „neam”¹²², „gospodărie”, complex economic boieresc sau țărănesc¹²³, sunt regăsite în izvoarele medievale rusești, sensuri care s-au menținut și în limba rusă modernă. În privința sensului de construcție destinată locuirii, respectiv „locuință”¹²⁴, trebuie subliniat că termenul se aplică întregului spectru social, de la reședințele cneazului și ale boierilor până la bordeii țăranului¹²⁵.

¹¹⁰ Djamo, *Contribuții*, p. 139.

¹¹¹ F. Miklosich, *Eymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886, p. 48; E. Berneker, *Slavische Chrestomathie mit Glossaren*, Strassburg, 1902, p. 44; în continuare: Berneker, *Chrestomathie*; A. Leskien, *Handbuch der albulgarische Sprache*, Weimar, 1910, p. 284; A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1948, I, p. 90, II, p. 93; E. Berneker, *Slavische etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1924, p. 210; în continuare: Berneker, *SEW*; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1953, I, p. 361; L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955, p. 157.

¹¹² F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862-1865, p. 171; în continuare: Miklosich, *Lexicon*; *Slovník*, fasc 9, p. 505-506; *Slovník Jazyka Staroslověnského-Lexicon linguae palaeoslovenicae*, fasc 1-39, Praga, 1958-1986, în continuare: *Slovník*.

¹¹³ Berneker, *SEW*, I, p. 210.

¹¹⁴ G. A. Ilinski, *Gramoty bolgarskich carej*, Moscova, 1911, p. 133.

¹¹⁵ Berneker, *Chrestomathie*, p. 253.

¹¹⁶ Idem, *SEW*, I, p. 210.

¹¹⁷ Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 212, nr. CXCVIII: Писа се повебавиъмъ господина Вьлка въ домоу светьмь архьстратиъ Миуанаа, „a scris această poruncă domnul Vilc în casa sfântului arhanghel Mihail”; F. Miklosich, *Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragustii*, Viena, 1858, în continuare: Miklosich, *Monumenta Serbica*.

¹¹⁸ *Hurmuzaki*, I/2, Apendice I, p. 778, nr. DCXXXVII: И по наказани есани моуж, кои боудеть поустинь женоу да ю взерати въ домъ свом, „și orice bărbat care își repudiază ca pedeapsă soția decedată, să o ducă la casa [părinților] ei”; *Hurmuzachi, Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzachi*, I/2 (1346-1450), culese, adnotate și publicate de N. Densușianu, București, 1890, în continuare: *Hurmuzachi*.

¹¹⁹ Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 100, nr. LXXXIII: хрѣсовоулоу записавемому въ домоу краљества ми, „hrisovul pe care îl scriem în casa domniei mele”.

¹²⁰ Peretz, *Zakonicul*, p. 23, art. 61: ѡдъи принде вьствѣнь съ воеиске домоуь (...) ако га кто позвѣна на соуаб; да боудѣ дома г. неабле тоу-зи а греде на соуаб, „când vine un vlastelin cu armata acasă (...) dacă îl cheamă cineva la judecată; să fie acasă 3 săptămâni, apoi să vină la judecată”; I. Peretz, *Zakonicul lui Ștefan Dușan, țarul Serbiei (1349-1354) comparat cu legiurile bizantine, slave și române*, partea I, București, 1905, în continuare: Peretz, *Zakonicul*.

¹²¹ Costăchel, *Termenul Домъ*, p. 246-247; V. Costăchel, *Termenul Домъ (Dom) în actele slavo-române*, în *Studii*, an I, nr. 6, 1953, p. 244-247, în continuare: Costăchel, *Termenul*.

¹²² I. I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevne-russkogo jazyka po pis'mennym' pamjatnikam'*, I, Sanktpetersburg, 1893, I, col. 700-701; în continuare: Sreznevskij, *Materialy*; I. I. Sreznevskij; Dal', *Tolkovy slovar*, I, p. 466; V. Dal', *Tolkovy slovar živogo russkogo jazyka*, I-IV, Moscova, 1957, în continuare: Dal', *Tol'kovy slovar*.

¹²³ Sreznevskij, *Materialy*, I, col. 700; Dal', *Tolkovy slovar*, I, p. 466; B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia din timpurile cele mai vechi și până în secolul al XVII-lea*, București, 1952, p. 121; Costăchel, *Termenul Домъ*, p. 247.

¹²⁴ Berneker, *Chrestomathie*, p. 113.

¹²⁵ Sreznevskij, *Materialy*, I, col. 699-700; Dal', *Tolkovy slovar*, I, p. 465.

În documentele Țării Românești, cu sensul de reședință boierească, termenul este întâlnit într-un număr restrâns de cazuri. Un prim astfel de caz este o scrisoare adresată de jupanul Dragomir Udriște autorităților brașovene, în care acesta preciza că: *ПОИМЕ ПРИИДОШ(Е) ЕДИН ЧЛОВАКЪ ЗНА, ЕДИН ВЪХУБЪ, ВЪ ДОМЪ МОИЪ ВЪ БЪВНОКЪ*¹²⁶, „a venit un om rău, un hoț, la casa mea din Bucov”. În aceeași ordine de idei, un act emis de cancelaria domnului Alexandru al II-lea menționează: *ДОМЕ ЖЪПАН ДЪРЪГУШИНЪ БИВШЕ ВЕЛИКИ ВАНЪ*¹²⁷, „casele jupanului Dobromir fost mare ban”. Un alt act, privat de această dată, redactat în anul 1573, care consemnează o înfrățire de ocină în mediul boierimii mici de țară, demonstrează faptul că termenul putea avea, de asemenea, sensul de „gospodărie”: *ТАЖЕ ДРЪГУШИНЪ, ШИ ЕЩЕ БОЛЖИШЕ ВЪ ДОМЪ ФЪТЪЛОВЪ .ЕВ. АСПРИ ГОТОВИ И .А. КОМ И .А. ВОЛОЖИ*¹²⁸, „astfel Drăgușin, el încă a așezat în casa lui Fătul 2800 de aspri gata și un cal și 4 boi”. Imaginea asupra acestui din urmă sens, avut de acest termen în legătură cu boierimea, este confirmată de unele situații în care este utilizat cu referire la „casa” domnească, în care cel mai adesea are sensul de domeniu domnesc sau de „gospodărie” domnească¹²⁹, așa cum se exprimă, de exemplu, un document de la Vladislav I, în care se vorbește despre o danie de: *ХИИДАА ПЕРПИРЪ УТ ДОМА ГОСПОДСТВА МИ*¹³⁰, „o mic de perperi din casa domniei mele”. Termenul, având accepțiunea de „locuință”, poate face referire și la alte segmente sociale, cum ar fi: săracii: *ИЖ СПРАЦИ ИЮА (...) А ВИЕ НУ ДОИА ЯМ ПАНЕУБЕТЕ*¹³¹, „dar oamenilor săraci (...) voi le prădați casele”; slugile domnești: *А СЕЗН ЧЛОВАКЪ, ШТО ШЕ ДОНЕСТЕ СМАЗИ КНИГА, А ВИЕ ДА ГА УСТАВЕТЕ ДА УТРАДЕ ДОМА СИ*¹³², „iar pe omul care va duce această carte să-l lăsați să se ducă la casa lui”; slugile boierești: *ТАКО ГОВОРИМ ГОСПОДСТЕС ВИ, ДА НЕ НЕМЪВЧИТЕ НАШЕГА ЧЛОВАКА ВЪ ТЕМНИЦЪ, ЕРЕ НЕ НИ СЕ МИНТ ДОБРО, А ИВЪ ДА ГА УСАВЕБАНИМАТЕ, ДА СИ АЗИТИТ ДОМА СИ*¹³³, „așa vă grăiesc domniei voastre, să nu mai munciți pe omul nostru la temniță, căci vouă nu ni se pare bine, ci să-l slobozliți să vină la casa lui”; sau orașenii: *А ВИ ДА УСТАВЕТЕ ШИНИЗ САСИ УТ БРАШОВЪ, ДА НАЕ ДОМОМ СИ*¹³⁴, „să lăsați pe acei sași din Brașov să se ducă la casele lor”.

În documentele moldovenești apare, mai ales în secolul XV și în prima jumătate a secolului XVI, în dispoziția actelor de danie sau de întărire de ocine, ca o dovadă a faptului că ocina aparține aceluia a căruia i se întărește, sau unui urmaș al acestuia, deoarece unul dintre aceștia a avut sau are locuința în locul respectiv: *И ДАИ ЕСМЪИ ЕМЪ (...) ТРИ СЕЛА: ЕДИНО СЕЛО НА КОБЪЛАЕ ГДЕ МЪ ЕСТ (Ъ) ДОМЪ (...) А ТРЕТНЕ СЕЛО НА БРЪЛАДЕ, ГДЕ МЪ ЕСТ(Ъ) ДРЪБЪИ ДОМА*¹³⁵, „și i-am dat (...) trei sate: un sat la Cobăla, unde este casa lui, (...) iar al treilea sat pe Bârlad unde este altă casă a lui”; *ДАИ И ПОТВЪРДИАИ КСИИ ИМЪ (...) ЕДНО СЕЛО (...) ФОЛЕЩИ ГДЕ БЪ(А) ДУ(М) АБЛА И(Х), ШЕФОНА ФОАЛЕ*¹³⁶, „le-am dat și le-am întărit (...) un sat (...) Folești unde a fost casa bunicului lor Ștefan Foale”. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când formulele respective de cancelarie se estompează, termenul continuă să indice locuințele boierilor moldoveni: *И ДАИ ИМ СВОИ ЧИСТ УТ ЗАХОРЕНИ ВЪ ВОЛОПТ ОУРЪНСКОИ ГДЕ СЪТ ИА ДОМОКЕ*¹³⁷, „și le-a dat partea sa din Zahoreni în ținutul Orheiului, unde le sunt casele”; *И ТАКОЖАЕРЕ ДАА СВОИ ДОМОКЕ УТ ТЪРЪ СЪЧАЕТ*¹³⁸, „și de asemenea i-a dat casele sale din târgul Sucevei”. În ceea ce privește referirile la „casa” domnească, apte să completeze necesarul de informații, un act de la Alexandru cel Bun precizează în legătură cu niște meșteri zugravi

¹²⁶ Bogdan, *Relațiile*, p. 295, nr. CCXL.

¹²⁷ *DRH, B, VII*, p. 186, nr. 141.

¹²⁸ *DRH, B, VII*, p. 168, nr. 128.

¹²⁹ Costăchel, *Termenul Дом*, p. 248.

¹³⁰ *DRH, B, I*, p. 18, nr. 6; Costăchel, *Termenul Дом*, p. 244-245.

¹³¹ Bogdan, *Relațiile*, p. 250, nr. CCX.

¹³² Bogdan, *Relațiile*, p. 95, nr. LXXIII.

¹³³ Tocilescu, *534 documente*, p. 416, nr. 416; G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603*, București, 1931, în continuare: Tocilescu, *534 documente*.

¹³⁴ Bogdan, *Relațiile*, p. 286, nr. CCXXXI; Djamo, *Contribuții*, p. 139.

¹³⁵ *DRH, A, I*, p. 52, nr. 37.

¹³⁶ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voievod*, București, 1940, p. 76, nr. 10; în continuare: Costăchescu, *Documente Bogdan*.

¹³⁷ *Moldova în epoca feudalismului, I. Documente slavo-moldovenești (veacul XV – începutul pătrar al veacului XVII)*, volum alcătuit de P. G. Dimitriev, D. M. Dragnev, E. M. Russev, P. V. Sovietov, Chișinău, 1978, p. 130, nr. 53, în continuare: MEF, I.

¹³⁸ Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 169.

contactați de domnie: *а ѡны мають писати намъ за тѣа два села двѣ црѣк(о)вы (...) или баниь домъ или прѣст(ъ)*¹³⁹, „iar ei ne vor zugrăvi pentru aceste două sate, două biserici (...) sau o casă sau un pridvor”. Un document de la Ieremia Movilă demonstrează că, pe parcursul secolelor XIV-XVI, termenul *домъ* a putut avea și în Moldova, sensul de „familiari” sau slujitori ai domnului: *и рааи въсемѡ домъ и чалеса г(о)сп(о)ств(а) ми*¹⁴⁰, „și pentru toată casa și slujitorimea domniei mele”. Termenul este întâlnit în actele moldovenești cu sensul de locuință și în cazurile în care se referă la alte categorii sociale. Documentele de cancelarie din secolele XIV-XVI fac dovada că prin intermediul aceluiași termen erau desemnate locuințele negustorilor: *есми дали либодчаномъ двы держали совы шени домъ торговскимъ шевыдемъ оу соучанѣ*¹⁴¹, „am dat voie liovenilor să-și țină o casă în Suceava după obiceiul neguțătorilor”, precum și cele ale țărănilor: *а хотаръ ѣтомѡ село да естъ колико оуможеть оживати едно село на два десѣтъ домн осытъ*¹⁴², „iar hotarul aceluși sat să fie cât vor putea să folosească 20 de case”.

În Cronică lui Azarie, termenul este folosit cu sensul de visterie domnească: *всєвода же изыскавъ вса двмы заотохранѣша и видѣвъ еса празаныи ничьсоже имаща*¹⁴³, „iar, voievodul a cercetat toate casele în care se păstra aur, și le-a văzut goale”. La Mardarie Cozianul, apare în termenul compus *домостроителствѡ*¹⁴⁴, pe care acesta îl traduce prin „locuire de case”.

Provenit din slava comună¹⁴⁵, *аворъ* este un termen care are în textele slave vechi accepțiunile de „curte”¹⁴⁶, „casă”, „locuință”¹⁴⁷, „îngrăditură”¹⁴⁸, curtea din jurul casei nobiliare, precum și „gospodărie” sau domeniu feudal¹⁴⁹. În limbile bulgară și sârbo-croată termenul este întâlnit atât cu sensul de „curte”¹⁵⁰, cât mai ales cu sensul de „palat”¹⁵¹, fiind asociat, deci, cu ideea reședinței unui personaj din elita societății. Pentru cazul Bulgariei, relevantă în această privință este, spre exemplificare, traducerea mediobulgară a unei versiuni a Iliadei, în care termenul desemnează ansamblul reședinței regelui Menelaos¹⁵². Pentru cel al Serbiei, pot fi aduse în discuție ceva mai multe elemente. Astfel, de exemplu, într-un act din 1391, emis de voievodul Radic, termenul apare desemnând reședința acestuia, unde a fost redactat documentul în cauză¹⁵³, în vreme ce unele

¹³⁹ DRH, A, I, p. 56, nr. 39; v. și *Reperoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, nr. 41, p. 234: *Іу Стефанъ кси(вода) (...) сътвори снмъ домове*, „Io Ștefan voievod (...) a făcut aceste case”; Nicolescu, *Ștefan cel Mare*, p. 283-284.

¹⁴⁰ I. Caproșu, P. Zahariuc, *Documente privitoare la istoria orașului Iași. Acte interne (1408-1660)*, I, Iași, 1999, p. 75, nr. 51.

¹⁴¹ Bogdan, *Documente Ștefan*, II, p. 276, nr. 128.

¹⁴² DRH, A, III, p. 475, nr. 265; Costăchel, *Termenul Дом*, p. 247-248.

¹⁴³ *Cronicle slavo-române publicate de I. Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaiteșcu, București, 1959, p. 130; în continuare: *Croniclele slavo-române*.

¹⁴⁴ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*, publicate cu studiu introductiv, note și indicele cuvintelor românești de G. Crețu, București, 1900, p. 161.

¹⁴⁵ Djamo, *Contribuții*, p. 141.

¹⁴⁶ Berneker, *Chrestomathie*, p. 44; A. Leskien, *op. cit.*, p. 283.

¹⁴⁷ Miklosich, *EWSEE*, p. 53.

¹⁴⁸ Idem, *Lexicon*, p. 156.

¹⁴⁹ *Slovník*, fasc. 11, p. 470.

¹⁵⁰ Berneker, *Chrestomathie*, p. 236, pentru cazul sârbo-croatei.

¹⁵¹ Berneker, *SEW*, I, p. 241. În documentele interne de cancelarie ale țarilor bulgari, termenul este utilizat, însă, cu sensul de „casă”, un document din 21 septembrie 1378 utilizându-l cu referire la țărani mănăstirii Rila, cf. G. A. Ilinski *op. cit.*, p. 27, nr. 5; p. 132.

¹⁵² Butler, *Monumenta Bulgarica*, p. 305: *и штрнна сѣ въ море, и отиде въ Гръкы, и прнста подъ аворъ Менелѡушевъ*, „și ieși de pe mare, și trimise după greci, și ancoră în fața curții lui Menelaos”. Relevant este faptul că acest text utilizează în mod simultan termenul *подата*, cu referire la aceeași reședință, de unde se poate concluziona că cei doi termeni sunt sinonimi; T. Butler, *Monumenta Bulgarica. A Bilingual anthology of Bulgarian texts from the 9th to 19th century*, Michigan, 1996, în continuare: Butler, *Monumenta Bulgarica*.

¹⁵³ Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 220, nr. CCV: *ѡ монѡхъ аворихѡ ѡ Заворахѡ*, „la curțile mele din Zabora”, v. și cazul reședinței patriarhului, la Butler, *Monumenta Serbocroatica*, art. 113, p. 102: *кон соушньи аръжин оу аворѡу царства ми, терѣ оутече на аворъ патриархѡшъ да естъ кевоболънъ и такождѣ на аворъ царевѣ да естъ кевоболъ(нѣ)*, „oricare dintre captivi este ținut la curtea domniei mele, apoi fuge la curtea patriarhului, să fie liber, iar dacă fuge la curtea împăratului, să fie liber”; T. Butler, *Monumenta Serbocroatica. A bilingual anthology of Serbian and Croatian texts from the 12th to the 19th century*, Michigan, 1980; în continuare: Butler, *Monumenta Serbocroatica*.

articole ale Codului de legi din Vinodol utilizează termenul pentru indicarea anturajului¹⁵⁴ și a scaunului de judecată¹⁵⁵ al contelui de Krk.

În limba rusă, termenul indică realități similare celor evidențiate până acum¹⁵⁶. Izvoarele de limbă rusă veche reliefează sensurile de „locuință”, „casă”¹⁵⁷ și „gospodărie”¹⁵⁸ care se utilizează atât în cazul locuitorilor de rând, cât și în cel al cneazului, al înalților prelați, precum și al boierilor. Trebuie remarcat, tot în acest context, că în cazul reședințelor aparținând elitei societății medievale ruse, termenul poate face trimitere inclusiv la personalul¹⁵⁹ de deservire în timp de pace, transformat în slujitorime militară în timp de război, lu fruntea căruia se afla un majordom (дворецкий-дворский), de la care acesta din urmă își derivă numele¹⁶⁰.

În acele cancelarii Țării Românești, termenul utilizat cu referire la reședințele boierești se întâlnește într-un număr redus de cazuri. Îl regăsim, cu această accepțiune, într-un act de la Mircea cel Bătrân, care face referire la: *дѣр на мѣсте Хмятецком, иже приложи Татѣа цркви*¹⁶¹, „curtea de pe locul Hinăteștilor pe care a dat-o Tatul bisericii”¹⁶². Tot astfel îl întâlnim într-un document emis de marele ban Dobromir, care menționează printrе martorii unei tranzații pe *Одрѣе вѣтахъ вѣанкомѣ банъ шт двора*¹⁶³, „Neagoe vătaful marelui ban de la curte”. Termenul se întâlnește și cu accepțiunea de îngrăditură dispusă în jurul casei boierești¹⁶⁴: *вакоже да имъ ест ѿ Минхѣши седѣло шт къкю и еъс дворъ и еъс граданне школо*¹⁶⁵, „ca să-i fie în Mihăești vatră de casă și cu curte și cu grădină împrejur”; *кѣатовани что ест ѿн кѣатоватъ по къке что вчениа и по дворъ шт кръсть къкѣ*¹⁶⁶, „cheltuiala pe care a cheltuit-o el pe casa care a făcut-o și pe curtea din jurul casei”. Referirile la curtea domnească credem că sunt, din nou, desecare pentru a întregi paleta semantică a „curții” boierești. Din această perspectivă documentele au în vedere sensuri precum cel de

¹⁵⁴ Butler, *Monumenta Serbocroatica*, p. 85, art. 5: *nistar manie za ne imaju platit g(ospo)d(i)n knez gdi se koli i mogu od svah perman činit eti za se i za svoju obitel i za vas dvor ot naibližnago skota te i ste opcine buduci kog godi zgora imenovanich*, „prin același mijloc domnia sa cneazul trebuie să plătească pentru ele când are pe unii dintre oamenii săi trimiși să le aducă pentru sine sau pentru întreaga sa curte, din cele mai apropiate vite ale aceleiași comunități, de la oricare dintre oamenii mai sus menționați”; v. și Peretz, *Zakonicul*, p. 32, art. 106, unde anturajul vlasteliniilor apare desemnat prin expresia: *дворанѣ властѣоскы*.

¹⁵⁵ Butler, *Monumenta Serbocroatica*, art. 27, p. 88: *da ako ževa zēni sverže pokrivaču više ređem: plaća 2 libre dvoru, a onoi 2 ovci*, „dacă o femeie trage o altă femeie de, mai sus menționatul, acoperământ al capului, trebuie să plătească curții două libre, iar femeii două oi”.

¹⁵⁶ Max Vasmer, *op. cit.*, I, p. 331-332; Dal', *Tolkovyj slovar*, I, p. 422-423.

¹⁵⁷ Berneker, *Chrestomathie*, p. 112.

¹⁵⁸ Sreznevskij, *Materialy*, I, col. 642-644; B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 121, 526-528; Berneker, *SEW*, indică și pe cel de „palat” care, în raod evident, nu poate fi corelat decât cu locuințe ale vârfurilor societății medievale rusești.

¹⁵⁹ Sreznevskij, *Materialy*, I, col. 644; Dal', *Tolkovyj slovar*, I, p. 423.

¹⁶⁰ T. Bălan, *Vornicia în Moldova*, în *Codrul Cosmimului*, VII, 1931-1932, p. 75; B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 484-487, 528.

¹⁶¹ *DRH, B, I, p. 26, nr. 9.*

¹⁶² Mențiunea documentară este confirmată de rezultatele investigațiilor arheologice care au pus în evidență existența în localitatea respectivă a unei locuințe de zid, databilă în secolul al XIV-lea, v. E. Busuioac, P. Beșliu, *Descoperirea unei curții feudale românești la Hinătești*, în *Studii Vîlcene*, 5, 1982, p. 37-40; E. Busuioac, *Curtea feudală de la Hinătești*, în *Documente Recent Descoperite și Informații Arheologice*, 1982, p. 48-51.

¹⁶³ *DRH, B, VI, p. 192, nr. 157.* Despre dregătorii de la curtea marelui ban, v. Ș. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 171-173.

¹⁶⁴ Demonstrarea pe cale arheologică a acestei realități a fost făcută prin investigarea reședințelor boierești de la Bradu, jud. Buzău și Cătălui-Căscioarele, jud. Ilfov, datate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, care au evidențiat amplasarea locuinței în interiorul unei curține de zid (I. Chicideanu, *O așezare din secolele XIV-XV la Bradu, jud. Buzău*, în *CABucurești*, III, 1979, p. 430; idem, *Mănăstirea Bradu. Scurt istoric și cercetări arheologice*, în vol. *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, București, 1983, II, p. 196-200; idem, C. Modoran, *Cercetări și rezultate la Mănăstirea Bradu*, în *BOR*, an XCV, nr. 9-12, 1976, p. 998-999; T. Sinigalia, *Arhitectura civilă de zid din Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, București, 2000, p. 146-147; G. Cantacuzino, G. Trohani, *Săpăturile arheologice de la Cătălui-Căscioarele, jud. Ilfov*, în *CABucurești*, III, 1979, p. 297 și fig. 2a). În condițiile în care rezultatele cercetărilor arheologice sistematice întreprinse în cazurile coloriate astfel de reședințe, încadrate cronologic secolelor XIV-XVI, nu au relevat concluzii similare, este de presupus că îngrăditurile, la care pot să se refere astfel de documente, erau amenajate din lemn (v. L. Bătrina, A. Bătrina, *Curți boierești în Moldova medievală*, în *Magazin Istoric*, an XVI, nr. 2, 1982, p. 17).

¹⁶⁵ *DRH, B, IV, p. 20, nr. 17.*

¹⁶⁶ *DRH, B, VIII, p. 128, nr. 73.*

reședință¹⁶⁷: „ДА СЕ ДАВЮТ ИЗ ДВОРА ДВЕ САБЪГЕ ГОСПОДСКЕ¹⁶⁸, „să se dea de la curte două slugi domnești” și de domeniu domnesc, „gospodărie” domnească¹⁶⁹: тѣка ест помеждѣ вас Станчѣла и Татѣла и Васила и Улана, да сѣт взели кони из мѣста двора¹⁷⁰, „acolo în mijlocul vostru se află Stanciul și Tatul și Vasile și Ulan, care au luat caii din curtea mea”. Într-un număr: mare de cazuri termenul vizează persoanele din anturajul domnului¹⁷¹: шт преа въсѣм двора господства ми¹⁷², „dinaintea întregii curți a domniei mele”; некоемко постав, що ми ест остало да раздадим дворѣ господства ми¹⁷³, „niște postav ce mi-a rămas să împart curții mele”. Deosebit de sugestiv, pentru această din urmă valență somatică, este și faptul că „slujba”, pe care aceste personaje o prestau la curtea domnească, era desemnată prin intermediul termenului derivat *дворьба*¹⁷⁴.

În Moldova, se întrebuințează într-un număr mare de situații, în special în secolul XV și la începutul secolului XVI, în dispoziția actelor de danie sau de întărire a ocinilor, ca o dovadă a faptului că ocina aparține aceluia cărui i se întărește, sau unui urmaș al acestuia, deoarece unul dintre aceștia a avut sau are reședința în satul care face obiectul actului domnesc: и дади есмѣ имѣ, оу нашеш земаи, села ихъ, на имѣ: на Тѣловѣ, где естъ дворѣ ихъ (...) и на Шрѣнкѣ, Селѣице, где естъ дворѣ ихъ¹⁷⁵, „și le-am dat lor, în țara noastră, satele lor anume: la Tulova unde este curtea lor (...) și pe Orbic, Seliștea, unde este curtea lor”; и дади есмѣ емо и потерѣдѣи ег(о) правокѣрное высѣожение, села на имѣ: дворѣ его, на Серетѣ, що бѣа Нѣговеа¹⁷⁶, „și i-am dat și i-am întărit dreptcredincioasa lui vislujenie, satele anume: curtea lui de pe Siret, care a fost a lui Neagoe”. Termenul continuă să desemneze reședințele boieresti în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când respectiva formulă stereotipă încetează a mai fi utilizată. Astfel, un oarecare boier Lucoci lasă scris în testamentul său: шко да прѣмает кааогери на мои двор, да прѣвѣстѣ тѣло мои на с(в)а(т)о(с)моу монастыри¹⁷⁷, „ca să vină călugării la curtea mea, și să ducă trupul meu la sfânta mănăstire”, în vreme ce un act domnesc menționează, în legătură cu logofătul Toader Bubuioi¹⁷⁸: село пш имѣ Курчещи, на Квѣзичи, где дворѣ егш бѣаъ, „satul anume Corcești, pe Cozancea, unde a fost curtea lui”. În documentele care fac trimiteră la curtea domnească, termenul scoate în relief sensul de reședință a domnului: съ боиери и воини шт Дѣор (г)осподствѣ ми¹⁷⁹, „cu boieri și oșteni de la Curtea domniei mele” și, de asemenea, îl consacră pe cel de centru administrativ-judecătoresc: и имѣ соудѣцѣ да не имѣють, разѣѣ да дрѣжать шт(ѣ) нашего двора шт(ѣ) ѣакъ¹⁸⁰, „și alt judecător să nu aibă, ci să țină numai de curtea noastră

¹⁶⁷ În istoriografia română corelația între sensurile termenului aflat în discuție și datele cercetărilor arheologice constituie un bun câștigat, care a permis înțelegerea funcționalității complexe a curții domnești. Acest tip reședință se prezintă ca un ansamblu arhitectural al cărui nucleu îl constituie locuințele domnești și biserica-paraclis, dispuse în interiorul unei curține, mai mult sau mai puțin fortificate. Dat fiind numărul mare de contribuții, dedicate acestor aspecte, ne limităm la indicarea unor lucrări care sintetizează aceste concluzii: Nicolescu, *Ștefan cel Mare*, p. 282-284; eadem, *Case, conace și palate vechi românești*, București, 1979, p. 14, 43; *Istoria artelor plastice în România*, redactor responsabil G. Oprescu, București, I, 1968, p. 236; C. Asăvoaie, *Prima reședință domnească a Țării Moldovei*, în *ArhMold*, XXII, 1999, p. 118-119; C. Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, București, 2001, p. 98-99.

¹⁶⁸ *DRH*, B, I, p. 330, nr. 205.

¹⁶⁹ V. Nicolescu, *Ștefan cel Mare*, p. 284, care afirmă acest sens cu referire la Moldova.

¹⁷⁰ Bogdan, *Relațiile*, p. 45, nr. 24.

¹⁷¹ Costăchel, *Termenul Дом*, p. 247, consideră că este vorba despre ostașii din preajma domnului.

¹⁷² *DRH*, B, VII, p. 206, nr. 155.

¹⁷³ Bogdan, *Relațiile*, p. 242, nr. CCIII.

¹⁷⁴ Miklosich, *Lexicon*, p. 156; T. Bălan, *op. cit.*, p. 72-73; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Urme din vremea orânduirii feudale în vocabularul limbii române*, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, XI, nr. 2, 1958, p. 170.

¹⁷⁵ *DRH*, A, I, p. 134, nr. 90; existența unei reședințe boieresti la Tulova a fost confirmată de investigațiile arheologice care au evidențiat existența unei locuințe, pe care elementele de cultură materială o indică a fi specifică boierimii, v. M. D. Matei, E. I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare (secolele XI-XVII)*, București, 1982, p. 108-114.

¹⁷⁶ *DRH*, A, II, p. 67, nr. 48.

¹⁷⁷ I. Caproșu, P. Zahariuc, *op. cit.*, p. 45, nr. 29.

¹⁷⁸ *Documente slavo-moldovenești. Veacurile XV-XVI*, volum alcătuit de D. M. Dragnev, A. N. Nichitiu, L. I. Svetlicinaia, P. V. Sovietov, Chișinău, 1978, p. 294, nr. 94; în continuare: *MEF*, II.

¹⁷⁹ I. Caproșu, P. Zahariuc, *op. cit.*, p. 31, nr. 21.

¹⁸⁰ *DRH*, A, I, p. 187, nr. 134.

din Iași”; що того село Бореци прислѣбно ѣтъ къ Бабовски(ѣ) дворок(ѣ)¹⁸¹, „care acel sat Bureștii a fost ascultător de curțile de la Bacău”. La acestea, se adaugă constatarea că termenul este întâlnit cu accepțiunea de locuință a robilor tătari: а шт(ѣ) того села (...) оузатъ дворы татарѣ¹⁸², „și din acest sat (...) am luat cinci curți de tătari”, de unde se poate concluziona că în documentele slavo-române din Moldova дворѣ poate avea și accepțiunea de „locuință” sau „casă”, asemenea lui домъ¹⁸³, accepțiune care, așa cum am arătat, se regăsește atât în limba paleoslavă, cât și în redacțiile ulterioare ale acesteia, cele care au stat la baza slavonei românești. Această constatare pare a fi confirmată și de un alt document care, referindu-se la utul dintre satele portarului de Suceava, Luca Arbore, menționează: село на имѣ Соака (...) съ црков каменни и съ двори каменни¹⁸⁴, „satul Solca (...) cu biserica de piatră și cu curți de piatră”, unde utilizarea pluralului exprimă mai curând realitatea unei locuințe construite din piatră¹⁸⁵, cu un plan mai complicat (eventual poate face referire la existența mîni multor anaxe: sau ocareturi), decît prezența mai multor complexe rezidențiale (a se vedea menționarea unei singure biserici), sau a mai multor cortine din piatră¹⁸⁶. Se constată însă că același termen este utilizat și în asocieri cu unele surse de venit ale unei mănăstiri: шко да Втерамн(ѣ) цр(ѣ)ж(о)вѣ монастыр(ю) шт(ѣ) Быстрици (...) ѡси пасики еанко сѡт(ѣ) ѡ том(ѣ) хотари, ѡ их(ѣ) хотарѣ, и два дворы, и съ митом(ѣ) и по кѡхѡ и по водѣ¹⁸⁷, „ca să întărim bisericii și mănăstirii de la Bistrița (...) toate prisăcile câte sunt în acest hotar, în hotarul lor, și două curți, și cu vama și pe uscat și pe apă”, fapt ce conduce la concluzia că termenul poate avea și sensul de „gospodărie” sau „complex economic”¹⁸⁸, evidențiat anterior în cazul lui домъ. Această nouă încheiere vine să întărească, odată în plus, afirmațiile de mai sus, privitoare la raportul de sinonimie existent între cei doi termeni.

În Cronică lui Macarie, termenul este întâlnit cu accepțiunea de reședință domnească: штѣче Стефан воевода глава хатмана своего кѡпно же и прѣвоказатеѣ своего нарицаемаго Прѣбре, мѣсца Пприние> въ Храмовскѣ царскѣ дворѣх¹⁸⁹, „a tăiat Ștefan capul hatmanului său și totodată întâiul său sfetnic, numit Arbure, în luna aprilie, la curțile domnești de la Hârlău”, sens pe care îl atestă și narațiunile despre Vlad Țepeș: елоуци сѣ нѣкоемоу злодѣю оуити на его дворѣ и свѣрхни сѣ¹⁹⁰, „s-a întâmpnat unui oarecare răufăcător să intre la curtea lui”. În lexiconul său, Mardarie Cozianul îl traduce¹⁹¹ pe дворѣ, de asemenea, prin *curte*.

Termenul *жаниште* este un derivat al verbului *жити*, la care s-a adăugat sufixul *-иште*¹⁹², având în textele vechi slave sensurile de „domiciliu”, „casă”, „locuință”, „cort”¹⁹³. Cu sensurile de „domiciliu” și „locuință”, termenul se întâlnește în textele mediobulgare¹⁹⁴, precum și în monumentele literare medievale rusești¹⁹⁵.

¹⁸¹ DRH, A, III, p. 185, nr. 93.

¹⁸² DRH, A, I, p. 42-43, nr. 30; N. Grigoraș, *Robia în Moldova (de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea)*, I, în *AIHAI*, IV, 1967, p. 40.

¹⁸³ Djamo, *Contribuții*, p. 141.

¹⁸⁴ T. Bălan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1933, I, p. 121.

¹⁸⁵ În favoarea accepțiunii de „case de piatră” pledează și resturile găsite pe locul fostei reședințe, care sunt similare celor rămase de pe urma unei alte „curți” aparținând aceluiași Luca Arbore, cea de la Șipote (v. I. Caproșu, *Biserica Arbure*, București, 1967, p. 8). Este vorba despre discuri smålțuite, plăci ceramice decorative, dar mai ales blocuri de piatră profilată, dintre care unele specifice portalurilor, ce nu pot fi asociate decît cu existența unei locuințe solide din piatră, așa cum era cea de la Șipote, în cazul căreia la începutul secolului trecut se mai păstra pivnița de piatră (I. Mihail, *Curțile lui Luca Arbore din Șipote-Iași*, în *BCMI*, an XXII, fasc. 61, 1929, p. 141).

¹⁸⁶ O însemnare, aflată pe un manuscris comandat și dăruit de Luca Arbore bisericii sale din Solca, înfirmă această variantă, realitatea pe care o desemnează fiind singulară: своего двора шт Соака, „curtea lui din Solca” (*Ioan Neculce, Buletinul Muzeului Municipal Iași*, V, 1925, p. 345); v. și T. Bălan *op. cit.*, I, p. 124, care traduce termenul prin „casă”.

¹⁸⁷ DRH, A, II, p. 101, nr. 69.

¹⁸⁸ Nicolescu, *Ștefan cel Mare*, p. 282.

¹⁸⁹ *Cronicile slavo-române*, p. 80.

¹⁹⁰ *Cronicile slavo-române*, p. 206.

¹⁹¹ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*, ed. cit., p. 136.

¹⁹² A. Vaillant, *op. cit.*, I, p. 197; L. Sačnik, R. Aitzetmüller, *op. cit.*, p. 339-340.

¹⁹³ Miklosich, *Lexicon*, p. 198; Berneker, *Chrestomathie*, p. 45; A. Vaillant, *op. cit.*, II, p. 94; *Slovník*, fasc 11, p. 607;

L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *op. cit.*, p. 169.

¹⁹⁴ Djamo, *Contribuții*, p. 138.

¹⁹⁵ Szreznvskij, *Materiale*, I, col. 874.

În actele de cancelarie redactate de cancelariile Țărilor Române se întâlnește rar, însă cu exclusivitate în documentele din Țara Românească. Cu sensul de locuință boierească este întâlnit într-un document din 1510, care face referire la una dintre reședințele boierului Neagoș, vlastelin al voievodului Vlad cel Tânăr: **и Кашпинѣни шт Дамбъ съ и жишиѣ**¹⁹⁶, „și Câmpineanii de la Dâmb cu ocina sa și cu locuința”. Constatarea că acest document este singurul cunoscut până astăzi, care îl folosește cu acest înțeles, ne îndeamnă să credem că este vorba de un caz accidental, fără să reflecte o caracteristică a terminologiei referitoare la reședințele boierești din Țara Românească. În alte acte slavo-române muntene termenul se întâlnește cu sensul de „așezare umană”, „seliște”, „sat”: **ико да им сат села завомал (...) Бърсеши и съ жишием на Бибарсе**¹⁹⁷, „ca să le fie satele: (...) Bârșești și cu seliștea pe Bibarsa”, sens cu care se regăsește și în limba rusă¹⁹⁸.

Deși neutilizat în actele moldovenești de cancelarie, termenul este atestat în Cronica lui Macarie, unde exprimă sensul de „locuință”, „casă” în general: **жишишта бърхуштадѣха и о пачѣнѣхъ вѣсѣаште са**¹⁹⁹, „prădând casele și înveselindu-se cu prăzi”, sens pe care îl consemnează și Mardarie Cozianul²⁰⁰.

Termenul **кашта**, **къшта** sau **къшта** a fost întrebuințat în textele paleoslave cu sensurile de „cot”, „colibă”, „borderie”²⁰¹ și a păstrat în limbile bulgară și sârbo-croată, sensuri identice²⁰². Foarte relevant, pentru problema aflată în discuție, este faptul că în limba bulgară acestă este etimonul de la care a derivat termenul **къта**, cu înțelesul de „supraveghere”, „păstrare”²⁰³. Se naște de aici concluzia că, asemenea lui **авора**, termenul se află în strânsă legătură cu un anumit tip de locuință pe lângă care se aflau, probabil, slujitorii însărcinați cu diferite rosturi administrative și de pază, locuințe care nu pot fi decât ale persoanelor din elita socială bulgară. În monumentele literare medievale sârbo-croate este foarte des întâlnit termenul **къкъ**, cel care reproduce paleoslavul **кашта** în conformitate cu fonetica limbii sârbe²⁰⁴. Acestea îl întrebuințează cu sensul general de „casă” sau „locuință”²⁰⁵, folosindu-l, în egală măsură, pentru a desemna locuințele oamenilor de rând²⁰⁶, cât și pentru a desemna reședințele²⁰⁷ și gospodăriile²⁰⁸ nariilor nobilității sau pe cele regale²⁰⁹.

¹⁹⁶ DRH, V, II, p. 157, nr. 74.

¹⁹⁷ DRH, V, I, p. 164, nr. 95.

¹⁹⁸ Dal', *Tolkavii slovar*, I, p. 542.

¹⁹⁹ *Cronicle slavo-române*, p. 86.

²⁰⁰ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*, ed. cit., p. t61.

²⁰¹ Miklosich, *Lexicon*, p. 330; *Slovník*, fasc. 16, p. 99.

²⁰² F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886, p. 128; Berneker, *SEW*, I, p. 603; L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *op. cit.*, p. 253. Deși este atestat în monumentele literare medievale rusești cu sensuri similare (v. Sreznevskij, *Materialy*, I, col. 1384), termenul nu prezintă trăsăturile specifice ale limbii ruse, fiind un element slav cărturăresc, v. Djamo, *Contribuții*, p. 140, nota 2.

²⁰³ Miklosich, *Lexicon*, p. 331.

²⁰⁴ Bărbulescu, *Curentele literare*, p. 279; Djamo, *Contribuții*, p. 139.

²⁰⁵ Berneker, *Chrestomathie*, p. 240.

²⁰⁶ Peretz, *Zakonicul*, p. 13, art. 16: **и .на. коукъ да се хранн оу манастирѣхъ .н. кааоуѣрѣ**, „și de la o mică de case să se hrănească la mănăstiri 50 de călugări”; Costăchel, *Termenul Дѣм*, p. 246-247.

²⁰⁷ Peretz, *Zakonicul*, p. 42, art. 144: **ико се оврѣте властѣиннѣ, или властѣинчикъ побѣгльць, и инѣ кто любѣ царства ми, терѣ оустаноу на грабление окол'на села и жоупа на неговоу коуку и на еговѣ добитѣхъ што боудѣ оставяль; онизин кон то-зи оучинѣ да се кажоу како невѣрницин царства ми**, „dacă se găsește un boier sau boiermas fugar, și altcineva oricine al domniei mele, și sar la jefuit satele dimprejur și județul asupra casei lui și asupra venitului lui ce va fi lăsat; aceia care fac astfel, să se pedepsească ca necredințioșii domniei mele”; Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 176, nr. CLIX: **иш Кръткѣ, мноастию божишмъ ванѣ Евньски (...) ѡ шашѣ крѣѣ ѡ градѣ Дѣверовинь**, „eu Tvertko, din mila lui Dumnezeu, ban al Bosniei (...) în casa noastră din orașul Dubrovnic”.

²⁰⁸ V. actul din 24 aprilie 1385 prin care Balša, ducele de Dyrrachium confirmă privilegiile raguzanilor, obținute anterior de la țarul Ștefan și de la fratele acestuia Gheorghe, la Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 202, nr. CXCII, publicat și de Butler, *Monumenta Serbocroatica*, p. 107: **и ако(инь) кто ѡзме што любѣ сиомѣ, и да плаку шадъ мое кѣкѣ, а вѣниѣ-кривецѣ**, „iar dacă cineva îi ceva [de la ei] cu forța, vei plăti din casa mea, și îi voi căuta [pe cel vinovat]”.

²⁰⁹ Pentru sensul de „locuință”, v. Peretz, *Zakonicul*, p. 52, art. 177: **ком властѣе стое оу коуку царства ми вѣсѣда; ако нуѣ кто при, прѣдѣл соудномѣ дѣор'скымѣ, а инѣ никто да инѣ не соудн**, „care boieri stau în casa domniei mele totdeauna; dacă cineva îi prigonește, să îi prigonească înaintea judecătorilor de la curte, și alt nimeni să nu îi judece”. Pentru sensul de „domeniu” sau „gospodărie” regală, cf. privilegiul dat la 26 martie 1326, de regele Ștefan Uroș negustorilor raguzani, la Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 85, nr. LXXXI: **да инѣ плати краевѣство ми нѣ мое кѣкѣ**, „le va plăti domnia mea din casa noastră”.

În Țara Românească, termenul are o largă utilizare. Cu sensul de locuință boierească îl întâlnim în numeroase acte de cancelarie: *ДАВАТ ГОСПОДСТВО МИ СІЕ ПОВЕЛЕНІЕ ГОСПОДСТВА <МИ>...<СТОИТЬЕ> АУГУФЕТ (...)* *ВХОЖЕ ДА МЪ ЕСТ Ъ ВЪЛЧЕЛЕ УЧНИШЪ КОА КЪЩИ Е<РО>*²¹⁰, „dă domnia mea această poruncă ... <lui Stoica> logofăt ... să-i fie în Vâlcelele ocină lângă casele <lui>”; *НИХТО ДА ПЪСТ БОЛЕН ИЗВЕДАТИ МАТИ ЕГО ШТ НАД КОМАТИ И КЪКЮ МИХНЕВЪ ПОСТЕАНИК*²¹¹, „nimeni să nu fie volnic să scoată pe mama lui de peste averi și din casa lui Mihnea postelnic”, sau în scrisori, cum este de exemplu cea adresată de marele vornic Calotă autorităților brașovene pentru a le anunța nunta fiicei sale: *НА МОЮ КЪКЮ Ъ ТРЪГОВИЦЕ*²¹², „la casa mea în Târgoviște”. Alături de înțelesul de „locuință”, în documentele referitoare la boierimea munteană îl găsim și pe cel de „gospodărie” boierească, așa cum se poate deduce dintr-un document de la Mihai Viteazul, prin care se întărește o înfrățire de ocină: *А ПОТОМ, СТАН ШИ ЕСТ ВЪЛЪ(Ж)АЕТ Ъ КЪКЕ СТАНКОВЪ КРАВЕ .ЕІ. И КОНИ .Е. И МНОГО КРАТОВАЛА ЕСТ СТАН ПО БИР СТАНКОВ*²¹³, „iar apoi, Stan el a adus la casa lui Staico 12 vaci și 2 cai și a cheltuit mult Stan pentru birul lui Staico”.

În acele în care termenul se referă la „casa” domnească, acesta este întrebuințat cu sensul de „domeniu” domnesc sau „gospodărie” domnească: *ПОВЕЖЕ ПРЪДАВАТ ГОСПОДСТВО МИ ШТ САМОЕ КЪЩИ ГОСПОДСТВО МИ*²¹⁴, „a dat domnia mea din însăși casa domniei mele”, precum și cu cel de „familie” sau „familiar” ai domnului: *ДАВАТ ГОСПОДСТВО МИ СЮ ПОВЕЛЕНІЕ ГОСПОДСТВА МИ ПОЧТЕННИМИ ВЛАСТЕЛЕНИМИ И ПРАВТЕЛЕНИ СЪВЕТНИЦИ, ПАВЕЖЕ НС КЪЩО ГОСПОДСТВА МИ ЖЪПАН ИВАШКО ВЪАНКИ АУГУФЕТ И ЖЪПАН ПЛЕВА ВЕА КЛЮЧАР*²¹⁵, „dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstiților vlastelini și dregători sfetnici, încă și din casa domniei mele, jupan Ivașco mare logofăt și jupan Albul mare clucer”. Termenul indică, în egală măsură, locuințele negustorilor: *КАРЕ ЕСТ ИМЕА, ВАРЕ НЕСТ ИМЕА, ШИ СИ ЕСТ ДАА И КЪЩЕ А ВИНОГРАДИ*²¹⁶, „a avut ori n-a avut, el și-a vândut casele și viile”, precum și pe cele ale țăranilor dependenți: *ПОВЕЖЕ ПРЪДАВАТ ГОСПОДСТВА МИ (...)* *И ШТ САМЪЛО ВРАША ГОСПОДСТВА МИ (...)* *ПРЪДАВАМ .І. К*²¹⁷, „a dat domnia mea (...) și din însuși orașul domniei mele (...) dau zece case: Lungași cu nepoții lui și Ianake și Caloian, fiul lui Mihu”.

În Moldova, termenul nu este atestat în documente, însă se întâlnește în primul Letopiseț de la Putna, unde face referire la locuințele din orașul Baia, scenă a bătăliei din anul 1467: *и посѣчени бѣша много множество, дружин же въ кащехъ западени бѣша по стѣ<г>ни трѣга*²¹⁸, „și au fost tăiați mare mulțime, iar alții au fost arși în case pe străzile târgului”, ceea ce conduce la concluzia că acesta a circulat și în Moldova, cel puțin ca termen cărturăresc²¹⁹. La Mardarie Cozianul, termenul este tradus prin *коаминци*²²⁰, dîmnișivul unui termen slav²²¹ neutilizat în documentele secolelor XIV-XVI pentru desemnarea locuințelor boierești.

Славаш este un termen împrumutat din limba maghiară, unde *szállás* are sensurile de „adăpost”, „locuință”²²², fiind întâlnit exclusiv în documentele privitoare la relațiile Țării Românești cu

²¹⁰ DRH, B, VI, p. 292, nr. 237.

²¹¹ DRH, B, III, p. 357, nr. 213.

²¹² Tocilescu, *534 documente*, p. 420, nr. 421.

²¹³ DRH, B, XI, p. 121, nr. 88.

²¹⁴ DRH, B, I, p. 83, nr. 39.

²¹⁵ DRH, B, VI, p. 304, nr. 249.

²¹⁶ Bogdan, *Relațiile*, p. 234, nr. 195, este vorba despre fiul lui Hacıu din Râmnic, aflat în relații de creditare cu sașii din Brașov.

²¹⁷ DRH, B, I, p. 83, nr. 39.

²¹⁸ *Cronicile slavo-române*, p. 45.

²¹⁹ Djamo, *Contribuții*, p. 140.

²²⁰ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*, ed. cit., p. 161.

²²¹ Termenul apare într-o scrisoare a postelnicului Stanciul către autoritățile sibiene datând din anii 1538-1544, unde se referă la locuințele unor slugi boierești: *ТОГ РАДИ ВЕО Е ОТИШЕЛЪ НАШЪ ЧАОВЪЪ НА ИМЕ РОМАН ШТ НЕГОБЪ КОАНЪЪ ФЕРЕН ДА СИ ПОРСИ ЕАНЪ ДАВЖЕНИЕ Е ФЛОРИНИ ШТ РОМАН БЪРТОВЪ*, „de aceea iată s-a dus omul nostru anume Roman de la coliba sa la coliba Feriei ca să-și ceară o datorie de doi florini de la Roman Burtul”, S. Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu în secolii XV și XVI*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, IV, 1926-1927, p. 71, nr. 62.

²²² G. Dankovsky, *Critisch etymologisches Wörterbuch der magyarischen Sprache*, Pressburg, 1833, p. 830; A. Sauvageot, *Dictionnaire général français-hongrois et hongrois-français*, partea a II-a, Budapesta, 1937, p. 1055; Laszlo Országh, *A concise hungarian-english dictionary*, ediția a IV-a, Budapesta, 1967, p. 956.

Brașovul. Termenul a pătruns în limbile slave cu sensuri apropiate: „colibă de lemn”, „casă” sau „gospodărie țărănească”, „baracă”²²³. Termenul a fost însușit și de lexicul limbii române²²⁴, unde *sălaș* are sensuri multiple: „locuință modestă”, „reședință”, „adăpost”, „refugiu”, „lăcaș de cult”, „sicriu”²²⁵.

În cadrul documentar menționat mai sus, *САЛШ* este atestat într-o scrisoare a boierului Neagu, fost vornic, în care acesta scrie autorităților brașovene despre prezența unor boieri pribegi în Transilvania, care provoca nemulțumirea domnului său, solicitând în acest sens: НЕКАМТЕ СЪБЕТОВАТИ СЪ ЕРАШМАШИ ГОСПОДИНЪ МИ И НЕКАМТЕ МЪ ДРЪЖАТИ ПО ВАШЕУ МЕСТА И ПО ВАШЪ ДРЪЖАВЪ, И НЕКАМТЕ ИМ ДАТИ САЛШ²²⁶, „nu vă mai sfătuiți cu vrăjmașii domnului meu și nu-î mai țineți prin locurile voastre și prin ținutul vostru, și nu le mai dați sălaș”. Într-o altă scrisoare, redactată de această dată de unii dintre boierii lui Radu cel Mare, se solicită aceluiași autorități brașovene: И ДА ИМАМО САЛШ И ЛАКАШ Ъ ГОСПОДСТВА БИ²²⁷, „și să avem sălaș și locaș la domnia voastră”.

Scrisoarea redactată de boierii lui Radu cel Mare întrebuințează și termenul *ЛАКАШ* care, de asemenea, provine din limba maghiară, unde *lakás* desemnează „locuință”, „reședință”, „domiciliu”, „adăpost”, „cartier de locuințe”²²⁸. Cuvântul respectiv a pătruns și în limba română²²⁹, unde și-a păstrat sensurile inițiale²³⁰, conferite de limba maghiară. În scrisoarea boierilor lui Radu cel Mare, menționată mai sus, se precizează ca dorință a adresora: А МИ ДА ИМАМО МЕСТО И ЛАКАШ Ъ ГОСПОДСТВА БИ, И МИ И НАШИ ЧЛВЪЦИ, КОИ ТЕ БИТИ НАМИ²³¹, „să avem sălaș și locaș la domnia voastră, și noi și oamenii noștri care vor fi cu noi”.

Termenii de origine maghiară *ЛАКАШ* și *САЛШ* erau, după toate probabilitățile, la momentul redactării scrisorilor respective, cuvinte asimilate deja de vocabularul limbii române care, astfel, au putut pătrunde și în lexicul documentelor slavo-române²³².

Termenul *domus*, având în latina clasică sensurile de „casă” și „locuință”²³³, a avut o largă utilizare în Occidentul medieval, unde a avut accepțiunea de „locuință”, folosit în legătură cu populația de rând, nobilimea sau surveranul, precum și sensurile conexe de „gospodărie”, „fermă” și „biserica”²³⁴. Cu înțelesul de „locuință” termenul se regăsește și în documentele redactate în limba latină de cancelariile statelor din vecinătatea spațiului românesc. Astfel, în Serbia, termenul este folosit pentru a desemna locuința țărănească²³⁵, pe cea nobiliară sau cea regală²³⁶, de asemenea, în regatul medieval maghiar, pentru indicarea casei țărănești²³⁷, a celei nobiliare²³⁸ sau a celei regale²³⁹, situația fiind identică și în cazul Poloniei, unde casa

²²³ Dal', *Tolkovyj slovar*, IV, 619; M. Vasmer, *op. cit.*, III, p. 367; Djamo, *Contribuții*, p. 143.

²²⁴ S. C. Măndrescu, *Elemente ungurești în limba română*, București, 1892, p. 180; A. Ciorănescu, *Dicționar etimologic al limbii române*, București, 2001, p. 678.

²²⁵ *Dicționarul Limbii Române*, serie nouă, tom X, partea I, București, 1986, p. 144-147; *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1998, p. 949; L. Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii române*, Chișinău, 1998, p. 807; H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ediția a II-a, revăzută și completată de P. Miron, Wiesbaden, 1985, III, p. 358.

²²⁶ Bogdan, *Relațiile*, p. 274, nr. CCXXIV.

²²⁷ Bogdan, *Relațiile*, p. 306, nr. CCL.

²²⁸ G. Dankovsky, *op. cit.*, p. 617; L. Podhorsky, *Etymologisches Wörterbuch der magyarischen Sprache*, Paris, 1877, p. 224; A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 708; Laszko Ország, *op. cit.*, p. 593.

²²⁹ A. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 474; *Dicționarul Limbii Române*, tom II, partea a II-a, fasc. 3, București, 1948, p. 232.

²³⁰ *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. cit., 1998, p. 579; L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 472; H. Tiktin, *op. cit.*, II, p. 571.

²³¹ Bogdan, *Relațiile*, p. 305, nr. CCL.

²³² Djamo, *Contribuții*, p. 144; *Slavona românească*, p. 287.

²³³ A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, ediția a III-a, Heidelberg, 1938, I, p. 369-370; W. Meyer Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ediția a III-a, Heidelberg, 1935, p. 246.

²³⁴ Carolus du Cange du Fresne, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, ediția L. Favre, Niort, 1884, III, p. 177; J. F. Nicrmeyer, *Mediae Latinitatis lexicon minus. Lexique latin medieval français / anglais*, fasc. 1-8, Leiden, 1956, fasc. 4, p. 354-355.

²³⁵ *Lexicon Latinitatis Iugoslaviae*, Zagreb, 1971, fasc II, p. 331.

²³⁶ *Ibidem*, fasc. I, p. 191.

²³⁷ *DRH*, C, XIII, p. 107, nr. 61: *possessionem denique Jenen vocatem divisissent hoc modo, quod vicus dupplicis ordinis in eadem situs a domo Blasii, filii Abrae, incipiens inclusive, versus portem orientalem protensus usque ecclesiam in eadem possessione fundatam, prefato Laurencio*; pentru situații similare, v. *DRH*, C, XIV, p. 12, nr. 14; p. 378, nr. 253, etc.

²³⁸ *DRH*, C, XIX, p. 1, nr. 1: *curiis ipsorum nobilium, domibus et aliis aedificiis decoratis*; pentru situații similare, v. *DRH*, C, X, p. 91, nr. 86; XI, p. 184, nr. 192; XIII, p. 341, nr. 218; XIX, p. 1, nr. 1; Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*, Budapesta, 1901, p. 228.

²³⁹ *DRH*, C, XIV, p. 473, nr. 331: *preterea scire vos facimus quod nos de quadam nobili domina, annosa, cognata vestra quam in domo nostra habere vellemus.*

țărănească²⁴⁰, locuințele orașenilor²⁴¹, cele ale nobilimii²⁴² și ale monarhului²⁴³ sunt indicate prin intermediul aceluiași termen.

Orientarea documentelor românești de limbă latină, eu predilecție spre relațiile externe ale Țării Române, a făcut ca puținele informații despre locuințele medievale românești, să se refere în special la cele ale domniei, cea care a deținut dealtfel quasi-monopolul emiterii acestui gen de acte. Din aceste motive inventarierea termenilor referitori la locuința boierească, precum și necesitatea decelării unor posibile particularități semantice, fac necesar și recursul la documente emise de cancelariile alor autorități statale.

În acest sens, se constată că în izvoarele externe, locuințele boierimii române sunt desemnate prin intermediul aceluiași termen *domus*, utilizat în întreaga Europă Centrală și Occidentală. Pe această coordonată se înscrie tratatul încheiat de Ștefan Răzvan, domnul Moldovei, cu Sigismund Bathory în anul 1595, care se referă la reședințele boierești de la est de Carpați într-unul dintre articolele sale, precizând: *qui contra ius et fas Boeronum domos et curias violenter invaserit poenam Capitis incurrat*²⁴⁴. Termenul este utilizat și atunci când este vorba despre locuințele boierilor pribegi care se află refugiați în țările vecine, cum este cazul acelei *domunculam (...) cum exceptione et nobilitatione*, pe care o primea în 1569, de la regele Ungariei, Maximilian II, boierul muntean Ioan Gavra²⁴⁵. Surse de proveniență similară utilizează termenul, de asemenea, atunci când se referă la reședințele boierimii românești din Transilvania: *domus Ioannis Mogyorosdi Kenesii nostri*²⁴⁶. În actele și relatările străine referitoare la Țara Românească și Moldova, termenul este întâlnit și cu sensul de casă țărănească, *domos agrestes*²⁴⁷.

În cadrul producției relativ reduse de documente redactate în limba latină de către cancelariile Țării Române, termenul este întâlnit într-un număr redus de situații. Un caz important pentru problema aflată în discuție, îl constituie o scrisoare a voievodului Vlad Vintilă, adresată voievodului Transilvaniei, Ștefan Bathory, care specifică în protocolul final: *datum in domo nostra Fwresth*²⁴⁸. Locuința din satul Furești (Izvorul Dulce, județul Buzău), astăzi dispărută²⁴⁹, la care se referă actual în eauză, constituia, foarte probabil, reședința acestui domn încă din perioada anterioară accederii la tron. Vintilă portarul, viitorul domn, stăpâna ca boier în județul Buzău un domeniu impresionant²⁵⁰, pe care îl administra din reședința din Furești, unele izvoare pretinzând chiar că viitorul domn s-ar fi născut în acest sat²⁵¹. Un alt document valoros, de această dată emis de cancelaria lui Ștefan I, evidențiază uzanța cancelariei moldovenești de a întrebuița acest termen pentru indicarea atât a reședinței domnaștilor, cât și a celei nobiliare, în acest din urmă caz fiind vorba despre un reprezentant al nobilimii poloneze: *Stephanus woy(wo)da Moldaviensis universis et singulis quibus expedit tenere presenciam recognoscimus publice per presentes, quod dominum Spythkhone, podoliensem palatinum, capitaneum cracoviensem, ad domum nostram invitavimus et presentibus invitamus, unde eidem domino Spythkoni ad domum nostram veniendi, standi, morandi, tractandi et disponendi nobiscum omnia facta, quamdiu necesse fuerit, et a nobis ad domum suam quo sibi placuerit cum omnibus suis hominibus quos secum habuerit veniendi secure et libere damus*²⁵².

²⁴⁰ B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 311.

²⁴¹ *Codex Diplomaticus Maioris Poloniae*, Poznan, 1879, III, p. 458, nr. 1737: *duos mansos agrorum seu terre proprias suos cum domos et area una ibidem in Msczonov*, datorite de târgovețul Praddotha unei biserici parohiale din același oraș.

²⁴² *Ibidem*, III, p. 37, nr. 1326: *actum Frankenvord in domo habitacionis nostre*, act emis episcopul de Lublin.

²⁴³ *Ibidem*, III, p. 679, nr. 1958: *domum nostram seu domus aream una cum structuris et aedificiis in eadem area nunc existentibus*.

²⁴⁴ *Hurmuzaki*, III/1 (1576-1599), București, 1880, Apendice, p. 479, nr. XLII.

²⁴⁵ Veress, *Documente*, I, p. 277, nr. 335. Pentru cazul boierului Ioan Gavra și a grupului său refugiat în Ungaria, v. *ibidem*, p. 307, nr. 367.

²⁴⁶ Veress, *Documente*, V, p. 76, nr. 50; v. și *ibidem*, p. 143, nr. 87; p. 154, nr. 91; p. 172, nr. 108; p. 290, nr. 203.

²⁴⁷ *Călători străini despre Țările Române*, I, vol. îngrijit de M. Holban, București, 1968, p. 404, nota 55.

²⁴⁸ A. Veress, *Fontes rerum Transylvanicarum*, IV, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungarique cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 236, nr. 196.

²⁴⁹ Pentru localizarea satului, v. *DRH*, B, III, Indice onomastic, p. 384.

²⁵⁰ A. Decei, *Aloisio Girăti in slujba sultanului Soliman Kanuni, după unele documente turcești inedite (1533-1534)*, în *SMIM*, VII, 1974, p. 126, 152; C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, I, Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 187.

²⁵¹ D. Botar, *O domnie mai puțin cunoscută: Vlad Vintilă de la Slatina*, în *Magazin Istoric*, XIX, 1985, 3, p. 28.

²⁵² Costăchescu, *Documente Ștefan*, II, p. 616.

Prin intermediul acestor două documente aduse în discuție se confirmă faptul că, asemenea cancelariilor din statele occidentale și central europene, serviciul cancelarial al Țărilor Române utiliza în actele proprii de limbă latină termenul *domus*, pentru a indica reședințele nobiliare în general sau pe cele ale nobilimii autohtone.

În majoritatea documentelor latine emise de cancelariile Țărilor Române, așa cum am precizat, termenul se referă la locuințele domnești, așa cum este, de exemplu, cazul locuinței domnești pe care intenționa să o construiască Vlad Tepeș în anul 1476: *ex alio rogo v[estras] p[ro]videncias] nobis mittere duos carpentarios, et quilibet debet habere tres famulos, qui etiam possunt iuvare ipsos, et dabitur ipsis suma pecunia et pie tractare potis, cibariis; ultra eos ducet solum in Tergowistia, mittet edificare domum*²⁵³. Termenul mai poate face referire la alte case aflate, într-un fel sau altul, în posesia domniei, ca de exemplu acea *domum peregrinancium*, „casă de oaspeți” construită de Alexandru Lăpușneanu²⁵⁴ sau enasa obținută de Petru Rareș în Bistrița²⁵⁵. Termenul *domus* poate indica în documentele emise în limba latină și „familia” sau „familiarii” domnului: *noveritis quomodo duximus unum militem nostrum nomine Mancha, patrem et matrem suum cum filiis et filiabus cum rebus ipsorum ad nos adducendis, quia idem Mancha est in domo nostra, die ac nocte studet nobis exibere servitia fidelissima*²⁵⁶, această accepțiune a sa constituind o trăsătură specifică cancelariilor și sistemului feudal apusean²⁵⁷. În Țara Românească, se constată că serviciul cancelarial domnesc folosește termenul *domus* și cu înțelesul de „gospodărie” domnească: *nos autem destinavimus aliquam quantitatem piperum et alias res ad comparandum pannorum ad necessitatem domus nostrae*²⁵⁸, această din urmă accepțiune fiind regăsită, așa cum am arătat mai sus, și în textele redactate de cancelariile statelor din Europa apuseană.

Insistența asupra multiplelor sensuri pe care le are *domus* în documentele latine emise de cancelariile celor două țări române credem că se justifică, prin faptul că similitudinea terminologică constatată între documentele care se referă la domnie și cele referitoare la boierie, precum și stilul de viață al boierimii române apropiat, mai ales în straturile sale superioare, de cel al domnitorilor, permit atribuirea valențelor semantice evidențiate în cazul „casei” domnești, și în relație cu „casa” boierească.

Termenul *curia* a avut în latina clasică sensul inițial de diviziune sau parte componentă a poporului roman, termenul ajungând ulterior să desemneze locul de adunare a acestuia din urmă, precum și clădirile cu funcționalitate publică²⁵⁹. În izvoarele latine medievale a avut, de asemenea, multiple sensuri, printre care, importante pentru problema discutată, sunt cel de „reședință” regală sau nobiliară și cel de grup de persoane prezente relativ constant în cadrul acestor reședințe²⁶⁰. Cu sensul de „reședință” nobiliară este utilizat pe scară largă și în documentele de limbă latină redactate în Serbia²⁶¹, Ungaria²⁶² și Polonia²⁶³.

În izvoarele externe privitoare la istoria românilor, *curia* este întâlnit cu sensul de reședință boierească în mai sus menționatele tratate încheiate de boierii lui Mihai Viteazul și Ștefan Răzvan cu principele transilvănean Sigismund Bathory, în care se specifică: *qui vero Bojeronum personas et curias violenter invaserit contra ius et fas poenam capitis incurrat*²⁶⁴, în cazul Țării Românești, și *qui contra ius et fas*

²⁵³ Bogdan, *Relațiile*, p. 358, nr. CCCXII. Cf. și *ibidem*, p. 315, nr. CCLVI; *Hurmuzaki*, XV/1, (1358-1600), publicate de N. Iorga, București, 1911, p. 84, nr. CXLVI.

²⁵⁴ *Hurmuzaki*, XV/1, p. 527, nr. DCCCCLIV.

²⁵⁵ *Hurmuzaki*, XV/1, p. 471, nr. DCCCLXXIV.

²⁵⁶ Bogdan, *Relațiile*, p. 327, nr. CCLXX.

²⁵⁷ A. Cazacu, *Patronatul și domnia*, în *RI*, XXXI, 1945, p. 109; Antonius Bartal, *op. cit.*, p. 228, s. v. *domus personale*; J. F. Niermeyer, *op. cit.*, fasc. 4, p. 354-355, consemnează doar sensul apropiat de „dinastie”; J. Le Goff, J.-C. Schmitt (coordonatori), *Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental*, traducere de M. Roșioru, N. Farcaș, D. Burducea, G. Puică, Iași, 2002, p. 89.

²⁵⁸ Bogdan, *Relațiile*, p. 341, nr. CCXCIII.

²⁵⁹ A. Walde, *op. cit.*, I, p. 314-315.

²⁶⁰ Carolus du Cange du Fresne, *op. cit.*, II, p. 667- 668; J. F. Niermeyer, *op. cit.*, fasc. 3-4, p. 288-289.

²⁶¹ *Lexicon Latinitatis Iugoslaviae*, Zagreb, 1971, fasc. II, p. 328; *ibidem*, fasc. IV, p. 763.

²⁶² *DRH*, C, X, p. 385, nr. 359: *curia eiusdem domini episcopi in partibus Transilvanis et in civitate Koluswar, in loco fori habito, edificis lapideis et ligneis decorato*; v. și *DRH*, C, XIII, p. 341, nr. 218; *Hurmuzaki*, 1/2, p. 763, nr. DCXXXII; Antonius Bartal, *op. cit.*, p. 189.

²⁶³ *Codex Diplomaticus Maioris Poloniae*, Poznan, 1879, III, p. 598, nr. 1872: *Actum datum in Warsszovia (...) per manus Dominici capellani et cancelarii curie nostre*, act emis de ducele de Mazovia; v. și *ibidem*, p. 113, nr. 1385; p. 349, nr. 1631; T. Bălan, *Vornicia în Moldova*, în *Codrul Cosminului*, VII, 1931-1932, p. 77-78.

²⁶⁴ *Hurmuzaki*, III/1, Apendice, p. 475, nr. XL.

*Boeronum domos et curias violenter invaserit poenam Capitis incurrat*²⁶⁵, în cel al Moldovei. În mod identic sunt desemnate și reședințele boierimii române din Transilvania, aflate în atenția aceleiași cancelarii de limbă latină a principilor Transilvaniei: *totalem et integram damum ac curiam nobilitarem, in theatro oppidi Thorda*²⁶⁶. Termenul poate întruni și alte semnificații, denuminând reședința domnească: *arcas omnes et curias atque oppida in manibus suis habere*²⁶⁷, curtea ca spațiu împrejmuit în jurul oricărei case: *Turcae Janicharii in armis Persicis (...) posuerat intra domos et curias possessionis*²⁶⁸, precum și personalul de la curtea domnului, sens sugerat de expresia *iudex curiae Transalpiniensis*²⁶⁹, pe care o utilizau brașovenii pentru a se referi la marele vornic, judecătorul personalului de la curtea domnească a Țării Românești²⁷⁰.

În documentele redactate în limba latină de cancelariile Moldovei și Țării Românești, *curia* se întrebuițează în situații similare. Termenul, având accepțiunea de reședință boierească, figurează în cunoscutul act de danie pentru venitul vămii din târgul Siret, emis de cancelaria lui Petru I în beneficiul bisericii Sf. Ioan Botezătorul din același târg, în care formula eschatocolului precizează ca loc al redactării sale: *villa Horleganoio, in curia matris nostre carrissime*²⁷¹. Însă în majoritatea documentelor *curia* face referire la curtea domnească, exprimând sensurile de „reședință” a domnului: *data ex Curia nostra iasiensis*²⁷²; *ad curiam et domum nostram in Tergovistia*²⁷³; „gospodărie” a domnului: *certas res in usum Curie nostrae*²⁷⁴; anturajul domnului sau personalul curții domnești: *iudex et Palatinus Curie nostrae*²⁷⁵, sensuri comune celor regăsite în documentele occidentale²⁷⁶. Pornind de la considerente similare celor invocate mai sus în cazul lui *domus*, credem că astfel de sensuri le putem presupune și în legătură cu acele „*bojeronum curias*”, suficient de numeroase la momentul respectiv, pentru a li se rezerva o clauză specială în tratatele din 1595.

În limba polonă, pentru indicarea „locuinței” sau a „casei”²⁷⁷ este întrebuițat termenul *dom*. În acest sens documentele medievale polone îi conferă acestuia accepțiunile de „locuință” în general²⁷⁸, locuință nobiliară²⁷⁹ sau cea de „familie”²⁸⁰.

²⁶⁵ Hurmuzaki, III/1, Apendice, p. 479, nr. XLII.

²⁶⁶ Veress, *Documente*, V, p. 290, nr. 203; A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 285-287, unde se stabilește o corelație între terminologia acestor reședințe și realitățile evidențiate de cercetarea arheologică.

²⁶⁷ Veress, *Documente*, I, p. 202.

²⁶⁸ Veress, *Documente*, I, p. 203.

²⁶⁹ Hurmuzaki, II/4, (1532-1552), culese, adnotate și publicate de N. Ciensușianu, București, 1894, p. 205, nr. CXVI.

²⁷⁰ Despre atribuțiile judecătorești ale marelui vornic definite, într-o primă fază de evoluție a instituției, în raport cu personalul curții domnești, v. C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV- XV*, Vălenii de Munte, 1926, p. 67 și urm.; N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV- XVII)*, București, 1968, p. 185 și urm.

²⁷¹ *DRH, A, I*, p. 1, nr. 1. Cf. *DRH, A, I*, Indice de materii, p. 512, unde este considerată a fi curte domnească. Formula prin care se exprimă locul emiterii actului este însă categorică, afirmând că este vorba despre curtea mamei domnului și nu despre o curte domnească, cf. în acest sens și S. Cheptea, *Un oraș medieval: Hârlău*, Iași, 2000, p. 30. Pentru identificarea și localizarea satului menționat, v. *ibidem*, p. 30-31, unde se realizează inventarierea diferitelor puncte de vedere exprimate în istoriografia română în legătură cu această problemă.

²⁷² Hurmuzaki, XV/1, p. 667, nr. MCCXXXV.

²⁷³ Bogdan, *Relațiile*, p. 315, nr. CCLVI.

²⁷⁴ Hurmuzaki, XV/1, p. 360, nr. DCLXXXII.

²⁷⁵ Hurmuzaki, XV/1, p. 8, nr. X.

²⁷⁶ Carolus du Cange du Fresne, *op. cit.*, II, p. 668, 670; J. F. Niermeyer, *op. cit.*, fasc. 3-4, p. 288-289.

²⁷⁷ Berneker, *SEW*, I, p. 210; Max Vasmer, *op. cit.*, I, p. 361.

²⁷⁸ Berneker, *Chrestomathie*, p. 416; I. Corfius, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 2001, p. 24, nr. 13: *dom we Lwowie aby był podan tym, ktorzy wedle zapisow nalezey, rozkazę j. k. mość i listy swe rozkazac dać będzie raczył*, „casa din Liov, ca să fie dată aceluia, căruia-i aparține după zapise, Majestatea Sa regele va porunci și va binevoi să dea scrisorile sale pentru aceasta”.

²⁷⁹ Corfius, *Documente. Sec. XVI*, p. 300, nr. 153: *sponniecz sie tez tu muszq Dimideczcy uczezowy sliachczicy ktorzy przez iego liudzi za naiachanim w domy ich wlaszne sq okrutnie zomorodowany*, „trebuie să se amintească aici și de nobilii Dymidecki, nobilii cinstiți, care au fost ucși cu cruzime de oamenii săi cu prilejul năvălirilor lor în propria lor casă”; v. și *ibidem*, p. 312, nr. 157; p. 36, nr. 195; p. 376, nr. 198; Veress, *Documente*, I, p. 108, nr. 103.

²⁸⁰ Corfius, *Documente. Sec. XVI*, p. 393, nr. 204: *a ze ta iego malzonka po oicu swem Orzechowskim powinowactwo z domu Fredrowego ma tez ze mnq, cokolwiek chęci onemu pokarzyc wm raczy spolem odslugowac wm powinien będe*, „iar fiindcă această soție a sa este înrudită, după tatăl ei, Orzechowski din casa Fredro, și cu mine orice bunăvoință binevoiește milostivirea ta să-i arate lui, va fi dator s-o răsplătesc, împreună cu el, milostivirii tale.”

Documentele românești redactate în limba polonă îl utilizează cu aceleași accepțiuni de „locuință”, „casă” și „familie”. Dată fiind structura de conținut a documentelor românești de limbă polonă, sărăce în referiri la reședințele boierești, pentru discuția de față relevant este în primul rând sensul, specific epului de mijloc, de „familie”, cu înțelesul de totalitate a familiilor unui nobil. O atare accepțiune a termenului este întrebuințată într-o scrisoare adresată de boierul moldovean Gheorghe din Lozna cancelarului I. Zamoyski: *Nye pomzłum yest s iego poczyessonn panu Bogu dzyekuyacz ze wssistghy domem mim zem o dobrim zdrowy y zaczyne familyey tegu we mego m. pana*²⁸¹, „mă rușinăm-mă bucurat, mulțumind cu toată casa mea domnului Dumnezeu, că am auzit despre buna sănătate a domniei tale și a distinsei familiei a casei domniei tale”. Cu sensul de locuință, termenul este întrebuințat la modul general: *Syenko, kthorj my wzyal nyemalo skarbu y pokupyl sobye moyj skarhem domj kamyenne we Lwowyu*²⁸², „Sienko care mi-a luat un tezaur mare și și-a cumpărat cu tezaurul meu ease de piatră în Liov” și, de asemenea, pentru a indica locuințele țăranilor: *i wielkie niepospolite skodi czinili, szesz wszi na glowe zwoiowali, chiba tedno domi poostawiali*²⁸³, „și au făcut mari și nemaipomenite stricăciuni, au distrus șase sate, din care au mai rămas numai casele”. Utilizarea termenului cu sensul de „familie” boierească simultan cu cel de „locuință” în general, ne îndreptățește să credem că termenul a putut fi utilizat, în documentele românești redactate în limba poloneză, și cu sensul de locuință boierească, urmând ca eventuale noi investigații arhivistice să confirme această supoziție.

Termenul *dwor* este întrebuințat în documentele polone din secolul al XVI-lea cu sensul de „curte”²⁸⁴ sau de „locuință” în general²⁸⁵, acestea aplicându-l atât regelui²⁸⁶ și nobilimii²⁸⁷, cât și țăranimii²⁸⁸. În Polonia, termenul poate să înțelzească, de asemenea, noțiunea de „gospodărie” sau „economie domenială”, legată în mod special de curțile nobilare²⁸⁹.

În spațiul românesc, cancelariile Moldovei și Transilvaniei utilizează termenul *dwor*, la rândul lor, atunci când se referă la reședințele boierești, în corespondența redactată în limba polonă. În acest sens se înscrie o scrisoare a lui Ieremia Movilă către voievodul de Belz, Stanisław Włodko, în care se spune: *dnia wczorayszego, straz iego z Totrusza do Bakow prziszła, idac pustosza, palia dwory slachechie, mianowicie thych na ktorych was ni maia*²⁹⁰, „ieri straja lui a pornit de la Troțuș la Bacău, pustiind, arzând curțile boierești, anume pe acelea unde nu sunt ai voștri”. Un sens similar îl aflăm și într-o scrisoare a nobililor maghiari către boierii moldoveni în care se spune: *dwery waszy ohniem popaleni, iakoz y naszych ziemi Ukorskoie*²⁹¹, „curțile voastre sunt arse cu foc, ca și în țara noastră Ungurească”. În documentele românești termenul polonez *dwor* este utilizat și pentru desemnarea reședințelor domnești: *przedtem nizli do Targowiska przybył, zapalily mu się wszystkie prochy, dwor rozmiathali y część miasta zgozala, ludzie do sta y kilkadziesciach zginelo, konie wszystkie czo tam miał pogorzały*²⁹², „înainte de a ajunge la Târgoviște i s-a aprins tot praful de pușcă, care a năturat curtea și a ars o parte din oraș”. Acest fapt este de natură să confirme, odată în plus, similitudinile menționate anterior, existente între modul de viață al boierimii și cel al domniei din Țările Române.

²⁸¹ Corfus, *Documente. Sec. XVI*, p. 400, nr. 210, v. și *ibidem*, p. 390, nr. 202; același sens se regăsește și într-o scrisoare a lui Luca Stroici din 1599, septembrie 30, adresată aceluiași Zamoyski, v. *Hurmuzaki*, I/2, p. 549, nr. CCXC.

²⁸² Corfus, *Documente. Sec. XVI*, p. 58, nr. 39.

²⁸³ Corfus, *Documente. Sec. XVI*, p. 129, nr. 65.

²⁸⁴ Berneker, *Chrestomathie*, p. 417.

²⁸⁵ Idem, *SEW*, I, p. 241; Max Vasner, *op. cit.*, I, p. 332.

²⁸⁶ Corfus, *Documente. Sec. XVI*, p. 104, nr. 55: *stal sie przed rokiem najazd na dwor iego kroliewska milosczi sniatinski, ktora rzecz tak barzo iego kroliewska miloscza obrazila, iz obszczuwana zadniemi pieniadzmi byc nie moze*, „înainte cu un an a avut loc o năvălire asupra curții din Sniatin a majestății sale regelui, lucru care a jignit pe mărișă sa atât de mult încât nu poate fi prețuit cu nici un ban.”; i. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, în continuare: Corfus, *Documente. Sec. XVI*.

²⁸⁷ Corfus, *Documente. Sec. XVI*, p. 132, nr. 66: *iako insi starostowie mieskawali wszitko na zamku, a ten starosta wszitko iezdi po swoich dworzach*, „cum alți staroști locuiesc mereu în cetate, acest staroste călătorește mereu pe la curțile sale”; T. Bălan, *op. cit.*, p. 79; B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 371.

²⁸⁸ B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 311; T. Bălan, *op. cit.*, p. 78-79, insistă asupra derivatului *дворничѣ*, care în provinciile poloneze, ce aparținuseră statului halițian, desemna locuința țărănească.

²⁸⁹ B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 351.

²⁹⁰ P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 105, nr. 43.

²⁹¹ *Ibidem*, p. 130, nr. 55.

²⁹² Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 2001, p. 112, nr. 51.

Termenul românesc *casă*, provenit din latinescul *casa*, *-ae*²⁹³, a avut în latina clasică sensurile de „colibă”, „bordei”, „baracă”²⁹⁴, primind în limba română pe cele de „locuință”, „familie”, „neam”, „gospodărie”, „căminic”²⁹⁵. În documentele slavo-române termenul apare sub forma diminutivă *cășcioarele*, desemnând unele toponime precum *Къшчореле* în Moldova²⁹⁶ și *Къшчореле* în Țara Românească²⁹⁷. În însemnările și documentele românești din secolul al XVI-lea, termenul se utilizează cu sensul general de „locuință”: *înțelegiun <ea> au zidit șie casă*²⁹⁸ sau de „familie”, „neam”: (...) *lăudându-se că iaste neguțător mare și cu avuție multă și de casă mare de la Raguza*²⁹⁹. Utilizarea acestui termen pentru indicarea locuințelor boierești este evidențiată de un zapis care indică locul redactării însoțit de următoarea frază: *în locuința bauerului Dobromir, marele ban al Țării Românești: (...) și am scris eu logofetul, în casa banului Dobromir ot Bucuriști*³⁰⁰. Cu accepțiunea de locuință boierească se întâlnește, de asemenea, în Moldova: *așia că, după mila sa, mulți au slobozit den robie: nemiș<i> și nemișoae s-au întorsu slobozdi la casili și la oamenii săi*³⁰¹. Un document interesant, nu numai pentru apetele lingvistice ale cercetării reședințelor boierești, dar și pentru modul de organizare al gospodăriei acestora, este un act de la împăratul Rudolf II, prin care i se atribuia boierului Aga Leca o pensie lunară de 100 de taleri. Pentru discuția de față, importanță prezintă o însemnare autografă a boierului respectiv, aflată pe documentul în cauză, care stabilește destinația ei urmări: *fi dată sumei respective, de către beneficiar: la camera de casa*³⁰². Ideea de „gospodărie” se regăsește exprimată și într-un zapis referitor la o tranzacție petrecută în mediul boierimii mici din Țara Românească: *toate slujbele câte trebuie scoase la moartea omului 6 suflete și au făcut din casa lui și di<n> bucatele lui*³⁰³.

Termenul românesc *curte* provine din latinescul *curtis*, *-em* care se prezintă ca un derivat al lui *cohors*, *-eni*, rezultat la rândul său din transformarea fonetică a lui *o* în *u*³⁰⁴. În latina clasică, *cohors* desemna inițial o unitate militară, care se afla încartiruită într-o tabără întărită, pentru ca ulterior termenul să ajungă să reflecte inclusiv tabăra unității respective³⁰⁵. În latina medievală termenul *curtis* și-a menținut accepțiunea de tabără, loc îngrădit, desemnând reședința feudală, laică sau ecleziastică, cu locuința și anexele concentrate în jurul acesteia, precum și domeniul feudal care ținea de aceasta³⁰⁶.

²⁹³ I. A. Candrea, O. Densușianu, *Dicționar etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1914, p. 42; Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1975, p. 26; A. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 154.

²⁹⁴ A. Walde, *op. cit.*, I, p. 175-176; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 252.

²⁹⁵ I. A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, 1931, p. 228-229; *Dicționarul limbii Române*, tom I, partea a II-a, București, 1940, p. 170-173; *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. cit., p. 142; L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 137-138; H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 448-449.

²⁹⁶ *DRH*, A, II, p. 230, nr. 156.

²⁹⁷ *DRH*, B, II, p. 157, nr. 160; *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374-1600*, București, 1981, p. 36.

²⁹⁸ G. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, A. Mareș, A. Roman-Moraru, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 153.

²⁹⁹ *DIR*, A, XVI/4, p. 74, nr. 94.

³⁰⁰ *DRH*, B, VII, p. 10, nr. 9.

³⁰¹ *DIR*, A, XVI/4, p. 75, nr. 94.

³⁰² Veress, *Documente*, VI, p. 344, nr. 324.

³⁰³ *DRH*, B, XI, p. 571, nr. 421.

³⁰⁴ I. A. Candrea, O. Densușianu, *op. cit.*, p. 73; S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1975, p. 40-41; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 286-287; A. Ciorănescu *op. cit.*, p. 272.

³⁰⁵ A. Walde, *op. cit.*, I, p. 242-243; Panaitescu, *Influențe semantice*, p. 239.

³⁰⁶ Carolus du Cange du Fresne, *op. cit.*, II, p. 585; Antonius Bartal, *op. cit.*, p. 189, 191; J. F. Niermeyer, *op. cit.*, fasc. 4, p. 296; Panaitescu, *Influențe semantice*, p. 239, susține că evoluția semantică respectivă a avut la bază un element comun atât clasicului *cohors* cât și medievalului *curtis*, acesta fiind sensul de corp militar aflat într-o tabără întărită. Argumentul nu este însă pertinent, dacă avem în vedere că termenul *curtis* este întrebuințat în latina medievală în mod simultan cu sensul de gospodărie țărănească, cu casa, anexele gospodărești și loturile de pământ (v. Carolus du Cange du Fresne, *op. cit.*, II, p. 585; J. F. Niermeyer, *op. cit.*, fasc. 4, p. 295; *Lexicon Latinitatis Iugoslavivae*, fasc. II, p. 330-331), în cazul căreia nu se pune problema prezenței unui corp militar. Din acest motiv credem că elementul semantic comun trebuie considerat a fi cel de „îngrăditură”, aflată împrejurul casei, atât în cazul reședinței feudale cât și în al celei țărănești; v. și *Lexicon Valahico-Latino-Hungarico-Germanicum*, Buda, 1825, p. 158, unde *cors*, *chors*, *cohors* sunt traduse prin „orice ogrădă îngrădită”.

Sensurile stabilite în latina medievală se întâlnesc și în limba română, unde *curte* are sensuri asemănătoare: „casă” sau „palat”, „reședință”³⁰⁷ a boierimii sau a domnului, persoanele care alcătuiesc suitele acestora, dar și „gospodărie” înstărită³⁰⁸, bogată. Cu sensul de reședință boierească, nu se regăsește în documentele și însemnările românești redactate pe parcursul secolelor XIV-XVI. Un document³⁰⁹ de la sfârșitul secolului al XVI-lea îl utilizează, totuși, pentru a desemna reședința domnească: *în Moldova lăcuția la curția domniască*. Sensul de reședință boierească credem că poate fi documentat în perioada secolelor XIV-XVI, prin intermediul documentelor slavo-române, care îl exprimă sub forma toponimelor КѠрты Вѣлканова³¹⁰ și КѠрты³¹¹, ambele referindu-se la satul unde a fost „curtea lui Vilcan”, așa cum este numit satul la sfârșitul secolului al XV-lea³¹². Despre identitatea acestui personaj nu avem nici un fel de informații. Numele Vilcan, Vîlcan sau Vilcul sunt foarte răspândite în documentele din secolul al XV-lea, în această perioadă întâlnindu-se numeroși boieri care le poartă³¹³. Faptul că sensul expresiei utilizate pentru indicarea satului, și chiar expresia în sine, utilizând termenul corespunzător slav al lui *curte*, pot fi asimilate cazurilor contemporane din Moldova: на имѣ сѣламъ(ъ) <щ> на Рѣбричѣ: гдѣ бнѣ(ъ) дворѣ Дѣмн Чоръного³¹⁴, „anume satele care sunt pe Rebricea: unde a fost curtea lui Duma Negru”; сѣла на имѣ: гдѣ бнѣ(ъ) дворѣ Крѣцъни³¹⁵, „satele anume: unde a fost curtea lui Crețu”, care se referă neîndoielnic la boieri, poate constitui un argument hotărâtor în favoarea supoziției exprimate mai sus³¹⁶.

Documentele slavo-române menționează pe parcursul secolelor XV-XVI și alte toponime asemănătoare, sub forma diminutivă *curțișoara*, care desemnează sate distincte în județele Olț³¹⁷ și Gorj³¹⁸. Dacă avem în vedere că astăzi satul *Curtea lui Vilcan* se numește de asemenea *Curțișoara*³¹⁹, există posibilitatea ca și în aceste sate să fi existat la un moment dat curți boierești³²⁰, care au rămas astfel consemnate în toponimia locală, după încetarea existenței lor.

În privința altor posibile aspecte semantice ale termenului *curte*, cu referire la boierimea română din secolele XIV-XVI, în lipsa altor izvoare trebuie să ne rezumăm la informații târzii, extrase din textele românești redactate în secolele următoare, care au consemnat valențele semantice păstrate de limba română³²¹ până în zilele noastre.

³⁰⁷ I. A. Candrea, *op. cit.*, p. 374-375; *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. cit., p. 253; L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 219; H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 714-715.

³⁰⁸ *Dicționarul Limbii Române*, tom I, partea a II-a, București, 1940, p. 1034-1035.

³⁰⁹ *DIR*, A, XVII/4, p. 75, nr. 94; G. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, A. Mareș, A. Roman-Moraru, *op. cit.*, p. 181.

³¹⁰ *DRH*, B, II, p. 35, nr. 13; D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 151; *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374-1600*, București, 1981, p. 62.

³¹¹ *DRH*, B, I, p. 313, nr. 194.

³¹² Pentru identificarea satului v. *DRH*, B, I, Indice onomastic, p. 542, s. v. *Curtea lui Vilcan*; *DRH*, B, II, Indice onomastic, p. 505, s. v. *Curțișoara*.

³¹³ Cf. *DRH*, B, I, Indice onomastic, p. 583.

³¹⁴ *DRH*, A, II, p. 161, nr. 112.

³¹⁵ *DRH*, A, II, p. 200, nr. 140.

³¹⁶ Cf. Panaitescu, *Influențe semantice*, p. 239, care afirmă că expresia trebuie tradusă prin: „curtea (boierului) Vilcan”, acest punct de vedere fiind exprimat și de Ș. Andreescu, *Din nou despre bisericile de curte din veacurile XIV-XVI*, în *SCIAAP*, 20, 1973, I, p. 167.

³¹⁷ *DRH*, B, II, p. 46, nr. 15; *DRH*, B, III, p. 89, nr. 53.

³¹⁸ *DRH*, B, VII, p. 283, nr. 210.

³¹⁹ G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. al X-lea-începutul sec. al XVI-lea)*, București, 1974, p. 94.

³²⁰ Nu este exclus ca în apropierea localităților cu numele *Curțișoara* să fi existat la un moment dat alte localități numite *Curte*, -a, denumirea primelor făcându-se în corelație cu a celor din urmă, fapt explicabil din punct de vedere lingvistic, prin necesitatea diferențierii unor obiecte sau realități asemănătoare (v. I. Iordan, *op. cit.*, p. 446), ceea ce pare a se fi întâmplat cu toponimul *Curțișoara* din jud. Gorj, în apropierea căruia documentele din secolul al XVII-lea menționează pe cel de *Curte* (I. Donat, S. Caracaș, N. Ghinea, M. Kandel, *Documente privind istoria României, B. Țara Românească. Veac XVII. Indicele numelor de locuri*, București, 1960, p. 50). Din aceste considerente, cel puțin în cazul discutat, este de presupus existența unor astfel de curți și la nivelul toponimului primar *Curte*, de la care s-a format varianta diminutivă *Curțișoara*.

³²¹ V. *supra* notele 307 și 308.

Un loc aparte în onomastica reședințelor boierești îi revine termenului *palatā*. Provenind din latinescul *palatium*, termenul a pătruns în lexicul paleoslav cu sensurile de „palat”, „casă”, „odaie” și „cort”³²², de unde, probabil prin intermediul mediobulgarei, a intrat și în vocabularul limbii române, care a preluat sensul de „palat”, la acesta adăugându-se și variantele regionale: „chiler” sau „șopron” și „streășină”³²³. În monumentele literare medievale bulgare este utilizat pentru indicarea reședințelor suveranului³²⁴, sens pe care îl găsim și în izvoarele sârbo-croate³²⁵, în acest din urmă caz termenul putând fi documentat și cu referire la locuințele nobilimii³²⁶. Vechile texte rusești conferă și ele termenului sensurile de „casă”, „castel” și „palat”, asociate cu personaje de vază ale societății: cneazul, înalții prelați și boierii³²⁷.

Termenul nu este întâlnit în documentele redactate în limba română în Moldova și Țara Românească, în secolele XIV-XVI, în schimb, un document redactat în limba slavonă de cancelaria Țării Românești, menționează la 1540 toponimul *Палатинѣ*³²⁸, aflat în lăutarul satului medieval Vădenii de Sus (astăzi localitatea Vădeni din județul Gorj), consemnând astfel un derivat al termenului aflat în discuție. Dacă se are în vedere faptul că localitatea Vădeni-Gorj este atestată în documentele din secolele XVI-XVIII, în special în legătură cu prezența constantă a unor reședințe boierești, în jurul cărora se concentrează stăpânirile boierești din zonă³²⁹, este de presupus că o astfel de reședință va fi funcționat în zona respectivă și în perioada anterioară mijlocului secolului al XVI-lea, notorietatea sa făcând ca termenul prin care era desemnată să pătrundă în toponimie. Termenul se impune atenției și datorită faptului că prezența sa, în cazul unui alt toponim din același județ, asociată cu existența unor reședințe boierești³³⁰, a fost confirmată în ultimii ani de rezultatele investigațiilor arheologice. Descoperirea în localitatea *Polata* a unui întreg complex rezidențial considerat a fi boieresc³³¹, se constituie, astfel, într-un nou și hotărâtor argument în favoarea afirmației că cel puțin unele reședințe boierești din Țara Românească, au fost desemnate prin intermediul termenului *palata*. Prezența acestuia în cadrul documentelor slavo-române, sub forma celor două toponime menționate anterior, ne oferă suficiente motive să credem că avem de-a face cu un termen adoptat de populația autohtonă, sub influența limbilor slave de la sudul Dunării.

CONCLUZII

Studierea onomasticii reședințelor boierilor din Țara Românească și Moldova, așa cum este aceasta reflectată în documentele interne și externe emise de cele două cancelarii domnești, precum și de serviciile de

³²² Miklosich, *Lexicon*, p. 613; *Slovník*, fasc. 27, p. 134; H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 455. Cf. însă M. Vasmer, *op. cit.*, II, p. 391, care presupune că a fost preluat în limbile slave prin intermediul termenului bizantin *παλάτιον*, punct de vedere adoptat și de L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *op. cit.*, p. 287.

³²³ I. A. Candrea, *op. cit.*, p. 966-967; L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 675; H. Tiktin, *op. cit.*, III, p. 136.

³²⁴ Butler, *Monumenta Bulgarica*, p. 256, unde patriarhul Euthemios face referire, în *Viața Sf. Ioan din Rila*, la reședința țarului: *да исхвадат ниши радостни от твоя палатъ князи же твояпохвалы на азъцѣхъ аи мисатъ*, „sărării să plece fericiții din palatul tău iar limbile nobililor tăi să poarte laude”; cf. și traducerea romanului Troia, unde reședința regelui Priam este desemnată cu același termen, *ibidem*, p. 297.

³²⁵ Butler, *Monumenta Serbocroatica*, p. 156, unde *Romanii lui Alexandru cel Mare* face referire la palatul regelui Darius: *вса же палата отъ свѣт'аа сътворен'на бѣше, и яко аица агреа'скаа томоу яко богуу прѣдстоухоу*, „și întreg palatul era făcut din aur strălucitor, iar ei stăteau în fața lui ca niște ingeri în fața lui Dumnezeu”.

³²⁶ Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 285, nr. CCLXII: *и дароваше палачѣ ѿ града Дубровникѣ с мѣстомъ. коа е палача прьво била нашѣхъ владствъ вѣкасовнѣ*, „și îi dăruim palatul din orașul Dubrovnic cu locul, care palat a fost mai întâi al nobilului nostru Vucașovici”; v. și *ibidem*, p. 238, nr. CCXXVII; p. 302, nr. CCLXVII.

³²⁷ Sreznevskij, *Materialy*, II, col. 1122; Dal', *Tolkovyj slovar*, III, p. 10.

³²⁸ *DRH*, B, IV, p. 126, nr. 98.

³²⁹ Este vorba despre reședințele predecesorilor banului Costea Brăiloiu, în acest sens v. A. Corvătescu, *Casa Brăiloiu din Vădeni. Cercetări de arhitectură*, în *RMMIA*, 1982, nr. 2, p. 44-49; D. Bajmatără, V. Marinou, *Pivnițe din Gorj, sec. XIV-XIX, în Lituva. Studii și Cercetări*, Târgu Jiu, 4, 1988, p. 145, 148-149.

³³⁰ A. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, 1904, p. 292, a asociat-o cu reședințele Buzeștilor și ale banilor Craiovei.

³³¹ V. Rădulescu, G. Calotiu, *Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj*, în *CABucurești*, V, 1982, p. 119-126; *idem*, *Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj*, în *CABucurești*, VI, 1983, p. 133-139; V. Rădulescu, I. Cămuș, *O locuință cu pivniță de piatră din sec. XIV-XV la Polata, jud. Gorj*, în *CABucurești*, VIII, 1986, p. 101-111; V. Rădulescu, *Date arheologice referitoare la așezarea medievală de la Polata, municipiul Tg. Jiu, jud. Gorj*, în *CABucurești*, X, 1997, p. 249-253.

cancelarie particulare, ne permite formularea unor încheieri referitoare în special la aspectele lexicale ale documentelor slavo-române, dar și generale, de natură semantică, cu referire la întregul corpus de documente avute în vedere, indiferent de înțina de cancelarie în care au fost redactate.

În documentele slavo-române, termenii utilizați pentru desemnarea locuințelor boierești sunt, într-o proporție covârșitoare, de origine slavă. Termenii *домъ*, *дворъ*, *жилиште* și *кашта* provin din slava veche³³², fiind utilizați în vechile texte slave pentru a exprima diferite tipuri de locuință. Aceștia s-au impus ulterior și în redacțiile medio-bulgară, sârbo-croată și rusă, cele care au exercitat, la rândul lor, variate influențe asupra slavonei românești. În interlucrul redacției românești se remarcă însă o serie de diferențe între lexicul subtipului muntean și al celui moldovenesc. În acest sens trebuie precizat că dacă *домъ* și *дворъ* reprezintă elemente lexicale comune documentelor emise în ambele subtipuri ale slavonei românești, *жилиште* și *кашта* marchează o diferență specifică documentelor redactate în subtipul muntean, întrucât aceștia sunt prezenți în Moldova exclusiv în textele cu caracter literar. O altă particularitate a documentelor din Țara Românească o constituie utilizarea termenului *къжи*, varianta fonetică sârbo-croată a paleoslavului *кашта*, începând cu primul deceniu al secolului al XVI-lea. Întâlnit într-un număr foarte mare de cazuri, acest termen reprezintă o consecință a influenței redacției sârbo-croate asupra celei slavo-române din Muntenia, manifestată la nivelul lexicului³³³. Trebuie remarcat că terminologia de factură paleoslavă, analizată în legătură cu boierimea română, nu epuizează registrul lexical al locuinței medievale românești³³⁴, documentele slavo-române folosind, de asemenea, termenii *чужа* și *челба*, mai ales în ceea ce privește țărânișea dependentă și robii³³⁵, precum și pe cel de *урамъ* cu accepțiunea de „biserică” sau „sfânt” patron al unui lăcaș de cult³³⁶.

Terminologia referitoare la locuințele boierești din documentele de cancelarie slavo-române reflectă, de asemenea, în plan lexical, trăsătura distinctivă a limbii utilizate de cancelariile celor două state medievale românești: prezența elementelor românești. Termenii de origine maghiară *акаш* și *сааш*, sau de origine slavă, precum *полатъ*, pătrunși prin intermediul limbii române³³⁷, precum și românescul *curte*, prezenți în actele și scrisorile emise în Țara Românească, fac dovada aceslei realități.

Din punct de vedere semantic, analiza comparativă a termenilor utilizați de cancelariile românești ne permite să concluzionăm că modalitățile practice de redare a conceptului de locuință boierească sunt foarte asemănătoare cu cele relevate de documentele și textele literare redactate în statele medievale din zona învecinată spațiului locuit de români. Termenii documentelor românești aflate în atenție, indiferent de limba de cancelarie căreia îi aparțin, prezintă sensurile comune de „casă” și „locuință”. Un loc aparte revine paleoslavului *дворъ*, care, pe lângă aceste două sensuri, păstrează în slavona românească accepțiunea de „îngăduitoră” dispusă în jurul locuinței, în special a celei boierești și a celei domnești. Prezența simultană a acestor două câmpuri semantice fundamentale în cazul lui *дворъ* este motivul pentru care considerăm că echivalența *дворъ* = fortificație, generalizată de către o parte a istoriografiei problemei, este necorespunzătoare realității istorice, necesitând nuanțări de la un caz la altul. Din păcate, în stadiul actual al cunoștințelor, nu este încă posibilă realizarea unei corelări adecvate între unul dintre posibilele sensuri evidențiate de izvoarele

³³² Pentru o privire de ansamblu asupra lexicului paleoslav referitor la locuință, conservat în textele slavo-române, v. *Slavona românească*, p. 230.

³³³ Bărbulescu, *Curențele literare*, p. 279, care o numește însă macedo-slavă; v. *Slavona românească*, p. 287.

³³⁴ Djamo, *Contribuții*, p. 137-148; *Slavona românească*, p. 413-455, cu prezentări sumare ale acestui capitol lexical.

³³⁵ Costăchel, *Termenul дом*, p. 247-248 și Djamo, *Contribuții*, p. 141, atrag atenția asupra utilizării lui *чужа* și pentru desemnarea casei domnești, de unde s-ar putea deduce concluzia că acest termen a putut fi întrebuințat pentru orice tip de casă, deci inclusiv pentru cea boierească. Ambele contribuții citează însă unul și același document, care dealtfel este și singurul de acest fel cunoscut până astăzi, motiv pentru care utilizarea sa poate fi considerată accidentală. Semnificativă pentru înțelegerea diferenței făcute de oamenii epocii între locuința boierească și cea a sătenilor de rând este un document din 1461, august 8, emis de cancelaria lui Ștefan cel Mare care, referindu-se la locuința stăpânului satului Miculești, pe Pârâul Alb, utilizează termenul *домъ*. În vreme ce pentru desemnarea locuințelor țărănești din același sat îl folosește pe *чужа*, v. *DRH, A, II*, p. 140, nr. 99; N. Grigoraș, *op. cit.*, I, p. 40.

³³⁶ Djamo, *Contribuții*, p. 141-142.

³³⁷ Despre influența lexicală maghiară exercitată direct, dar și prin intermediul limbii române, asupra slavonei românești, v. Djamo, *Limba documentelor*, p. 341; *Slavona românească*, p. 287.

scrise și realitatea arheologică, aceasta datorându-se faptului că cercetarea arheologică a reședințelor boierești se află încă la început de drum³³⁸.

Documentele aduse în discuție au pus în lămină și alte două posibile sensuri aflate în raport de complementaritate cu cel de „locuință”. Primul dintre acestea este cel de „gospodărie” boierească, evidențiat mai ales în cazul termenilor paleoslavi *домъ* și *дворъ*, a sârbo-croatului *кѣма* și a românescului *casă*, care poate fi presupus, în consens cu semantica latine medievală apusene, inclusiv în cazurile lui *domus* și *curia*, pe care izvoarele îi asociază în această accepțiune doar cu domnia. Cel de-al doilea sens la care fac trimitere unele dintre izvoare, este cel de „familie”, regăsit de asemenea, în special, în legătură cu instituția domniei care trebuie asociat nu doar cu ansamblul rudelor unui domnitor, ci și cu sensul de „familiar” ai acestuia, boierii și slugile domestice, care se află într-o legătură personală cu domnul, pe lângă care prestează slujbă³³⁹. Documentele referitoare la domnie utilizează cu acest sens termenii *domus* și *къшта*, corespondentul lui *domus* în limba paleoslavă, în vreme ce *curia* și decalcul său slavo-român³⁴⁰ *дворъ*, păstrează doar nuanța de „sută” sau grup de persoane aflate în preajma domnului, indicând, prin urmare, mai curând o relație cu caracter public, decât una personală³⁴¹. Ilustrarea acestui sens al terminologiei locuinței în cazul boierilor este posibilă prin intermediul documentelor românești redactate în limba polonă, care utilizează termenul *dom* cu această accepțiune. Faptul că termenii care sunt folosiți cu acest înțeles în legătură cu instituția domniei sunt, în același timp, utilizați și în legătură cu boierii, constituie un argument puternic în sprijinul supoziției că acești termeni au putut fi utilizați cu această accepțiune în legătură cu categoria socială respectivă³⁴².

³³⁸ Penuriei de obiective cercetate i se adaugă și alte neajunsuri, cum ar fi de exemplu faptul că unele dintre acestea nu au beneficiat de cercetări sistematice, cunoștințele noastre limitându-se la informațiile furnizate de sondaje sau cercetări parțiale, nefinalizate (v. D. V. Rosetti, *Vestiگیile feudale de la Suslănești (jud. Argeș)*, în *BMI*, XLI, 1972, 2, p. 27-38; E. Busuioc, P. Beșliu, *op. cit.* p. 37-40; M. D. Matei, E. I. Emandi, *op. cit.* p. 108-109; M. Mamalauca, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 63; I. Vatamanu, E. Ciubotaru, Ș. Scorțan, *Sondaјul arheologic de la Corni-Strâmbi, comuna Bodești, jud. Neamț*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p. 253-264), ceea ce, în cadrul unei discuții pe marginea sensurilor unui termen precum *дворъ*-curte, constituie un impediment major, întrucât numai o investigație sistematică a unei astfel de reședințe poate indica, de la caz la caz, dacă este vorba despre un ansamblu rezidențial fortificat, corespunzător sensului de „împrejmuire”, sau unul nefortificat, corespunzător celui de „locuință” sau „casă”. Trebuie menționat, de asemenea, că până în prezent nu se cunoaște nici o reședință boierească desemnată de documente prin termenii precum *домъ* și *къшта*, investigată arheologic, astfel încât suntem complet lipsiți de posibilitatea realizării unor comparații de factură arhitectonică, care să confirme sau să infirme diferențele sesizate din punct de vedere semantic între acestea și cele desemnate prin intermediul termenului *дворъ*.

³³⁹ Pentru evidențierea acestor realități în Țările Române, v. A. Cazacu, *op. cit.*, p. 99 și urm; N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1968, p. 38-39; idem, *Despre subalternii marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XV-XVIII)*, în *SMIM*, VI, 1973, p. 61-62; v. și D. H. Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului. Scene din viața privată*, Iași, 2003, p. 95-101, care evidențiază bogăția semantică a termenului românesc „casă”, utilizând în special texte redactate în secolul al XVII-lea.

³⁴⁰ Panaitescu, *Influențe semantice*, p. 239, 242.

³⁴¹ Deosebit de elocventă, din acest punct de vedere, pentru modul în care contemporanii secolelor XV-XVI marcau diferențele existente între conținutul noțiunilor de „casă” și „curte” este o scrisoare a lui Radu cel Mare către brașoveni în care se spune: *и пак че къпшти никон кобсици, шо ми тревбуот ъ хпжѣ годсподствѣ ми, и неколико постие, що ми ест чстало да раздѣлим дворѣ господствѣ ми*, și apoi are să cumpere niște cojoace ce-mi trebuiesc pentru *casa domniei mele* și niște postav ce mi-a rămas să împart *curții domniei mele* (Bogdan, *Relațiile*, p. 242, nr. CCIII). Traducerea unui bruiion românesc al scrisorii (v. Bogdan, *Caracterul limbii*, p. 43, despre existența acestora) în care figura termenul „casă”, prin intermediul termenului *хпжѣ* (pe lângă sensul de „colibă” acesta îl are și pe cel de „casă”, v. Miklosich, *Lexicon*, p. 1102; L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *op. cit.*, p. 245; Djamo, *Contribuții*, p. 140), explică situația atipică în care acesta din urmă figurează în relație cu instituția domniei, luând locul termenilor consacrați *домъ* și *къшта* (v. *supra* nota 335).

³⁴² Prezența cetelor de slugi pe lângă boierii români a fost reliefată în numeroase cazuri, în istoriografia mai veche fiind pusă în legătură cu predominanța rosturi militare (ef. însă M. Neagoie, *Din vechea organizare militară a sărilor române. Cetele boierești*, în *AIAR*, X, 1973, p. 151-160, care, discutând critic bibliografia respectivă, ajunge la concluzia că definitorie trebuie considerată latura administrativă a activității acestora, care se desfășura pe timp de pace, și că era firesc ca acestea să participe la alcătuirea oștii domnești, fiecare bărbat având această obligație; idem, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova, 1977, p. 50-67; N. Stoicescu, *Despre subalternii marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XV-XVIII)*, în *SMIM*, VI, 1973, p. 62-64). Într-o intervenție recentă, Ș. Ștefănescu, *loc. cit.*, p. 125-126, repune în discuție problema cetelor de slugi boierești în contextul lărmășării politice din secolele XIV-XV, conturând astfel o imagine dezechilibrată, în care funcțiile militare și represive prevalează în raport cu cele administrative. Despre existența familiilor în cazul boierimii române din Transilvania, v. I. Drăgan, *op. cit.*, p. 244-250.

Prin intermediul analizei semantice a termenilor utilizați cu referire la reședințele boierești din Țările Române în secolele XIV-XVI, acestora li se poate reconstitui, în cele din urmă, o imagine relativ complexă. Reședința boierească românească, asemenea oricărei reședințe nobiliare europene, servește în primul rând drept locuință boierului și familiei sale. Casa sau curtea boierească este o unitate economică, o gospodărie care servește drept centru de administrare a domeniului aflat în stăpânirea boierului, unde se concentrează în primul rând bunurile și veniturile acestuia. Atunci când posesorul provine din rândurile marii boierimi, este de presupus că reședința servește și ca loc de adunare a slujitorilor cu rosturi administrative și executive, slujitori care se află legați de posesorul reședinței printr-o relație personală, specifică Evului Mediu.

ANEXA I

Terminologia paleoslavă a reședințelor boierești din Moldova în secolele XV-XVI, reflectată în documentele de cancelarie slavo-române³⁴³

Data	Stăpânii reședințelor	Denumirea localității	Termenul utilizat	Izvorul istoric
1	2	3	4	5
1409, ianuarie 28	Giurgiu Ungureanul	Ungureni	АОМѢСІ	DRH, A, I, p. 34, nr. 24.
1414, august 2	Toader Pitic și frațele său, Dragul	„unde este casa lui, unde a fost Veriș Stanislav”	АОМѢ	DRH, A, I, p. 52, nr. 37.
1414, august 2	Toader Pitic și frațele său, Dragul	„unde este altă casă a lui, unde sunt cnezi Tamaș și Ivan”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 52, nr. 37.
1414, decembrie 20	Crăciun Belcescul	„unde este casa lui din veac”	АОМѢ(Ѣ)	DRH, A, I, p. 53, nr. 38.
14<15>, iulie 12	Negrea de la Bârlad; m-rea Bistrița	„satul unde este curtea lui, anume Gădiși”	АОМѢ(Ѣ)	DRH, A, I, p. 60, nr. 41.
1419, aprilie 8	Ștefan al lui Bârlă și Ioanăș, fiii panului Ștefan al lui Borălă	„Pașcani, unde este casa lor”	АОМѢ	DRH, A, I, p. 64, nr. 45.
1423, martie 12	Batin	„unde îi este casa”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 77, nr. 53.
<1424-1425> septembrie 4	Nănbaci Bărbosul	„un sat pe Șomuz, unde este casa lui”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 84, nr. 58.
1426, august 12	Giurgiu Stângaci	„Popeștii, unde este casa lui”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 93, nr. 64.
1427 <septembrie>	Onicica	„un sat la Cărligătura, unde este casa lui”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, nr. 66, p. 96.
1427, octombrie 15	Dobrăcin și Bratul Peșescul (?); Oancea și Nastea, soția sa	„unde a fost casa lui Dobrăcin și a lui Bratul Peșescul, la Cărpeniș”	АОМѢ Ѣ ¹	DRH, A, I, p. 101, nr. 69.
1428, aprilie 15	Vâlcea, fiul popii Zaharia	„Călugării, pe Vulhova, unde este casa lui”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 107, nr. 74.
1428, iulie 29	Nan	„Buciumenii, unde este casa lui”	АОМѢ(Ѣ)	DRH, A, I, p. 112, nr. 77.
1429, mai 27	Ivan Cupcici	„Cupca, unde este casa lui”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 130, nr. 88.
1429, iunie 1	Onică	„un sat pe Jeția, unde este casa lui”	АОМѢ(Ѣ)	DRH, A, I, p. 132, nr. 89.
1429, iunie 3	Lazăr, Stanciul, Costea, fiii lui Ion vornic	„la Tulova, unde este curtea lor”	АОМѢ	DRH, A, I, p. 134, nr. 90.
1429, iunie 3	Lazăr, Stanciul, Costea, fiii lui Ion vornic	„pe Orbic, Seliște, unde este curtea lor”	АОМѢ	DRH, A, I, p. 134, nr. 90.
1429, septembrie 24	Bena	„sub Rediu (...), unde a fost casa tatălui său Petru”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 141, nr. 94.
1432, ianuarie 2	Dragoș Urlat	„satul lui, pe Tutova, unde este casa lui”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 156, nr. 106.
1432, ianuarie 17	Dragoș de la Stamnic	„unde este casa lui, pe Stamnic”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 161, nr. 110.
1433, noiembrie 16	Anușca; Hodco Costici	„curtea Anușcăi”	АОМѢ	DRH, A, I, p. 173, nr. 120.
1434, aprilie 24	popa Iuga	„Buciumeni, unde îi este casa”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 180, nr. 128.
1434, aprilie 24	popa Iuga	„Buciumeni, unde este casa lui”	АОМѢ Ѣ	DRH, A, I, p. 182, nr. 129.
1435, aprilie 4	Câdea și fiii săi, Mălea și Oancea	„satul anume unde este casa lor”	АОМѢ	DRH, A, I, p. 191, nr. 138.
1435, aprilie 14	Mândrea (?); Petru Hudici vornic	„curtea lui Mândrea, pe Siret”	АРОПѢ	DRH, A, I, p. 193, nr. 139.

³⁴³ Indicarea termenilor s-a făcut la cazul nominativ singular.

Continuare anexa I

1	2	3	4	5
1435, mai 12	Ivașco Podobitu	„satul lui, la <Cârli>gătura, unde este casa lui”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 195, nr. 140.
1435, noiembrie 25	popa Micu	„unde este casa lui, pe <Rebricea> Mică”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 199, nr. 144.
1436, iulie 24	<Bratul> Netedul; Petru Ungureanu	„unde a fost curtea lui Netedul”	АБОРЪ	DRH, A, I, p. 220, nr. 159.
1437, februarie 7	Dragomir	„unde este casa lui Dragomir, la Cobăle, anume Calianeștii”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 233, nr. 167.
1437, mai 15	Tofan	„Pungești, unde este casa lui”	АОМ(Ъ) Ъ	DRH, A, I, p. 239, nr. 170.
143<8, mai 18>	Giurgiu Unghureanul	„unde este casa lui, pe Nevira”	АОМ(Ъ) Ъ	DRH, A, I, p. 259, nr. 183.
1438, august 21	Tivadar	„unde este casa lui”	АОМЪ ЪС	DRH, A, I, p. 267, nr. 188.
1<438>, august 24	Oană portarul	„Brudurești, unde este casa lui”	АОМЪ ЪС	DRH, A, I, p. 268, nr. 189.
1439, iulie 2	popa Iuga și Mihail, fiul său	„Buciumenii pe Șum<u>z, unde este casa lor”	АОМ(Ъ)	DRH, A, I, p. 276, nr. 196.
1439, octombrie, 26	Ion Uscatul	„satul, pe Pârăul Alb, unde este casa lui”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 285, nr. 201.
1442, martie 8	Crâstea Iucașeanul	„<unde este> casa <lui>, anume Bălănești”	АОМ(Ъ)	DRH, A, I, p. 307, nr. 219.
1443, mai 18	Ștefan Brebu	„satul pe Iadrici, anume unde este casa lui”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 324, nr. 230.
1443, iunie 8	Iliăș Sanga	„Vasiești, pe Urmeniș, unde este casa lui”	АОМ(Ъ)	DRH, A, I, p. 335, nr. 237.
1443, iunie 20	Stan Crețul; Vlașin Crețescul	„unde a fost casa tatălui său, Stan Crețul”	АОМ(Ъ)	DRH, A, I, p. 337, nr. 238.
1443, august 24	Piatră (?); Moica și Tador, fratele său	„Petrițești, unde este casa lui Piatră”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 340, nr. 240.
1445, august 8	Radul (?); Oană Ureacii	„unde a fost casa lui Radul”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 362, nr. 256.
1446, ianuarie 26	Ostapcu Ogorilcu	„un sat, ocina lui, pe Răut, unde a fost casa lui, anume Bugaicioții”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 370, nr. 261.
1446, decembrie 16	Baicu și Sima	„satul unde este casa lor, la lezer... <le>zercanul”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 382, nr. 270.
1448, iulie 15	Roșca	„Călimănești, sub Dumbravă, unde este casa lui Roșca”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 400, nr. 281.
1448, iulie 15	Cojca	„pe Tutova, Broșteni, unde este casa lui Cojca”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 400, nr. 281.
1448, iulie 27	Ion Porcu	„unde este curtea lui, pe Pârăul Negru”	АБОРЪ	DRH, A, I, p. 402, nr. 282.
1448, iulie 27	Friham; Ion Porcu	„casa lui Friham din Tîrgul de Jos” (Roman)	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, I, p. 402, nr. 282.
<1447 iulie 13 – după septembrie 15; 1448 februarie 23 – 1449 înainte de martie 23>	Tatul (?); cneaghina Maria, mama voievodului Petru II; Jurju Nenesul și Stanciul	„satul Gurbănești, partea lui Tatul, unde este casa lui”	АОМ(Ъ)	V. A. Constantinov, <i>Un document puțin cunoscut de la Petru II</i> , în <i>AIAl</i> , XXXVII, 2000, p. 337.
1449, iunie 5	Gherghereangariul; Coste părcălab	Suceava	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, II, p. 4-5, nr. 4.
1452, decembrie 21	Trișor, fiul lui Șandru de la Lucaș	„la Lucaș, unde este casa tatălui său”	АОМЪ ЪС	DRH, A, II, p. 27, nr. 23.
1453, iunie 20	Neagoe <logofăt>	„unde a fost curtea de jos a lui Neagoe”	АБОР(Ъ)	DRH, A, II, p. 45, nr. 33.
1455, iulie 2	Neagoe <logofăt>	„curtea lui, pe Siret, care a fost a lui Neagoe”	АБОРЪ	DRH, A, II, p. 67, nr. 48.
1455, august 15	Petru comis	„Grădești, unde este casa lui”	АОМЪ	DRH, A, II, p. 69, nr. 49.
1455, august 20	Triful Borzescul	„Bețești, unde este casa lui, în Câmpul lui Dragoș”	АОМЪ ЪСІ	DRH, A, II, p. 71, nr. 50.
1455, august 23	Tador Limbădulce	„Branșișterii, unde este curtea lui”	АБОРЪ	DRH, A, II, p. 73, nr. 51.
1456, iunie 8	Iurie al lui Mihăilă; Sin de la Hotin	„Șizcăuți, unde a fost curtea lui Iurie”	АБОРЪ	DRH, A, II, p. 88, nr. 59.

Continuare anexa I

1	2	3	4	5
1459, ianuarie 3	Lână Rugină	„Ruginenii, unde a fost casa lui”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 116, nr. 81.
1459, septembrie	Gostilă	„Gostileștii, unde îi este casa”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 124, nr. 87.
1461, august 8	Nicola; Grada, fiica lui Nicola; Cerna, sora Gradei; Ivul Stoicu, soțul Cernei	„un sat pe Pârăul Negru, anume Miculeștii. <unde a fost> casa tatălui lor, Nicola”	ΔΟΜ(ъ) ps	DRH, A, II, p. 140, nr. 99.
1462, octombrie 8	Duma Negru; Nicoară Sârbescul	„unde a fost curtea lui Duma Negru”	ΔΕΟΡ(ъ)	DRH, A, II, p. 161, nr. 112.
1466, august 28	Crețu de la Ialan; Benea, fiul lui Crețu de la Ialan	„unde a fost curtea lui Crețu, pe Ialan”	ΔΕΟΡ(ъ)	DRH, A, II, p. 200, nr. 140.
1466, august 28	B<enea>, fiul lui Crețu de la Ialan	„unde este casa lui B<enea>”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 200, nr. 140.
1467, ianuarie 10	Toma și Giurgea	„Mărmureni, pe Bărlădzul, unde sunt casele lor”	ΔΟΜ(ъ) ps	DRH, A, II, p. 210, nr. 145.
1467, octombrie 2	Stan Babiș	„satul lui Babiș, anume Cobâlăia de Sus, unde a fost casa lui Stan Babiș”	ΔΟΜ(ъ) ps	DRH, A, II, p. 217, nr. 149.
1468, iulie 28	Mihail logofăt	„curtea panului Mihul, care este pe Siret”	ΔΕΟΡ(ъ)	DRH, A, II, p. 221, nr. 152.
1468, septembrie 24	Șteful Cernătescul	„pe Bogdana, unde este casa lui, unde a fost Pătru Delțag”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 225, nr. 154.
1468, septembrie 24	Șteful Cernătescul	„Cernătești, unde îi este casa”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 225, nr. 154.
1469, februarie 9	Peterca, Oană și Duma	„Brudu<reștii>, unde le este casa”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 230, nr. 156.
1469, februarie 9	Oană Giuratul; Petrea, Oană și Duma, nepoții lui Oană Giuratul	„unde a fost casa bunicului lor, Oană Giuratul”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 230, nr. 156.
1469 octombrie 20	Toader Zvăștală	„Zvășteștii, unde este casa lui”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 237, nr. 161.
1472, ianuarie 17	Cristea Negoii	„Negocștii, unde îi este casa”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 264, nr. 179.
1472, martie 2	Ilea Huru	„Hurneștii, pe Polocini, unde îi este curtea”	ΔΕΟΡ(ъ) ps	DRH, A, II, p. 270, nr. 183.
1475, aprilie 17	Petru Vrană (?), m-reă Horodnic	„unde a fost curtea lui Petru Vrană”	ΔΕΟΡ(ъ)	DRH, A, II, p. 301, nr. 200.
1475, aprilie 25	Dieniș (?), m-reă Hunmăr	„curtea lui Dieniș”	ΔΕΟΡ(и)иѣ	DRH, A, II, p. 303, nr. 201.
1475, mai 7	Cozma, fiul lui Băloș	„Băloșești la Iucaș, unde este casa lui”	ΔΟΜ(ъ) ps	DRH, A, II, p. 305, nr. 202.
1483, septembrie 23	Ivan Dumbravă și Toader Urdiugaș	„Obârșia, la Izvorul Alb, unde este casa lui Toader Urdiugaș”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, II, p. 387, nr. 253.
1486, septembrie 14	Ștefan Roșul: Oana, Ioil, Ceutea, fiii lui Ștefan Roșul	„un sat în Poeni, unde este casa lui Ștefan Roșul”	ΔΟΜ(ъ) ps	DRH, A, II, p. 406, nr. 264.
1490, octombrie 14	Stoian Procelnic; Iurșă și Iliăș Saula, nepoții lui Stoian Procelnic	„Pröcelnicii, unde a fost curtea bunicului lor Stoian Procelnic”	ΔΕΟΡ(ъ)	DRH, A, III, p. 156, nr. 80.
1491, ianuarie 17	Dragomir de la Cobăle; Dragole, fiica lui Dragomir de la Cobăle; Cozma ușar	„un sat unde la Cobile, anume Călineștii, unde a fost casa tatălui ei Dragomir”	ΔΟΜ(ъ) ps	DRH, A, III, p. 177, nr. 89.
1491, octombrie 15	Manea de la Obârșia Ialanului; Duma fiul lui Manea; Petru Seljștecanul	„Măneștii, unde a fost casa tatălui lor, Manea”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, III, p. 197, nr. 99.
1493, martie 7	Negrea; Alexa fiul lui Negrea; nepoții lui Negrea; Rabotă ș.a.	„un sat pe Vinna, anume unde a fost casa lui Alexa”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, III, p. 248, nr. 127.
1495, ianuarie 10	Ivan; Miclea, Mălina, Buraia și Greaca, nepoții lui Ivan	„un sat pe Cneaia, unde a fost casa bunicului lor Ivan”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, III, p. 285, nr. 153.
1495, martie 17	Rosomac; Nastea, fiica lui Rosomac; Toader, fiul lui Miclea Bălcescul și Dragotă Vulpescul	„un sat pe Măiatini, anume Hirova, între Dereneu și între Grășani, unde a fost casa tatălui ei, Rosomac”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, III, p. 343, nr. 189.
1497, martie 6	Nicoară Pogăni; Danciu Pogăni, nepotul lui Nicoară Pogăni	„un sat pe Tutova, anume Pogăneștii, unde a fost casa bătrânului Nicoară Pogăni”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, III, p. 373, nr. 297.
1497, martie 15	Borcea	„un sat anume Befestii, în Câmpul lui Dragoș, unde este casa lui”	ΔΟΜ(ъ)	DRH, A, III, p. 348, nr. 182.

Continuare anexa I

1	2	3	4	5
1499, noiembrie 26	Stan al lui Popa; nepoatele lui Ivan Damianovici; m-reă Dobrovăț	„Rușii, unde a fost curtea lui Stan al lui Popa”	АБОРЪ	DRH. A, III, p. 444, nr. 247.
1500, martie 22	Negrea <de la Bărlad>; m-reă Bistița	„Gădiții, unde a fost curtea lui Negrea”	АБОРЪ	DRH. A, III, p. 458, nr. 256.
1501, decembrie 14	Ion Sinescul; Giurgiu Sinescul, Mânăilă și Isau, nepoții lui Ion Sinescul	„un sat la Cărligătură, anume Sinești, unde a fost casa bunicului lor, Ion Sinescul”	АОМ(Ъ)	DRH. A, III, p. 466, nr. 261.
1502, martie 14	Nistrea; Fedca, Ileana și Anușca, ficele lui Nistrea	„satul Marcoviciani, unde au fost casele lui Nistrea”	АОМ(Ъ)*	DRH. A, III, p. 488, nr. 273.
1507, 22 februarie	Ștefan Foale; Giurgiu și Armeanca, nepoții lui Ștefan Foale	„un sat între Birlad și Iadrici, anume Folești, unde a fost casa bunicului lor Ștefan Foale”	АУ<М>(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Bogdan</i> , p. 76.
1507, 22 februarie	Oană Largeanul; urmașii lui Oană Largeanul	„la gura Largăi, unde a fost casa lui Oană Largeanul”	АУ<М>(Ъ)	MEF, II, p. 219, nr. 69.
1507, 1 martie	Duma fost păhărnice; Stana și Ana, surorile lui Duma, fost păhărnice	„un sat pe Iulan, anume Urțași, unde a fost casa fratelui lor, Duma fost păhărnice”	АОМ(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Bogdan</i> , p. 127.
1517, octombrie 8	Ion Gănescu	„satul Gănești, unde este curtea lui”	АВУ<Р>(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Ștefăniță</i> , p. 127.
1518, decembrie 26	Oancă; Marușca fiica lui Oancă; Pasco Hăciugă; Oanca fiica lui Pasco Hăciugă; Cozma Șarpe	„unde a fost casa lui Oancă, pe Cracău”	АВУ<Р>(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Ștefăniță</i> , p. 85.
1521, iunie 4	Ivan Micoană, Stana, nepoata lui Ivan Micoană; Migală Păpară, soțul Stanei	„unde a fost casa bunicului soției zisului Migală Păpară, a lui Ivan Micoană, care acum se numește Miculești”	АУ<М>(Ъ)	MEF, II, p. 244, nr. 77.
1521, iunie 4	Dragomir <de la Cobăle>	„un sat la Cobăle, unde a fost casa lui Dragomir, anume Calienești”	АУ<М>(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Ștefăniță</i> , p. 475.
1522, iunie 26	Petre stolnic; Gavril Calapod, fiul lui Petre stolnic	„unec a fost curtea tatălui său, pan Petre stolnic”	АВУРЪ	Ghibănescu, <i>Surete</i> , XXI, p. 88.
1523, martie 26	Tintiul; Pătru și surorile lui, nepoții lui Tintiul	„satul anume, unde a fost casa tatălui lor, Tintiul, care acum se numește Tintești”	АУ<М>(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Ștefăniță</i> , p. 438.
1528, martie 15	Sin vistier; nepoții lui Sin vistier	„pe Chigheci, unde a fost casa bunicului lor, Sin”	АУ<М>(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Bogdan</i> , p. 252.
1528, martie 20	Moșea; Sima Viereanul, fiul lui Moșea; urmașii lui Sima Viereanul	„pe Crasna, anume Moșești, unde a fost casa lui Moșea”	АУ<М>(Ъ)	Ghibănescu, <i>Surete</i> , XVIII, p. 135.
1528, martie 21	popa Luca din Suceava	„casa lui, care este în târgul Suceavei”	АОМ(Ъ)	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , XLVIII/228.
1528, martie 28	Baloș <paharnicul ?>; Petru Rareș; Giurgiu, nepotul lui Dragoș Boul	„unde a fost casa lui Baloș”	АУМ(Ъ)	Ghibănescu, <i>Surete</i> , XVIII, p. 130.
1529, martie 17	Panco; nepoții lui Panco și ai fratelui acestuia, Toader	„un sat în ținutul Neamțului, unde a fost casa bunicului lor Panco, anume Pancești”	АОМ(Ъ)	M. Ștefănescu, <i>Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman</i> , București, 1874, I, p. 160.
1529, martie 19	Leonte (?); nepoții lui Ivașco Goenscul	„Leontești, unde a fost casa lui Leonte”	АОМ(Ъ)	N. Iorga, <i>Studii și documente cu privire la istoria românilor</i> , VI, București, 1906, p. 139-140.
1535, martie 18	Costea Rusul (?)	„Costiucani, pe pârâul Sărata, în ținutul Lăpușnei, unde a fost casa lui Costea Rusul”	АУ<М>(Ъ)	Costăchescu, <i>Documente Bogdan</i> , p. 8, nota 20.
<1538-1540>	Toma logofătul, cu referire la boierimea moldoveană	Localizare necunoscută	АОМ(Ъ)*	Tocilescu, 534 <i>documente</i> , p. 541.
1541, aprilie	Gavrilaș logofăt și Costin paharnic	Localizare necunoscută	АОМ(Ъ)*	DIR. A, XVI/1, p. 673, nr. 366, (în facsimil).

Continuare anexa I

1	2	3	4	5
1546, aprilie 8	Cârstea sulger	Localizare necunoscută	АОМ(ъ)	Damian P. Bogdan, <i>Din paleografia slavo-română</i> , în <i>DIR. Introducere</i> , I, București, 1956, p. 117.
1546, aprilie 8	Dragotă fiul lui Cârstea sulger	Coseștii (?)	АО<М>(ъ)	Mihai Costăchescu, <i>Știri istorice intr-un uric de la Petru Rareș</i> , extras din <i>Anuarul Școlii Normale „Vasile Lupu”</i> , Iași, 1926-1927, p. 16.
1546 <aprilie – mai >	Oană Vereș; Varvara și Toader Vereș, nepoții lui Oană Vereș	„pe Tazlău, anume unde a fost casa lui Oană, care acum se numește Vereștii”	АОМ(ъ) бѣ	Costăchescu, <i>Documente Ștefan</i> , I, p. 106.
1546, mai 7	Șuşman (?); Ștefan cel Mare; Oniul vistiernic; Petrea Cărcă părcălab	„Lingureștii, unde a fost casa lui Șuşman, la Cărpiniș”	АОМ(ъ)	Ghibănescu, <i>Ispisoace</i> , I/1, p. 64.
1546, mai 14	Lazor și Simion; Țința și rudele sale, nepoții lui Lazor și ai lui Simion	„Feaireștii, unde au fost casele bunicilor lor, Lazor și Simion”	АОМ(ъ)*	ANICB, <i>Peceți</i> , II, nr. 35.
1546, aprilie 8	Dragotă, fiul lui Cârstea sulger	Coșești	АОМ(ъ)	Damian P. Bogdan, <i>Din paleografia slavo-română</i> , în <i>DIR. Introducere</i> , I, București, 1956, p. 117.
1548, martie 23	Toader Pitic; Drăghici și rudele sale, strănepoții lui Toader Pitic; Lupu Berheciu	„satul ce este pe Cobăle, unde a fost curtea lui străbunicului lor, care acum se numesc Piticeni”	АЕор(ъ)	Theodor Codrescu, <i>Uricariul</i> , XVIII, volum publicat de Gh. Ghibănescu. Iași, 1892, p. 135.
1548, aprilie 8	Oană Largeanul; Brițco; Ignat, fiul lui Brițco; Lupe	„la gura Largăi, unde este casa lui Oană Largeanul, care acum se numește Brițcanii”	АОМ(ъ)	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , LXXII/6.
1549, mai 8	Ghenghea, părcălab de Roman	Localizare necunoscută	АЕор(ъ)	Ghibănescu, <i>Surete</i> , XIX, p. 10.
1552, martie 25	Oană Largeanul; Brițco; Ignat, fiul lui Brițco; Lupe	„la gura Largăi, unde a fost casa lui Oană Largeanul, care acum se numește Brițcanii”	АОМ(ъ)	<i>DIR. A</i> , XVI/2, p. 247, nr. 9, (în facsimil).
1552, aprilie 4	Jurj Hârbor, Max Hârbor; Toader Bolea stolnic	Blănești	АЕор(ъ)*	B. P. Hașdeu, <i>Arhiva istorică a României</i> , București, 1865, I/1, p. 125.
1552, 5 aprilie	Toader Pitic; Drăghici și rudele sale, strănepoții lui Toader Pitic; Lupu Berheciu	„satul ce este pe Cobăle, unde a fost curtea străbunicului lor, care acum se numesc Piticeni”	АЕор<р>(ъ)	Costăchescu, <i>Documente Ștefăniș</i> , p. 338, nota 4.
1552, mai 5	Ștețco (?); nepoții lui Mihail grămătic și ai lui Petrea; Toadea și rudele sale	„Bășanii, partea unde a fost casa lui Ștețco”	АОМ(ъ)	Ghibănescu, <i>Ispisoace</i> , I/1, p. 92.
1554, februarie 25	Petru Topor; Petrică Topor, fiul lui Petru Topor; fiii lui Petrică Topor	„<un> sut pe Racova, anume Toporeștii, unde a fost casa bunicului lor Petru Topor”	АОМ(ъ)	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , CVIII/64 a.
1554, martie 2	Ivanco Haladic; Nastasia și Elisafca, nepoatele lui Ivanco Haladic	„Pomerla, unde a fost casa bunicului lor”	АОМ(ъ)	<i>DIR. A</i> , XVI/2, p. 259, nr. 47, (în facsimil).
1554, aprilie 10	Ioan Movilă logofăt	„Hudinți, pe Bașeu”	АЕор(ъ)*	Costăchescu, <i>Documente Bogdan</i> , p. 280.
<1554-1555>	Toader Bubuioi logofăt; m-reu Humor	„satul anume Corcești pe Cozancea, unde a fost curtea lui”	АЕурр(ъ)	MEF, II, p. 294, nr. 94.
1558, aprilie 6	Tudor Leontin; nepoții lui Tudor Leontin; Mihail pisar	„Leontina, unde a fost casa bunicilor lor, care acum se numesc Borăștii”	АОМ(ъ)	Ghibănescu, <i>Surete</i> , XIX, p. 29.
1558, aprilie 6	Hârtaș; nepoții lui Hârtaș; Mihail pisar	Pungești	АОМ(ъ)	Ghibănescu, <i>Surete</i> , XIX, p. 29.

Continuare anexa I

1	2	3	4	5
1560, aprilie 4	Max Hârbor; Toader Bolea stolnic	Blăneștii	▲bop(h)*	ANICB, Peceți, I, nr. 168.
1560, 11 aprilie	Stan Popovici; m-reă Dobrovăi	„Rușii, unde a fost curtea lui Stan Popovici”	▲bop(h)*	ANICB, ms. nr. 629 (Condică Asachi), f. 71.
<1570, aprilie 14>	Baloș Vuiupa; Lupa fiica lui Baloș Vuiupa; Dănga vornic	„unde a fost târgul Putnei, pe Putna”	▲om(h)*	Ghibănescu, Uricariul, XVIII, p. 178.
1573, 10 mai	Triful	Fetonești	▲om(h)	ANICB, Peceți, II, nr. 50.
1574, martie 27	Silion Ciortan; nepoții lui Andreicuș	Buciumi	▲om(h)*	Ghibănescu, Ispisoace, I/1, p. 140.
1575, mai 5	Gavril monah, fost mare vistiernic; m-reă Sf. Sava	Iași	▲om(h)	Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, Documente privitoare la istoria orașului Iași. Acte interne (1408-1660), I, Iași, 1999, p. 26, nr. 16.
1577, iunie 30	Morozeanu, Oniul, Tetca și Armanca, fiii Maricăi; Gavril al III-lea logofăt	„Zahoreni, în ținutul Orhei, unde sunt casele lor”	▲om(h)*	L. T. Boga, Documente basarabene, V. Hrisoave și cărți domnești, (1507-1594), Chișinău, 1929, p. 30.
1578, iunie 30	Andreica, fiul lui Jurja	Iași	▲om(h)	Ghibănescu, Surete, XIX, p. 106.
1582, martie 31	Stanca, fiica Nastei; Cirstea Mihăilescu, fiul Strancăi	Suceava	▲om(h)*	Ghibănescu, Surete, XIX, p. 169.
1587, ianuarie 27	Gligorie Dracea diac	Localizare necunoscută	▲om(h)	ANICB, Documente Istorice, CLXXXVII/176.
<1587, aprilie 10>	Balica hatmanul; m-reă „Schimbarea la Față” de la Muntele Sinai	Dealul Porcului	▲om(h)*	ANICB, ms. nr. 628 (Condică Asachi), f. 627.
1587, martie 30	Morozeanu, Oniul, Tetca și Armanca, fiii Maricăi; Gavril logofăt	„Zahoreni, în ținutul Orhei, unde sunt casele lor”	▲om(h)*	L. T. Boga, Documente basarabene, V. Hrisoave și cărți domnești, (1507-1594), Chișinău, 1929, p. 39.
1587, martie 30	Dinga hatmanul	Localizare necunoscută	▲om(h)	ANICB, Documente Istorice, LXX/55 a.
1587, aprilie 24	Mihail Lăcătuș	Localizare necunoscută	▲om(h)*	ANICB, M-reă Coșula, VIII/1.
1587, septembrie 6	Țigan, Ion Sulă, Toader și Petrea	Localizare necunoscută	▲om(h)	Ghibănescu, Surete, XX, p. 1.
1587, noiembrie 26	Lucoci	<Iași>	▲bwp(h)	ANICB, M-reă Sf. Sava-Iași, XXXVI/1.
1590, ianuarie 11	Manea ușarul; Marea fiica lui Costin; Ion, slugă domnească	„Șișcanii, unde a fost casa lui Manea ușarul”	▲om(h)	ANICB, Documente Istorice, VII/6 a.
<1591, septembrie 1 – 1592, august 31>	Nicoară Prăjescul logofăt; Ionașco Peic și Tudosa, soția sa	Cârligi	▲bop(h)*	ANICB, Documente Istorice, nr. LVIII/1.
<1591, septembrie 1 – 1592, august 31>	Nicoară fiul Marușcăi; Predevici părcălab	Brăești	▲om(h)	ANICB, M-reă Adam, VII/4.
<1591, septembrie 1 – 1592, august 31>	Ouca; Predevici părcălab, fratele lui Onca	Oncani	▲om(h)*	ANICB, M-reă Adam, VI/4.
<1591-1600>	Ieremia din Herlești	Herlești	▲om(h)	ANICB, Documente Istorice, CXVII/64.
1595, decembrie 8	Pătrășcoia <din Botești>	Botești	▲om(h)	ANICB, Documente Istorice, CXXXIII/59a.
1598, martie 3	Neagoe cel Bătrân, părcălab de Hotin și Magdalena, soția lui; Tudora, fiica Magdalenei	Cordăreni	▲om(h)*	I. Caproșu, Documente moldovenești din secolele al XV-lea – al XVII-lea, în AILAI, IV, 1967, p. 210.
1598, martie 20	Luca Arbore; Parasca, nepoata lui Luca Arbore; m-reă Succvița	Solca	▲bop(h)*	Th. Bălan Documente bucovinene (1507-1653), I, Cernăuți, 1933, p. 121.

Continuare anexa I

1	2	3	4	5
1598, iunie 22	Anghelina Țântăroaie și fiul său Ionașco diacon	Cozmești de la Direplate	АОМ(Ъ)	ANICB, Documente Istorice, CI.XXV/234 a.
1600, ianuarie 9	Tolocico, mare sluger; Boul vistier	Dăvideni	АОМ(Ъ)*	ANICB, M-rea Neam, XXXVII/5.
1600, martie 25	Uhorca; Gheorghe Albotă	„pe Cobolta mai jos de gura văii Speci. dinspre apus”	АОМ(Ъ)	Ghibănescu, <i>Ispisioane</i> , I/1, p.224.
1600, iunie 7	Constantin spătar; m-rea Sf. Sava	Iași	АОМ(Ъ)	ANICB, M-rea Sf. Sava-Iași, CIII/1.
1600, decembrie 2	Iani vistierul; m-rea Sf. Sava	Iași	АОМ(Ъ)*	ANICB, Documente Istorice, XIX/1.

ANEXA II

Terminologia paleoslavă a reședințelor boierești din Țara Românească în secolele XIV-XVI, reflectată în documentele de cancelarie slavo-române

Data	Stăpânii reședințelor	Denumirea localității	Termenul utilizat	Izvorul istoric
1	2	3	4	5
1388, mai 20	Tatul; m-rea Cozia	Hinătești	ДВЪР(Ъ)	DRH, B, I, p. 26, nr. 9.
<1402-1418>	Anghel de la Ocna	Localizare necunoscută	КЪЩА	DRH, B, I, p. 62, nr. 27.
1450, ianuarie 2	Cazan logofăt; m-rea Cozia	Târgoviște	КЪЩА	DRH, B, I, p. 176, nr. 101.
1451	Radu, nepotul lui <R>ascal; m-rea Dealu	Localizare necunoscută	КЪЩА	DRH, B, I, p. 178, nr. 102.
<1480>	Boieri munteni pribegi în Transilvania	Localizare necunoscută	САДШ	Bogdan, <i>Relațiile</i> , p. 274, nr. CCXXIV.
<1482-1492>	Dragomir Udriște	Bucov	АОМ(Ъ)	Bogdan, <i>Relațiile</i> , p. 293, nr. CCXL.
<1508, august 25-1509, mai 4>	Miloș, fiul lui Mihnea I	Brașov (?)	КЪКМ	Tocilescu, <i>534 documente</i> , p. 469, 472, nr. 472.
<1508-1509>	Boierii lui Radu cel Mare	Localizare necunoscută	САДШ ААКАШ	Bogdan, <i>Relațiile</i> , p. 306, nr. CCL.
1510, mai 27	Neagoe, fiul lui Drăghici vornic	Câmpineanii de la Dâmb	ЖИЩЕ	DRH, B, II, p. 157, nr. 74.
<1512, februarie - 1521, septembrie>	Jupanița Neața și fiii săi; Rătea postelnic	Târgoviște	КЪЩА	DRH, B, II, p. 192, nr. 94.
<1512, mai 26-1520 aprilie 10>	Calotă mare vornic	Târgoviște	КЪКМ	Tocilescu, <i>534 documente</i> , p. 420, nr. 421.
1519 <ianuarie-august>	Dragomir mare sluger	Râmnic	КЪКМ*	DRH, B, II, p. 336, nr. 175.
<1521, februarie-1529, ianuarie 2>	Boieri munteni pribegi în Transilvania	Localizare necunoscută	АОМ(Ъ)*	Stoica Nicolaeșcu, <i>Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI</i> , București, 1905, p. 29.
1530, octombrie 4	Fiii lui Bușagă; Fărtat parcălab	Brătășani	КЪКМ*	DRH, B, III, p. 161, nr. 101.
<1530, octombrie 4-1535 iulie 12>	Drăghici spătar	Localizare necunoscută	КЪКМ*	Tocilescu, <i>534 documente</i> , p. 433, nr. 432.
1535, iulie 30	Voico; Șerb și alții	Borobiciă	КЪКМ*	DRH, B, III, p. 343, nr. 205.
1535, noiembrie 23	Jupanița Stana; Mihnea postelnic	Bădeni	КЪКМ	DRH, B, III, p. 357, nr. 213.
1539, martie 12	Voica și fiii săi	Dănești	КЪКМ	DRH, B, IV, p. 119, nr. 92.
1539, septembrie 14	Barbul, fiul lui Udrea; episcopul de Buzău Paisie	Pârscoveni	КЪКМ*	DRH, B, IV, p. 108, nr. 82.
1547, iunie 5	Coman; Neagoc și Stoia	Periași	КЪКМ	DRH, B, IV, p. 273, nr. 230.
1561, octombrie 24	Sora, fiica Stoianei; Constandin și frații săi	Bătiești	КЪКМ	DRH, B, V, p. 256, nr. 236.
1565, octombrie 17	Vălcule; Vlad din Cârpeni	Cârpeni	КЪКМ*	DRH, B, V, p. 368, nr. 331.

Continuare anexa II

1	2	3	4	5
1565, aprilie 15	Tatul; Maria și Anca	Plăcicoși și Mierlari	кѠки*	DRH, B, V, p. 354, nr. 318.
1566, octombrie 21	Stănilă și Călina; Ivan	Blagodești	кѠца*	DRH, B, VI, p. 22, nr. 316.
1569, iulie 22	Dobromir, mare ban	Craiova	дѠор(ъ)	DRH, B, p. 192, VI, nr. 157.
<1570, după octombrie 8-1574 august 7 >	Stoica logofăt	Vâlcele	кѠца*	DRH, B, VI, p. 292, nr. 237.
1571, august 29	Oberghe; Gherghina și fiii săi	Târgșor	кѠки*	DRH, B, VII, p. 81, nr. 61.
,1572, mai 12	popa Pătru; Diicul logofăt	Cărstinești și/sau Văleni	кѠки*	DRH, B, VII, p. 133, nr. 101.
1573, martie 11	Fătul cel Bătrân; Drăgușin și Stana, soția sa	Blagodești	дѠм(ъ)	DRH, B, VII, p. 168, nr. 128.
1573, mai 29	Dobromir, fost mare ban	Localizare necunoscută	дѠм(ъ)	DRH, B, VII, p. 86, nr. 141.
1573, septembrie 15	Mitropolitul Anania; Mitropolia Ungrovlăhiei	Săcuiani	кѠки	DRH, B, VII, p. 202, nr. 152.
1573, septembrie 20	Mitropolitul Anania; Mitropolia Ungrovlăhiei	Săcuiani	кѠки	DRH, B, VII, p. 203, nr. 153.
1575, ianuarie 13	Radomir și Neaga, soția sa	Poenari	кѠца* кѠки*	DRH, B, VII, p. 264, nr. 200.
1575, ianuarie 27	Stoica; fiii și ficele lui Stoica	Localizare necunoscută	кѠки*	DRH, B, VII, p. 277, nr. 277.
1575, februarie 3	Iovan din Corbi; popa Gheorghe	Corbi	кѠца*	DRH, B, VII, p. 283, nr. 210.
1575, mai 28	Stan Bostea; popa Cernat	Bărcănești	кѠки	DRH, B, VII, p. 299, nr. 223.
<1575-1576>	Bunea; Coresi logofăt	Bărcănești	кѠки	DRH, B, VII, p. 312, nr. 232.
<1575> septembrie 1	fiii Oprinei; Mohamet Turcul	Vernești	кѠки*	DRH, B, VII, p. 342, nr. 250.
1575, noiembrie 13	Radul; Maria și Stanciu, soțul său	Crețeștii de Margine	кѠки	DRH, B, VII, p. 348, nr. 255.
1575, decembrie 4	Berivoș; popa Șerban	Călinești	дѠмъ	DRH, B, VII, nr. 256, p. 349.
1577, mai 6	Danciul; Necula vătaful și Mihăila	Ciășnești	кѠки	DRH, B, VIII, p. 108, nr. 66.
1577, mai 26	Rada, fiica lui Stepan mare portar; Vlad mare părcălab	București	кѠки дѠор(ъ)	DRH, B, VIII, p. 120, nr. 73.
1577, mai 30	Nan; popa Stanciu	Târnășești	кѠки	DRH, B, VIII, p. 121, nr. 74.
1578, iulie 12	Jupanița Anca; Văsiu logofăt	Rețevioești	кѠки	DRH, B, VIII, p. 214, nr. 139.
1578, <iulie-august> 12	Sârbul logofăt și soția sa Calea; Drăghici logofătul, Despina, soția sa și Calea, sora acesteia	Localizare necunoscută	кѠки*	DRH, B, VIII, p. 218, nr. 141.
<după 1577 iulie 2- înainte de 1579, aprilie 30>	Danciul și Radu postelnici, fiii Calci din Brâncoveni	Localizare necunoscută	дѠмъ	Tocilescu, 534 documente, p. 369, nr. 370.
<1578 septembrie 1-1579 august 31>	Stoica din Pitești; m-rea Vierșoș	Pitești	кѠки*	DRH, B, VIII, p. 238, nr. 155.
1579, octombrie 31	Voicilă (din Găleșoia)	Găleșoia	кѠки*	DRH, B, VIII, p. 407, nr. 255.
1579, decembrie 15	Stoica, fost mare postelnic; Episcopia de Buzău	Modruzești	дѠмъ*	DRH, B, VIII, p. 435, nr. 269.
1580, iunie 8	Danciul armaș; Neaga, soția lui Danciul armaș	Ciocănești și Văcărești	кѠки*	DRH, B, VIII, p. 503, nr. 306.
1580, iulie 28	Dumitru, fiul lui Dragomir, din Mihăilești; Costea	Mihăilești	кѠки	DRH, B, VIII, p. 512, nr. 314.
1580, noiembrie 28	Radu, fiul lui Stoian; Preda, paharnic al doilea	București	кѠки	DRH, B, VIII, p. 535, nr. 329.
1582, mai 28	Vișa din Boteni; Calea și Maica, ficele lui Neagoș logofăt	Boteni	кѠщ<д>	V. Stănică, M. Popescu, Documente inedite slavoromâne din Țara Românească de la sfârșitul sec. al XVI-lea, în Studii, an XIV, nr. 1, 1961, p. 124.
1582, august 27	Stepan portar; Banul cămăraș; Rada, soția lui Banul cămăraș	Voinițești	кѠки	ANICB, Secția Istorică, nr. 1207.
1582, august 27	Manea și Franța; Neaga și Manea	Localizare necunoscută	кѠца	ANICB, Secția Istorică, nr. 1208.

Continuare anexa II

1	2	3	4	5
1582, septembrie 11	Neaça din Fundeni; popa Călin și Danciul	Fundeni	кѢКА	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , CXLVIII/21a
1583, 29 aprilie	Neaça, fiica lui Stroe din Albeni; Neage și fiii săi	Albeni	кѢКА	Ștefulescu, <i>Documente Gorj</i> , p. 229.
1584, iunie 8	Micleuș; Cozma, generele lui Micleuș	Cernaia și/sau Cuturia	кѢКА*	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , XCV/267.
1584, iulie 3	Mihail și Voica, soția sa; Mihail grămatic, nepotul lui Mihail și al Voicai	Stoenești și/sau Bârzești	кѢКА*	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , XLV/138.
1585, septembrie 4	Stoica, fost mare postelnic, și Neaga, soția sa; Episcopia de Buzău	Cârpești	кѢКА*	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1284.
1585, decembrie 15	Herja; Mihail clucer; m-rea Panaghia	Localizare necunoscută	кѢКА*	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1296.
1586, mai 23	Balco; Mitrea marc vornic; Stanciul armaș al doilea	Vernești	кѢКА*	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , LXXV/80a.
1586, iulie 7	Ion logofăt; Ivan logofăt și Anca, soția sa	Burdea	кѢЦА*	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , CCCVIII/60.
1586, iulie 10	Tatul din Merișani	Vâlcele	кѢЦА	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1318.
1586, iulie 10	Stana, fiica popii Bădilă, soțul acesteia, Ștefan și fiul lor Buta; Oprea din Mălureni	Mălureni	кѢКА	ANICB, <i>Fotocopii</i> , XIV/2.
1586, iunie 21	Stoica, fost mare postelnic, și Neaga, soția sa; Episcopia de Buzău	Cârpești	кѢКА*	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1316.
<1586>, septembrie 1	Stoica, fost mare postelnic; Episcopia de Buzău	Cârpești	кѢКА*	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1328.
1586, septembrie 21	Stoica Pribeagul; Ivașco, mare vornic; m-rea Vieroș	Pitești	кѢКА	ANICB, ms. nr. 479 (<i>Condica m-rii Vieroș</i>), f. 200.
1586, octombrie 17	Stănilav, fiul lui Bălăciu din Glogova; Mihailă și fiii săi	Glogova	кѢКА	G. D. Florescu, D. Pleșia, <i>Materiale din arhive particulare</i> , în SMIM, V, 1962, p. 612.
1587, iulie 24	Dragomir, mare vornic; m-rea Sf. Troiță	București	кѢКА	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1355.
1587, noiembrie 18	Mici stăpâni din Gorj și Vâlcea	Localizare necunoscută	АОНЛ*	Ștefulescu, <i>Documente Gorj</i> , p. 272.
1587	Datcu din Tâlpășești; Rustea și fiii săi	Tâlpășești	кѢКАД,	Ștefulescu, <i>Documente Gorj</i> , p. 262.
1588, aprilie 9	Zăharia, Ivana; Mitrea, marc vornic	Târgoviște	кѢКА*	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1381.
1588, iunie 9	Stoica, Gostina și Pătru	Roșiul și/sau Socotești	кѢКА*	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1386.
1589, mai 30	Trifan pivnicer și soția sa Voica; Ianachi cizmarul și soția sa Maria	București	кѢКА*	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , CXL/96.
1590, iunie 19	Părvu mare logofăt; m-rea Coșuna	Târgoviște	АОНЛ	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1436.
1590, iunie 28	Stanciul din Posobești; locuitorii din Negoșina	Posobești	кѢКА*	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1437.
1590, iulie 14	Mitrea mare vornic; Stanciul postelnic al II-lea	Vernești	кѢКА	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , LXXV/81.
1590, 14 iulie	Constantin din Rădăcinești, Stanciul; Dumitru	Rădăcinești	кѢКА	ANICB, <i>Achiziții Noi</i> , XXIII/4.
1590, august 17	Dobrul din Stejeretul Mic; Dumitru și Pătru din Groșani	Groșani	кѢКА	Ștefulescu, <i>Documente Gorj</i> , p. 287.
1590, noiembrie 18	Vișan din Boleasca; Liver Casap	Boleasca	кѢКА	ANICB, ms. nr. 706, (<i>Condica Mitropoliei București</i>), f. 84.

Continuare anexa II

1	2	3	4	5
1590	Dumitru postelnic; Doamna Ecaterina; m-rea Sf. Dimitrie	București	кѠкѠ*	Grigore Nandriș, <i>Documente slavo-române din Mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)</i> , București, 1936, p. 75, nr. 12.
1591, iunie 1	Dobre, Stan și Dumitru	Pulărești	кѠкѠ*	ANICB, <i>Documente Istorice</i> , XL/73.
1592, ianuarie 6	Gherghie, logofăt din Fundeni; m-rea Aninoasa	Hinjești	кѠкѠ	ANICB, <i>Secția Istorică</i> , nr. 1467.
1593, decembrie 7	Mici stăpâni din Neagomirești și Vițihești. Calea și fiii săi	Neagomirești și Vițihești	кѠкѠ*	DRH, B, XI, p. 17, nr. 14.
1594, februarie 4	Pătru și fiii săi; Dumitru logofăt	Gănești	кѠкѠ	DRH, B, XI, p. 37, nr. 27.
1594, aprilie 12	Anca, mătușa lui Nan grămaticul; Nan grămaticul	Bârzești lui Homoccea	лѠмѠ кѠкѠ*	DRH, B, XI, p. 57, nr. 42.
<1594>, mai 3	Hota și Manea, fiii lui Butoe; Oancea din Râmnic	Voinigești	кѠкѠѠѠ	DRH, B, XI, p. 63, nr. 47.
1594, iunie 28	Părvul din Strimțul; Costea din Strimțul	Strimțul	кѠкѠ*	DRH, B, XI, p. 95, nr. 71.
1594, august 29	Jupanița Marga, fiica lui Mathei banul	Comoșteni	кѠкѠ*	DRH, B, XI, p. 95, nr. 71.
1594, septembrie 6	Staioco și Stan, vărul său	Blăjoiu	кѠкѠ	DRH, B, XI, p. 121, nr. 88.
<1595>, iunie 14	Rada din Fiiani și Dragomir, soțul său	Localizare necunoscută	кѠкѠ*	DRH, B, XI, p. 167, nr. 126.
<1595>, decembrie 29	Navrap; Dragomir și Rada din Fiiani	Localizare necunoscută	лѠмѠѠѠ	DRH, B, XI, p. 188, nr. 143.
1596, mai 14	Stanciul; Dumitru	Rădăcinești sau/și Pereni	кѠкѠ*	DRH, B, XI, p. 213, nr. 167.
<1596>, mai 28	Radu Grosilă	Săvești	кѠкѠ*	DRH, B, XI, p. 218, nr. 171.
<1599>, februarie 13	Drăghici postelnicul	Șimonești	кѠкѠѠѠ	DRH, B, XI, p. 440, nr. 232.
1599, iunie 17	Rada din Fiiani și Dragomir, soțul său	Localizare necunoscută	кѠкѠѠѠ	DRH, B, XI, p. 456, nr. 332.
1600, ianuarie 26	Calotă, mare ban	Târgoviște	кѠкѠѠѠ	DRH, B, XI, p. 510, nr. 363.
<1600>, septembrie 5	Badca, fiul lui Radu al lui Ratea; Ghinea din Râmnic	Bojoreni	кѠкѠѠѠ*	DRH, B, XI, p. 566, nr. 416.

* Semnalează prezența în document a unei forme de plural a termenului respectiv.

(?) Semnalează persoanele a căror calitate de posesori de acte domnești nu este neatestată documentar.

( ) Semnalează variantele termenilor.

<> Indică intervențiile și identificările editorilor documentelor.

LA TERMINOLOGIE DES RÉSIDENCES NOBILIAIRES REFLÉTÉE PAR LES DOCUMENTS DE VALACHIE ET MOLDAVIE ENTRE LE XIVe ET XVIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Cette étude s'est proposée de réaliser une analyse lexicale et sémantique des termes utilisés pour dénommer les résidences nobiliaires roumaines (les résidences des boyards) dans les documents émis par les chancelleries des Pays Roumains pendant les XIVe et XVe siècles. Par nobles (boyards) on comprend dans cet ouvrage la totalité des personnes que les documents présentent comme des seigneurs possédant des terres et des hommes, grâce aux privilèges qu'on leur a accordé par des actes écrits de l'autorité centrale (le prince ou le voievode) ou comme des titulaires des fonctions publiques dans l'administration de l'état.

On peut classer les termes analysés en fonction des langues utilisées dans les chancelleries des deux pays roumains. C'est ainsi qu'on rencontre des termes slavo-roumains, latins, polonais et roumains. Les plus fréquents sont les termes slavo-roumains: лѠмѠѠ, лѠѠѠѠ, жѠнѠшѠѠѠѠ et кѠшѠѠѠѠ provenant du slave ancien. Cette réalité ne fait que refléter l'usage prépondérant de cette langue dans l'activité des chancelleries roumaines. En Moldavie on retrouve seulement les premiers deux termes, tandis que la chancellerie de la Valachie utilise tous ces quatre termes en même temps. Il faut faire

une mention particulière en ce qui concerne le terme *кашта* dont l'occurrence est majoritaire par rapport aux autres trois termes. Dans les actes de la chancellerie de Valachie on retrouve ce terme dans sa variante phonétique serbo-croate *кашта*, comme une conséquence de l'influence exercée par la rédaction serbe de la langue paléoslave sur la rédaction roumaine. Les documents rédigés en latin utilisent pour dénominer les résidences nobiliaires les termes *domus* et *curia*. Dans les actes émis en polonais, pour indiquer les mêmes réalités sociales, on utilise les termes *dom* et *dwor*. On retrouve les termes roumains dans les actes slavo-roumains, mais aussi dans les documents roumains, l'origine de ces termes étant différente: le foud latin de la langue romaine (*casă* et *curte*), termes hongrois (*lakás* et *lakorás*) et termes slaves (*polata*) qui ont été assimilés par le vocabulaire du roumain.

Du point de vue sémantique, l'ensemble de ces termes désigne la notion de résidence nobiliaire. Il faut remarquer que la notion de *lakorás* est utilisée par les documents de chancellerie aussi avec le sens de clôture autour de la maison. Par le phénomène linguistique de la métonymie, les termes analysés ont pris aussi d'autres valeurs sémantiques qui sont des sens dérivés. De cette manière le terme qui désigne le logement nobiliaire arrive à indiquer d'autres unités qui se trouvent en rapport direct avec celui-ci. Un premier sens dérivé est celui par lequel on entend la totalité des unités économiques qui dépendent d'un point de vue administratif de la résidence nobiliaire. Cette réalité a aussi un correspondant dans la société médiévale occidentale et elle est désignée par le terme *familiaris* dans les actes et les chroniques rédigés en latin.

Cette étude présente aussi deux annexes qui indiquent les termes slaves trouvés dans les documents slavo-roumains émis par les chancelleries de Moldavie et de Valachie dans la période proposée pour analyse.